

ქსოვილი საქართველოდან

TEXTILE FROM GEORGIA

საქართველოს ხელოვნების სახლი
GEORGIAN ART PALACE

საქართველოს ეროვნული
ბიბლიოთეკა
საქართველო

სარჩევი

შესავალი

07

VIII-X საუკუნეები

17

XI საუკუნე

20

XII საუკუნე

48

XIII საუკუნე

60

XIV საუკუნე

78

XV საუკუნე

112

XVI საუკუნე

138

XVII საუკუნე

172

XVIII საუკუნე

228

XIX საუკუნე

285

XX საუკუნე

350

გამოყენებული ლიტერატურა

398

Contents

Introduction	12
VIII-X Centuries	17
XI Century	20
XII Century	48
XIII Century	60
XIV Century	78
XV Century	112
XVI Century	138
XVII Century	172
XVIII Century	228
XIX Century	285
XX Century	350
Bibliography	398

ავტორთა ჯგუფი	Authors:
გიორგი კალანდია	GEORGE KALANDIA
ირინა საგანელიძე	IRINA SAGANELIDZE
ირაკლი ზამბახიძე	IRAKLI ZAMBAKHIDZE
კატალოგი შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა	Catalogue compiler:
გიორგი კალანდია	GEORGE KALANDIA
ტექსტები და განმარტებები	Texts and comments:
გიორგი კალანდია	GEORGE KALANDIA
ირინა საგანელიძე	IRINA SAGANELIDZE
სამეცნიერო რედაქტორი	Scientific editor:
გულიკო კვანთიძე	GULIKO KVANTIDZE
რედაქტორი	Editor:
ელენე სალარიძე	ELENE SARALIDZE
ინგლისური ტექსტის რედაქტორი	English text editor:
ქეითი დევისი	KATIE DAVIES
სამეცნიერო კონსულტანტი:	Scientific consultant,
ვიზუალური ხელოვნება და ფრესკული მხატვრობა	Visual art and fresco painting:
ნინო ჩიხლაძე	NINO CHIKHLADZE
ქსოვილი და ეროვნული კოსტიუმი	Textile and national costume:
გულიკო ბარათაშვილი	GULIKO BARATASHVILI
მზისტვალა კეცხოველი	MZISTVALA KETSKHOVELI
იზოლდა მელიქიშვილი	IZOLDA MELIKISHVILI
ეკა ბერელაშვილი	EKA BERELASHVILI
გრაფიკული და ვიზუალური კონცეფცია	Graphic and visual conception:
ირაკლი ზამბახიძე	IRAKLI ZAMBAKHIDZE
დიზაინი	Design:
ირაკლი ზამბახიძე	IRAKLI ZAMAKHIDZE
ივანე კიკნაძე	IVANE KIKNADZE
თარგმანი	Translation:
მერი ხარაიშვილი	MARY KHARAISHVILI
ანა ბაკურიძე	ANA BAKURIDZE
ფოტოგრაფი	Photographer:
რაფიელ არზუმანოვი	RAPHIEL ARZUMANOV
ქსოვილების აღდგენა	Restoration of textiles
მხატვრები:	Painters:
არტემ ანტანოსიანი	ARTEN ANTANOSIAN
ირაკლი გაბეცაძე	IRAKLI GABETSADZE
თორნიკე თქემალაძე	TORNIKE TKEMALADZE
ქსოვილი	Textile:
ეკატერინე გეგუჩაძე	EKATERINE GEGUCHADZE
ნაქარგობა	Embroidery:
ნაციონალური სამოსის სახლი	HOUSE OF NATIONAL ATTIRE

ქსოვილი, ანუ ყველაფერი, რაც იქსოვება სელის, ბამბის, მატყლის, აბრეშუმისგან, საქსოვი მასალის სპეციფიკური თვისებების გამო ცუდად ინახება და ხშირად ჟამთა სვლას ვერ უძლებს. ამიტომ ძველი საქართველოს საფეიქრო წარმოებისა და მაღალმხატვრული ქსოვილების შესახებ მსჯელობა ძირითადად ბარელიეფებსა და ფრესკებზე შემორჩენილ გამოსახულებათა მიხედვით გვიწევს. შესაბამისად, ნივთიერი მასალა ძალზე მწირია. დღემდე საქართველოში შუა საუკუნეების ქსოვილის ნიმუშების სულ რამდენიმე ფრაგმენტია მოღწეული, თუმცა უფრო მეტია ხელშესახები გვიანი შუა საუკუნეების შემდგომი პერიოდისა. ამ მხრივ თვალსაჩინო მასალა (ფრესკები, მინიატიურები), მათ შორის ქსოვილებისა და კოსტიუმების ნიმუშები გაცილებით მრავალფეროვანია.

საქართველოში ქსოვილთან დაკავშირებული უძველესი ცნობა ზედა პალეოლითის პერიოდს განეკუთვნება. ჭიათურის რაიონში, ძუძუნას მღვიმეში, მეცნიერთა ჯგუფმა 30000 წლის წინანდელი სელის ძაფის ბოჭკო აღმოაჩინა¹. ამ თვალსაზრისით, ასევე მნიშვნელოვანია ენეოლითის ხანაში აღმოჩენილი მატყლის ძაფის დასამზადებელი კვირისტავები².

უცხოურ წერილობით წყაროში, პირველი ცნობა ქართველურ ტომთა ჩაცმულობის შესახებ, დაახლოებით 2500 წლის წინანდელია და ძველ ბერძენ ისტორიკოსს ჰეროდოტეს ეკუთვნის. შავი ზღვის აუზის ქვეყნებში მოგზაურობის ანგარიშში იგი აღნიშნავს, რომ ქართველურ ტომებს აცვია დიდი ფერადოვნებით შემკული, ნახატებიანი ტანსაცმელი, რომელიც თავის სახეს საბოლოო გაცვეთამდე ინარჩუნებს³.

ივანე ჯავახიშვილის აზრით, საქართველოში უძველესი ტანსაცმელი “სელის ქსოვილისაგან მზადდებოდა, რომელსაც ტილო ეწოდებოდა”. ამ ფაქტს ჰეროდოტეს (ძვ.წ. 484-425 წწ.) ერთი ცნობაც ეხმარება: “კიდევ სხვა რამის თქმაც შემიძლია კოლხების შესახებ, რითაც ისინი ეგვიპტელების მსგავსნი არიან. მხოლოდ კოლხები და ეგვიპტელები ამუშავებენ სელს ერთნაირად; მთელი ცხოვრება და ენა მსგავსი აქვთ ერთმანეთის. კოლხურ სელს ელინები სარდონულს უწოდებენ, ეგვიპტიდან შემოსულს კი – ეგვიპტურს”⁴. აღნიშნული ჩანაწერი განსაკუთრებით საყურადღებოა,

რადგან როგორც ცნობილია, ჯერ კიდევ 4000 წლის წინ ძველმა ეგვიპტელებმა დაიწყეს სელისგან ქსოვილის დამზადება⁵. ამდენად, ჰეროდოტეს მოსაზრება იმაზე მიუთითებს, რომ მსოფლიოში ერთ-ერთი უძველესი ქსოვილის მწარმოებლები ეგვიპტელებთან ერთად ქართველებიც იყვნენ.

ქართულ წერილობით წყაროებში კი პირველი ცნობა ქართული ქსოვილის შესახებ V საუკუნის ჰაგიოგრაფიულ ძეგლში – იაკობ ცურტაველის “წამებაი წმიდისა შუშანიკისი დედოფლისაი” – მოწმდება, რომელშიც მოიხსენიება აბრეშუმი ტერმინით ჭიჭნაუხტი⁶.

ქსოვილების ჩვენამდე მოღწეული ფრაგმენტების რომელიმე ქვეყნის ნაწარმად მიჩნევა საკმაოდ რთულ საკითხს წარმოადგენს. აღნიშნულის გადაწყვეტისას ზოგ შემთხვევაში მნიშვნელოვანია ქსოვილზე შემორჩენილი წარწერები, რომლებიც ამ ქსოვილის წარმოშობასა და დანიშნულებაზე მიუთითებენ, თუმცა საქართველოში ასეთი ნაწარმი არ შემონახულა. ამიტომ ჩვენამდე მოღწეული ქსოვილების წარმოშობაზე მსჯელობა მხოლოდ მხატვრულ-სტილისტური ანალიზის საფუძველზე შეიძლება. როგორც მატერიალური კულტურის ძეგლთა შესწავლით ირკვევა, საქართველოს ფართოდ განვითარებულ საფეიქრო წარმოებაში იყენებდნენ სელის, ბამბის, მატყლისა და აბრეშუმის ნედლეულს. აქედან მიღებული ნაწარმი, და განსაკუთრებით სელის ნაწარმი, ადრეულ ხანაში (II ს.) ძირითადი საექსპორტო მასალა ყოფილა, რომელიც შემდეგ აბრეშუმს შეუცვლია⁷. ივანე ჯავახიშვილი აღნიშნავს, რომ “IX საუკუნიდან მოყოლებული, აბრეშუმის ქსოვილები თანდათან იკავებენ პირველ ადგილს საექსპორტო საქონელში”⁸, საქართველოდან აბრეშუმი ჯერ მასალის, შემდეგ კი მზა პროდუქციისა და ნართის სახით გადიოდა⁹.

დიდი იყო ქვეყანაში იმპორტის წილიც. V-VIII საუკუნეების ქართულ ქვაჯვარათა რელიეფების საერო პორტრეტების შესწავლა გვაჩვენებს, რომ ეროვნულ კოსტიუმზე ბიზანტიამ დიდი ზეგავლენა მოახდინა. ლოგიკურია, იგივე იქნებოდა ქსოვილის შემთხვევაშიც, ამიტომ ადრეული შუა საუკუნეების საქართველოში ფართოდ გამოიყენებოდა როგორც ადგილობრივი წარმოების, ისე გარედან შემოტანილი ქსოვილები.

VI საუკუნის დასაწყისში საქართველოს სამეფო კარზე დასტურდება ბიზანტიური სამოსლის არსებობა. ამ დროს სამეფო ტანსაცმელში შედიოდა თეთრი სტიქარი-პარაგაუდი, რომელსაც ოქრომკედით ამოქარგული იუსტინე კეისრის პორტრეტი ამშვენებდა¹⁰.

დმანისის ქვაჯვარას სვეტის შესწავლა გვაჩვენებს, რომ იმავე VI საუკუნეში საერო პირებს “უჭრელო” ქსოვილის სახელოებიანი, კოჭებამდე “ქვეითი” კაბა მოსავთ. ამ პერიოდისთვის ქსოვილი ძირითადად სისადავითა და სამკაულის არარსებობით გამოირჩევა¹¹. თუმცა არის განსხვავებული შემთხვევებიც, მაგალითად, დმანისის წითელი ტუფის ქვაჯვარას ბაზისზე გამოსახული მამაკაცის კაბის კალთები ორნამენტულადაა დამუშავებული: ორი პარალელური ნემსულით სადა, უსახო ქსოვილის შუა ნაწილია მოხაზული, გვერდები კი რომბულორნამენტოვანი, “სახიანი” ქსოვილისაა¹². წებელდის კანკელის ფილაზე ევსტათი მხედარის გამოსახულების შესწავლა იმასაც ცხადყოფს, რომ ამ პერიოდში უსახო ქსოვილებთან ერთად საქართველოში საკმაოდ პოპულარული იყო მედალიონებიანი რაპორტის (ნახატის გამეორებული ნაწილი ქსოვილზე) ორნამენტით შემ-

8 კული სასანური ქსოვილები¹³.

კატაულას VII საუკუნის ქვასვეტის პორტრეტების ქსოვილებზე ოქრონემსულის ორნამენტებსაც ვხედავთ¹⁴, აქვეა “დაბეწვილი” ქათიბი¹⁵.

ქართული ქსოვილისა და კოსტიუმის ისტორიისთვის უნიკალურ მასალას გვთავაზობს მცხეთის ჯვრის ფასადებზე გამოსახულ ქტიტორთა, ქართლის სამეფოს უმაღლესი რანგის ხელისუფალთა მონუმენტური რელიეფური პორტრეტები (VI-VII საუკუნეების მიჯნა). აქ ერთნაირია ქტიტორთა კოსტიუმების თარგი: სქელი ქსოვილის გრძელი (შუა წვივებამდე), წელში გამოყვანილი, კალთაგაფართოებული, გრელსახელოებიანი შიდა კაბა (“კვართი”) და ზემოდან წამოსხმული ასევე სქელი, არაელასტიკური ქსოვილისგან შეკერილი ზედა სამოსელი გრძელი ცრუ სახელოებით, რომლებიც მაჯისკენ ძაბრისებურად ფართოვდება. მოსასხამი ყელთან საკინძით (ფიბულით) არის შეკრული. საკმაოდ ფართო, კოჭებთან შევიწროებული შარვალი ზემოდან გადმოდის ფეხებზე მომჯდარ ფეხსაცმელზე. ერისმთავართა მოსასხამები სქელი და მოუქნელი ქსოვილისაა¹⁶, დემეტრე ვიპატოსის კოსტიუმის კაბის ქობა ფართოდაა შეოღვილი. ნაქარგობის ფართო ზოლი ამკობს მოსასხამის კალთის პირს, სახელოს მაჯებსა და სამკლავებს. კოსტიუმის ორივე ნაწილის (კაბა, მოსასხამი) ორნამენტული სამკაული მკაფიოდაა ნაჩვენები. ივანე ჯავახიშვილი საგანგებოდ აღნიშნავს ჯვრის ტაძრის აღმშენებელთა მოსასხამების ძვირფას სამკაულს, მათ სახიან ნაკერებს. მკვლევარმა გამოთქვა ვარაუდი, რომ ეს ნაკერები, შესაძლოა ლითონისა იყო. ამასთან დაკავშირებით უნდა გავიხსენოთ ბიზანტიის საიმპერატორო სამოსის ნაქარგობითა და ლითონის ფირფიტებით შემკობა. ქსოვილების გაფორმების ეს მეთოდი, როგორც პროფესორი კიტი მაჩაბელი აღნიშნავს, მძიმე და მოუქნელ საზეიმო კოსტიუმს უფრო მეტ სიხისტესა და დიდებულებას ანიჭებდა¹⁷. მცხეთის ჯვარზე გამოსახულ ისტორიულ პირთა ჩაცმულობაში კარგად ჩანს მდიდრულად შემკული ქსოვილი, რომელიც ძირითადად მცენარეული ორნამენტებით იყო წარმოდგენილი, აქვე გამოსახული ქობულ სტეფანოზის ჩაცმულობაში კი მდიდრულ ნაქარგობასთან ერთად ქსოვილის თვალმარგალიტით გაფორმების წესსაც ვხედავთ¹⁸.

ჩვენთვის საინტერესო საკითხის შესწავლისთვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება აშოტ კუხის (-918 წ.) სკულპტურულ პორტრეტს ტბეთის ტაძრიდან. აქ ერისთავთერისთავს საზეიმო სამოსელი მოსავს, რომლის ქსოვილზეც განსაზღვრული წესით ლომების გამოსახულებებია მოფენილი. ლომების სტილიზებული ფიგურები ოდნავი რელიეფითაა ამოწეული და მათი ზედაპირი გრაფიკულად მსუბუქადაა დამუშავებული. იქმნება შთაბეჭდილება, თითქოს ლომების ფიგურები ქსოვილზე ოქრომკედლითაა ამოქარგული. ამგვარი სახიანი ქსოვილისთვის შუა საუკუნეების საქართველოში საგანგებო ტერმინი – “ლომონი” არსებობდა. ბიზანტიაში ლომის გამოსახულებიანი ქსოვილები საგანგებოდ სამეფო კარისთვის მზადდებოდა, რაც სასანური ირანის მოდის გავლენით იყო განპირობებული¹⁹.

X საუკუნეში ქართული სამეფო კოსტიუმი და, აქედან გამომდინარე, ქსოვილიც უფრო ძვირფასი და მედიდური ხდება. ამ ფაქტის საუკეთესო ილუსტრაციაა ოშკის ტაძრის სამხრეთ ფასადზე ბაგრატ ერისთავთერისთავისა და დავით მაგისტროსის რელიეფური პორტრეტები. ორივე ისტორიულ პირს საზეიმო კოსტიუმები მოსავთ. კოსტიუმს შიგნით მოჩანს ძვირფასი სახიანი ქსოვილის გრძელი, სახელოებიანი კვართი. კაბა ყელთან, მაჯებსა და ქობაზე მარგალიტებითაა ამოქარგული. ზემოდან ქტიტორებს განსაკუთრებული ფუფუნებით გამორჩეული მოსასხამი – “ქლამინდი” აქვთ წამოსხმული. ბაგრატისა და დავითის ტანსაცმელი ბიზანტიურ სამეფო შესამოსელთან პირდაპირ ასოციაციას იწვევს²⁰.

უაღრესად საინტერესოა ქტიტორთა ტანსაცმლის ქსოვილთა გაფორმება. დავითის ქლამინდის დეკორი შედგება პატარ-პატარა წრეებით ერთმანეთთან დაკავშირებული დიდი ორნამენტული მედალიონებისგან, პროფილში გამოსახული სტილიზებული ფრინველის ჰერალდიკური ფიგურებით, რომელთაც ნისკარტებით სამეფო სამკაული უჭირავთ. ამგვარი ორნამენტი დამახასიათებელი იყო სასანური ქსოვილებისთვის, საიდანაც იგი ბიზანტიასა და სხვადასხვა ქვეყანაში გავრცელდა²¹.

ცნობილმა ქართველმა ისტორიკოსმა ვახუშტი ბატონიშვილმა თავის საისტორიო თხზულებაში “აღწერა სამეფოსა საქართველოსი”, აღწერა ქართველთა ჩაცმულობა ერთმეფობასა და ორმეფობასა “შინა არსებული”. მანვე ყურადღება გაამახვილა აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს მცხოვრებთა სამოსს შორის არსებულ სხვაობებზე²².

ქართული სამოსი ასევე მოექცა მეორე ბატონიშვილის - იოანეს მეცნიერულ თვალსაწიერშიც. შემონახულია მისი საინტერესო ჩანაწერები, რომლის მიხედვითაც საშუალება გვქვია გავცნოთ როგორც ბატონიშვილის მიერ შესწავლილი ეროვნული ტანსაცმლის სახეობას, ისე ზოგიერთი ქსოვილის რაობასაც: “ტანისამოსი ძველად, ქართლოსიანთა დროსა, ჰსცმიათ ქართველთა გრძელი ფეხებამდის პერანგი, და პერანგის ამხანაგი, და ჩახურით პაიჭი, და წვივსაკრავი, ახალუხი, გრძელი დაბამბული და გულგადაფარებული, კაბაც გრძელი, და სატყელი საშუალ წელისა. ზეიდამ ბეწვეული საცმელი მუხლებამდის გრძელი, მსგავსად ჯუბისა სახელვიწრო, და გამოყრილნი მკლავნი მას შინა, და პტყლად დადებული ორსავე მხარეს გულისა ბეწვი და კისერსა ზედაცა მოკლებული. გარნა ყელი ჰქონიათ შიშველი. ქუდიცა ბეწვითა შეკერილი, ყალამა მოკლე და დაბალი, და სარქველი ქუდისა გარდაშვებული ვიდრე ბეჭებამდე, და ფოშტლის სახე ფეხსაცმელნი. ეს გუარვე ქალებთა ჰსცმიათ, ვითარცა ურიათა ქალებთა საცმელი. ხოლო უკანასკნელთა დროთა შინა პერანგი მოკლე და საყელოც დაბალი, ახალუხიც მოკლე მუხლამდის და ჩოხაცა, ქუდი უფრო მაღალი და სარქველიცა ყალამის თანასწორე. სარტყელი და ფეხთასაცმელი პატიჭი, წინდა, ჯურაბი, წვივსაკრავი, წულა და ქოში, აგრეთვე წალა, ხოლო გლეხკაცთათვის ქალამანი. ტანისამოსის ვის ვითარ ძალ-დვათ: მაუდი, ხავერდი, ფარჩა, დარაია და ესევითარნი, ჩაიცუამდენ დიდებულნი, მოხელე და ვაჭარნი კაცნი, გლეხნი შალთაგან ჩოხასა ჩაქ-გატრილსა, მოკლესა მუხლებამდინ, და ჩით-ლეინსა და ხამსა. და გლეხთა დედაკაცნიცა იცმენ ვითარცა სხუანი მანდილოსანნი, გარნა ჩითსა და ლეინსა კაბად და სხუად საცმელად, და თავსა იხურვენ თეთრსა ნარმას და შავ საკრავსა შემოიკვრენ, პერანგის გული გატრილი აქუთ, და გრძელი პერანგი, და უვლიათ გარშემო გრეხილი შავი აბრეშუმისა, ანუ მატყლისა”²³.

ფასდაუდებელია ივანე ჯავახიშვილის ღვაწლი ეროვნული კოსტიუმისა და საქართველოში გავრცელებული ქსოვილის კვლევის საქმეში. მან ისტორიული, ლიტერატურული, იკონოგრაფიული და ეთნოგრაფიული წყაროების გამოყენებით, პირველმა შექმნა კაპიტალური ნაშრომი ქართული ეროვნული კოსტიუმისა და ქსოვილის შესახებ²⁴.

10 ველზე შეკრებილი ეთნოგრაფიული მასალისა და საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში დაცული სამოსის მიხედვით, გერცელ ჩაჩაშვილმა გამოსცა სტატია: “ქართლელი გლეხი მამაკაცის კოსტიუმი XIX საუკუნისა”. სტატიაში სრულადაა წარმოდგენილი XIX-XX საუკუნეების გლეხი მამაკაცის ჩაცმულობის ელემენტები. განხილულია საგლეხო სამოსის ქსოვილი, თარგები და შემკულობანი²⁵.

ქართული ქსოვილის შესწავლის საქმეში ერთ-ერთი მთავარი ადგილი მკვლევარ მზისთვალა კეცხოველს უკავია. მან დაწვრილებით აღწერა და შეისწავლა ზემო სვანეთში შემორჩენილი შუა საუკუნეების დეკორატიული ქსოვილები, მათი მხატვრულ სტილისტური ანალიზის საფუძველზე დაადგინა როგორც ქსოვილთა სადაურობა, ისე შექმნის დრო²⁶. მზისთვალა კეცხოველმა და მკვლევართა ჯგუფმა (გულნაზ ბარათაშვილი, ეკა ბერელაშვილი, იზოლდა მელიქიშვილი, ნინო ნადარაია და ეთერ სულხანიშვილი) გამოსცეს კაპიტალური ნაშრომი “ქართული ნაქარგობა”. მართალია, მონოგრაფია ძირითადად ქართულ საეკლესიო ქარგულობას ეძღვნება, თუმცა მასში არაერთხელაა გამახვილებული ყურადღება ჩვენთვის საინტერესო საკითხებზე²⁷.

საეტაპო აღმოჩნდა საქართველოს ეროვნული მუზეუმის უფროსი კურატორის გულიკო კვანტიძის ნაშრომი: “ეთნოგრაფიული სურათები XVII-XVIII საუკუნეების საქართველოს ისტორიიდან (ისტორიულ-ეთნოგრაფიული კვლევა)”. ავტორის სასახელოდ უნდა ითქვას რომ მან ძირეულად შეისწავლა არამართო დიდებულ და გლეხთა (მამაკაცთა და ქაღთა) ტანსაცმლის კომპლექტები (კაბა, ახალუხი, ჩოხა), სეზონური, საშინაო-საგარეო და ქვეშეთი (საცვლები) მოხმარების სამოსი, თავსაბურავის ტიპები, არამედ სამოსის შექმნის დროს გამოყენებული ქსოვილების სახეობები²⁸.

ჩვენთვის საინტერესო საკითხისთვის განსაკუთრებით საყურადღებოა კიტი მაჩაბლის ნაშრომი: “ქართული ისტორიული კოსტიუმი (V-X საუკუნეები)”. წიგნში განხილულია ადრეული შუა საუკუნეების ქართული საერო კოსტიუმი, რომლის აღდგენა შესაძლებელი გახდა ამ ეპოქის რელიეფებზე გამოსახულ საერო პირთა ჩაცმულობის მიხედვით. ავტორი ამ თემასთან ერთად შეისწავლის განსახილველ ეპოქაში ტანსაცმლისთვის გამოყენებულ ქსოვილთა სახეობებს²⁹.

უმნიშვნელოვანესია მხატვარ-გრაფიკოსის ნინო ბრაილაშვილის ეთნოგრაფიული ჩანახატები და ჩანაწერები, სადაც დეტალურადაა აღწერილი როგორც ქსოვილთა დამზადების წესი, ისე მათი გაფორმებისა და შეღებვის მეთოდიკა. ავტორს შესწავლილი აქვს ეროვნული სამოსი და საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში გავრცელებული ქსოვილების სახეობები³⁰.

ჩვენ მიერ წარმოდგენილი კვლევა პირველი ცდაა შეიქმნას ენციკლოპედიური ნაშრომი საქართველოში გავრცელებული ქსოვილების შესახებ. ამ მიზნის მისაღწევად ორიგინალურ მეთოდს მივმართეთ. ქართულ ფრესკებზე გამოსახულ ქტიტორთა ჩაცმულობიდან, ორნამენტაცია და ნაქარგობა ქსოვილებზე გადავითანეთ და ამით ისტორიული სურათის მეტ-ნაკლები რეკონსტრუქცია გვადეთ. ამდენად, მკითხველს საშუალება ექნება თვალი გაადევნოს ქსოვილის გაფორმების ევოლუციას. ალბომში ძირითადად თავმოყრილია საქართველოს ხელოვნების სასახლეში დაცული ქსოვილისა და კოსტიუმების კოლექციის ძვირფასი ნიმუშები, თუმცა აქვე წარმოდგენილია საქართველოს ეროვნული მუზეუმის, ხელოვნების მუზეუმის, აკაკი წერეთლის სხვიტორის სახლ-მუზეუმის, ნუცა ერისთავისა და მერი ლეჟავას კოლექციებში დაცული ეგზემპლარები

გიორგი კალანდია

პროფესორი

საქართველოს ხელოვნების სასახლის დირექტორი

Due to its special features, it is hard for textile to withstand the vicissitude of time, which is why it is often found in poor condition. A discussion about old textile production and highly artistic fabrics can be made only according to the images preserved on bas-relief and frescoes. There are few surviving fragments of medieval fabric in Georgia, yet for the late Middle Ages we are much wealthier in terms of visual materials (frescoes, miniatures), a variety of tissue samples and national costumes.

The oldest reference regarding Georgian fabric is dated from the Upper Palaeolithic era. Working in the Chiatura region, in Dzudzuana Cave, scientists discovered 30,000-year-old flax thread fibres¹ and, in this sense, the discovery of spindle whorls from the Chalcolithic period hold essential importance².

In foreign sources, the first reference about Georgian tribal clothing comes from 2,500 years ago and belongs to Greek historian Herodotus. While traveling through the Black Sea basin countries, Herodotus kept a report in which the apparel of Georgian inhabitants is described as one of the most colourfully decorated, maintaining its brightness until the fabric was no longer of use. According to Georgian historian and linguist Ivane Javakhishvili, the oldest Georgian clothes were made using flax fabric, at the time called linen. This assertion is amplified by the following reference of Herodotus (484-425 BC): "I can say more about Colchis, who are like Egyptians. Only Colchis and Egyptians process flax in the same way. Their lives and languages are similar. Elines call Colchian flax 'Sardinian', while they call Egyptian flax 'Egyptian'⁴." The notes of Herodotus are revealing, as ancient Egyptians started to process flax 4000 years ago⁵. This means that, together with the Egyptians, Georgians were one of the oldest fabric producers.

12 In Georgian sources, the first reference regarding Georgian fabric can be found in the V century hagiographic novel "Martyrdom of the Holy Queen Shushanik," where, under the term "ChiChnaukhti," is implied 'silk'⁶.

Fragments of surviving fabrics are hard to ascertain in any country. Inscriptions on materials sometimes have significant meaning as they indicate the origins and purpose of the textile. As such fabrics

are not preserved in Georgia, discussion regarding national textile can be led by artistic and stylistic analysis alone. The study of material cultural monuments shows that, for textile manufacturing, Georgians used flax, cotton, wool and silk as primary materials. Of the produced fabrics, in the early period (II c.), flax was the major export material, which was later replaced by silk⁷. "From the IX century, silk fabrics gradually came to hold first place in the export of goods," notes Ivane Javakhishvili⁸, this being primarily exported as raw material and later as a ready-to-use product⁹.

However, import also prevailed in Georgia. The study of laity portraits depicted on V-VIII c. reliefs, show that Byzantium had a considerable influence on the course of national clothing and, logically, on the creation of textile. It is well-known that in the early medieval period, both local and imported materials were widely used in Georgia.

At the beginning of the VI century, in the Royal Court of Georgia, the existence of Byzantium apparel appeared, with royal apparel of the time including a white surplice 'paragaudi', which was adorned with the portrait of Justin Caesar, embroidered in golden thread¹⁰.

Following a study of the Dmanisi 'pillar-cross', we know that in the same century, the laity wore 'colourless' ankle length dresses with long sleeves, distinguished by simplicity and the absence of adornment¹¹. That said, the hem of the man's dress depicted on the base of the red tufa in Dmanisi is decorated with ornaments, and the centre part of the dress is outlined with plain lines, its flanks ornamented with rhombus figures¹².

Bas-relief from Abkhazia shows that in this period, together with ornamented textiles, Persian fabrics with medallions were very popular¹³. We see golden-geranium ornaments, and 'katibi'¹⁵ with fur, on the portraits depicted on the pillar-cross of Katula VII c.¹⁴.

The monumental relief portraits of draughtsmen and the highest-ranking officials of the Kartli kingdom (VI-VII cc.), depicted on the facades of the Mtskheta 'Jvari' monastery, give unique sources for studying the history of Georgian textile and costume. The templates of the draughtsmen's dresses, called "kvarti" (robe), are similar here: the inner dress is made of thick fabric falling to mid-shin, and is close-fitting with a wide hem and long sleeves. The fabric of the upper apparel is rigid and thick¹⁶, having long, false sleeves which widen towards the cuff. The pelerine, meanwhile, fastens at the neck with a button (fibula). Loose trousers, which become narrower at the ankle, are drawn over tight shoes. The costume of Demetrius the Hypatos consists of two parts – dress and pelerine. We see that both are adorned with bright embroidery. The hem, cuffs and armlets of Demetrius the Hypatos' dress are decorated with wide embroidery. Ivane Javakhishvili drew special attention to the precious jewellery and faceted ornaments of the pelerines of the draughtsmen depicted on the façade of the Jvari monastery in Mtskheta. The researcher guessed the ornaments to have been of metal. Here, we should note the embroidery and metal plate adornments of the Byzantium Imperial apparel. According to Professor Kitty Machabeli, the method of such adornment of textiles gave a costume more splendour and majesty¹⁷. On the façade of the Jvari monastery, we see that the fabrics of historical laymen's clothes are precious and decorated with floral ornaments. Together with luxurious embroidery, in Kobul Stephanoz's apparel we also see signs of adornment with pearls¹⁸. The sculptural portrait

of Ashot Kukhi (-918) in Tbeti monastery has special importance in considering the studding process, with the silhouettes of lions drawn in a certain way on the costume. This manner of decoration gives the impression the lions are embroidered in golden thread. In medieval Georgia, a special term - 'Lomoani' was used for such faced fabrics. It is interesting that in Byzantium textile, the silhouettes of lions were reserved especially for the Royal Court, due to the influence of the Sasanian Dynasty¹⁹.

In the X century, Georgian royal apparel, and therefore textile in general, becomes richer and more elaborate. The best illustration of this fact is the fresco of Oshki monastery, where Bagrat Eristavt-Eristavi and David Magistros wear ceremonial apparel embroidered with pearls on their collars and cuffs. Their luxurious pelerines are called 'klamindi' and it is notable how much their clothing resembles that of Royal Byzantium²⁰.

Our attention is attracted by the decorations on the draughtsmen's clothes, which consist of small circles connected by large ornamental medallions, in which birds depicted as heraldic figures hold royal jewellery in their beaks. Such ornaments were typical for Sasonian textile, which later spread throughout Byzantium and beyond.

In his historical work, famous Georgian historian Vakhushti Batonishvili made a general description regarding the Georgian national costume, highlighting the differences between the eastern and western Georgians and their ways of wearing the national dress.

Ioane Batonishvili is another historical figure who provides sources not only about Georgian national clothes but also about textiles. He writes that the dress of Georgian man in older times was long and had a belt about its waist. The costume included a hat sewn with fur. More recently, inhabitants here wore 'Chokha' (Georgian national suit) which was shorter than previous designs and made using high quality wool. The important attribute of Georgian woman's apparel was a headscarf which was either white or black²³.

Ivane Javakhishvili is one of the greatest contributors to the study of national costume and textile: using historical, literary, iconographic and ethnographic sources, he created the first comprehensive work regarding Georgian national costume and textile²⁴.

According to the ethnographic materials collected in Veli, and Georgian costumes preserved in the National Museum, Gertsel Chachashvili published an article "Costume of the Georgian Peasant from the XIX century," in which the author precisely describes elements, patterns, embroidery and textile of XIX-XX cc. Georgian peasant clothes²⁵.

Another important researcher of Georgian textile is Mzistvala Ketskhoveli. After studying medieval decorative fabrics from Upper Svaneti, she went on to identify the origins and creation date of the textiles²⁶. Together with Ketskhoveli, Gulnaz Baratashvili, Eka Berelashvili, Izolda Melikishvili, Nino Nadaria and Eter Sul Khanishvili published a comprehensive work "Georgian Embroidery". Although the monograph is devoted to Georgian church embroidery, there are still many important issues presented which are of interest to us²⁷.

The work of the chief curator of the National Museum, Gulnara Kvantidze, seems to be among the most significant: in "Ethnographic Pictures from XVII-XVIII cc. Georgia (historical-ethnographic

study),” the author looked in-depth not only at the costumes of noblemen and peasants (men and women)- dress, akhalukhi, Chokha, underclothes for different seasons, types of headscarf -but also the variety of fabrics used in the making of the costumes²⁸.

Our particular interest is captured by the work of Kitty Machabeli -”Georgian historical costume (V-X cc.)” which deals with the early medieval Georgian national costume and the fabrics used at the time²⁹.

Comprehensive information is also provided in the ethnographic works of Nino Brailashvili, who studied in detail the manufacture of textile, including decorating and painting methods, and researched national costumes and fabric types from different parts of Georgia³⁰.

The main goal of our study is to create a comprehensive and encyclopaedic work about fabrics which once prevailed in Georgia. The method of our work was original: we took the exact ornamentation and embroidery of the draughtsmen clothes as shown in the frescoes of various monasteries throughout Georgia and tried to reconstruct the historical image. Thus, the reader will have an opportunity to observe the evolution of fabric decoration in Georgia. The album contains precious textile and costume collections preserved in the Art Palace of Georgia, while also embracing the preserved materials of the National Museum, Museum of Fine Art, Akaki Tsereteli House Museum in Skhvitori, Museum of Folk and Applied Art, and exemplars from the private collections of Nutsa Eristavi and Meri Lezhava.

GEORGE KALANDIA

Professor

Director, Art Palace of Georgia

დეკორატიული კოპტური ქსოვილი სვანეთიდან, VIII-IX საუკუნეები
სელი, აბრეშუმის ძაფი. ეგვიპტე

ზემო სვანეთის სვიფი ფარის წმინდა გიორგის ეკლესიაში შემორჩენილი ქსოვილის ფრაგმენტი, რომელიც დიდი ხატის ბურგს ჰქონდა გადაკრული. გობელენის ტექნიკით ქსოვა, რომლითაც შესრულებულია ეს ქსოვილი, დამახასიათებელია კოპტური ქსოვილებისათვის. როგორც ჩანს იგი დამზადებულია სამხრეთ ეგვიპტის სახელოსნოებში ხალიფატისა და ეგვიპტის კარის დიდებულებისათვის. ქსოვილის ფრაგმენტი საქართველოში არაბობის დროიდან არის შემორჩენილი¹³⁷

DECORATIVE COPTIC TEXTILE FROM SVANETI. VIII-IX cc.
Flax, Silk thread. Egypt

This fragment of fabric covered the rear of a large icon kept in the St. George Church, Upper Svaneti. We see that while creating this cloth, the masters used the tapestry weaving technique which was typical for Coptic textiles. It is believed to have been made in Southern Egypt for caliphs and nobles. The fragment of fabric is thought to have been in Georgia since the Arab period (137).

დემორატიული ბიზანტიური ქსოვილი სვანეთიდან,
VIII-XI საუკუნეები
აბრეშუმი. ბიზანტია

ქსოვილი უშგულის თემის ჩაუაშის მაცხოვრის ეკლესიაში საკურთხეველის წინ აღმართული დიდი ჯვრის ზურგს ფარავდა. ქსოვილი მთლიანად დამზადებულია დართული აბრეშუმის ძაფისგან. ქსოვილის ნახატი შედგება დიდი მედალიონებისგან, რომლებშიც გამოსახულია კომპოზიცია - ჰერალდიკურ პოზაში მდგომი ფასკუნჯი თავს ესხმის კანჯარს. კომპოზიციას გარს უვლის ორნამენტული სარტყელი. ქსოვილის ნატიფ ფერადოვნებას ხელოსნის მიერ ოსტატურად შერჩეული მხოლოდ სამი ფერი განსაზღვრავს: ოქროსფერი-ყვითელი, მომწვანო-ყავისფერი და ვერცხლისფერი. ეს ფერები მათი ჩამქრალი ტონალობის წყალობით ჰარმონიულ ერთიანობაში იკითხება.

BYZANTINE DECORATIVE TEXTILE FROM SVANETI. VIII-XI cc.
Silk. Byzantium

This fragment of fabric covered the rear of the cross in front of a church in Ushguli. It is made of spun silk thread. The decoration of the fabric consists of a composition of large medallions in which we see a vulture with a heraldic appearance attacking an onager, surrounded by ornaments. By using only golden-yellow, greenish-brown and silver, the master arranged a harmonious unity of colours.

167:01:

767:01:

Handwritten text in a script, likely Georgian, located in the bottom right corner of the image.

გემო კრიხი. მთავარანგელოზის ეკლესია. XI საუკუნე.
რაჭის ერისთავი ვაჩიანები მთავარანგელოზის წინაშე.

UPPER KRIKHI. CHURCH OF ARCHANGELS. XI c.
Dukes of Racha. The Vachians before the Archangel.

ბიზანტიის იმპერატორი ნიკიფორე III ბოტანიასი და დედოფალი მარტა ბაგრატიონი. XI საუკუნის მინიატურა. საფრანგეთის ეროვნული ბიბლიოთეკა.

მინიატიურა, რომელზეც გამოსახულია საქართველოს მეფის ბაგრატ IV-ის ასული, ბიზანტიის დედოფალი მარიამ-მარტა ბაგრატიონი, კარგად ცხადყოფს ივანე ჯავახიშვილის მოსაზრებას, რომ “ქართველ მეფეთა ტანისამოსი, სამკაული და თავსახურავი, აგრეთვე სამეფო ნიშნები, ბიზანტიის ხელმწიფეებისას მიაგავდა და ბიზანტიიდან უნდა მომდინარეობდნენ”³¹. იგივე შეიძლება ითქვას ამ პერიოდის ქსოვილზეც, რომელიც ჩანს, უხვად იყო შემკული როგორც ოქრომკედით, ისე ძვირფასი და კეთილშობილი თვლებით. ივანე ჯავახიშვილი აღნიშნავდა, რომ “ბიზანტიის კეისრების სამეფო სამოსლის კუთვნილებას ოქრონემსული, მოთვალული, გრძელი, მაგრამ ვიწრო ზოლის მსგავსად ნაკერი, ფერადსარხულიანი სამკაული შეადგენდა, რომლის ერთ წვერსაც ორსავე მხარეზე მოიხვედნენ და წელზე შემოხვევის შემდგომ მის მეორე წვერს მარცხენა მკლავზე გადაიგდებდნენ. ბიზანტიაში ამ სამკაულს ლოროსი, ლათინურად ლორუმი ეწოდებოდა”³². ამდენად, ლოროსი წარმოადგენდა კეთილშობილი ქვებით გაფორმებულ ძვირფას ქსოვილს, რომელიც ქართველ მეფეთა სამოსში ხშირად გამოიყენებოდა.

BYZANTINE EMPEROR NIKEPHOROS III BOTANEIATES AND QUEEN MARTA BAGRATIONI. MINIATURE. XI C.
National Library of France.

The miniature represents a Byzantium queen- Mariam-Marta Bagrationi, daughter of Georgian King Bagrat IV. The depiction is a good illustration of Ivane Javakhishvili's theory, according to which clothes as well as jewellery and royal accessories were similar to that of Byzantium and as such likely came exactly from there (31). The same can be said about the textile of this period. It is richly decorated with golden thread and precious stones. Ivane Javakhishvili noted that an important detail of the Byzantine royal apparel was the so called 'lorosi' (32) (in Latin 'lorumi'), which was used as an accessory to the costume- a long, narrow strip of precious fabric adorned with precious stones, worn by kings draped over their left arm. It is believed that lorosi also often featured in the costumes of Georgian kings.

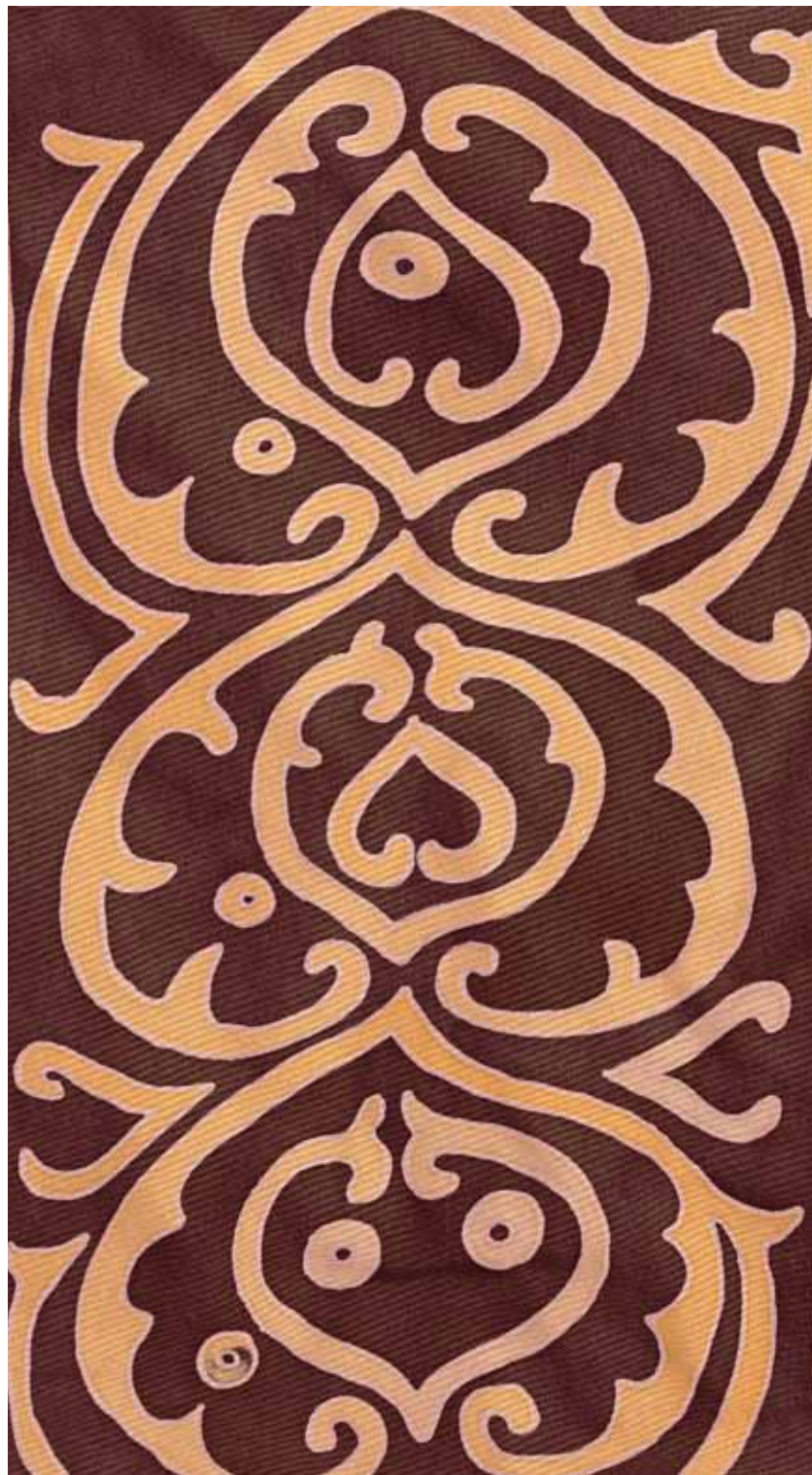
დემეტრე I მიჰყვება კურთხევის („ხმლისშებმა“) სცენა. 1140 წელი.
მაცხვარიში. მომხატველი მიქაელ მაღლაკელი.

აქ მეფის სამოსი სადაა და ამასთანავე, მდიდრული. სავარაუდოდ, ნაქარგობით იყო გაფორმებული საყელო, შესაკრავები, სახელოები და კაბის კიდე. ნაქარგობასთან ერთად ქსოვილის გასამდიდრებლად მარგალიტებიც უნდა ყოფილიყო გამოყენებული. საყურადღებოა მეფის სამკლავური, რომელიც არაბული წარწერების ორნამენტირებულ ინტერპრეტაციას წარმოადგენს. ამგვარ ნამუშევარს ფსევდოკუფურ ნაქარგობას უწოდებენ.

SCENE OF THE CORONATION OF DEMETRIUS I. (PASSING THE ROYAL SWORD).
1140. MATSKHVARISHI.

Master, Michael Maglakeli.

The King's apparel here is both simple and luxurious. The collar, fasteners, sleeves and hemline were supposedly decorated with embroidery. Pearls could have been used to enrich the fabric. Noteworthy is the armlet of the king's dress, representing an interpretation of Arabic ornamented inscription, named 'pseudo-Kapoor' embroidery.

ქოიძორთა ჰაუზი. ათენის სიონი. XI საუკუნე.
 მხატვარი გრიგორი გაგარინი (1810-1893)

დედოფალი. XI ს.-ის II ნახ.

ატენის სიონი.

ატენის სიონში გამოსახული დედოფლის ვინაობა გაურკვეველია. იგი მდიდრულ სამოსში, გვირგვინით, მანიაკითა და დიადემით გაწყობილი ლურჯი ბისონითა და თორაკით არის წარმოდგენილი. თორაკი ამ პერიოდისთვის წარმოადგენდა ოქროს ძაფითა და ძვირფასი თვლებით შემკულ გერბის ფარის ფორმის ქსოვილს, რომელიც ტანსაცმელზე მაგრდებოდა და მას ძირითადად დედოფლები ატარებდნენ. საქართველოში, ჯერჯერობით ყველაზე ადრეული ხანის თორაკი დასტურდება ზედაზნის კანკელის რელიეფურ ქანდაკებაში, რომელიც XI საუკუნის პირველი ნახევრით თარიღდება. შუა საუკუნეების ხანის ქართული სახვითი ხელოვნების ნიმუშთა შორის არცერთი ისეთი ძეგლი არ გვხვდება, რომელშიც თორაკით ფეოდალი ან მისი მეუღლე გამოესახათ. თორაკიათი მხოლოდ სამეფო შესამოსლის ელემენტს და, როგორც ჩანს, სოციალურად უმაღლეს საფეხურზე მდგომ პირთა ატრიბუტიკას წარმოადგენდა. XI საუკუნის ბოლოდან თორაკიათი ქრება მეფეთა შესამოსელში და მას მხოლოდ დედოფალთა სამოსში ვხვდებით³³. საყურადღებოა დედოფლის და მასთან ერთად გამოსახულ სხვა ისტორიულ პირთა ღოროსისა და ქსოვილის დეტალების გაფორმება. ორნამენტად ძირითადად მკაცრი და სადა გეომეტრიული ფიგურებია გამოყენებული

THE QUEEN. LATE XI C.

Ateni Sioni Church.

The name of the Queen depicted on the wall of the Ateni Sioni monastery is unknown. On the fresco, she is represented in a luxurious costume with crown, diadem, blue robe and 'torakia'. Torakia was a special accessory of the queen's apparel which was fastened on the gown, reserved only for the costumes of the highest ranking woman. It was a shield-shaped fabric, decorated with golden thread and precious gems. It is noteworthy that the earliest torakia is dated back to the XI century, shown in a relief sculpture of iconostasis in the Zedazeni monastery. In the works of medieval fine art, we do not see lords (feudal) or their wives depicted with torakia, which is why they are assumed to be only for royal family members. From the XI century, they disappear from royal apparel and we only see them on the royal gowns of queens (33). Our attention is attracted by the lorosi and details of textiles on the costumes of the Queen and other historical figures depicted with her. We see that for decoration, the masters used strict and simple geometric ornaments.

სუმბატ აშოთის ძე.
XI საუკუნის II ნახევარი.
ატენის სიონი.

საყურადღებოა, ისტორიული პირის თავსაბურავისა და საყელოს ორნამენტი. ორივე შემთხვევაში ქსოვილისა და ნაქარგობის ერთი და იგივე ფორმაა გამოყენებული. ვახუშტი ბატონიშვილის მეცნიერული ძიების არეალს არ გამოჰპარვია ის ფაქტი, რომ ქართველთა ჩაცმულობა, თავსაბურავი და ფეხსაცმელი არაერთხელ შეცვლილა. ვახუშტი ბატონიშვილს უთქვამს, ქართველებს “პირველ, ერთმეფობასა შინა, სცმით სხუაგუარ: თავს ქუდი გრძელი, რომლის კუნჭული ბეჭსა ზედა მცემელი და გრძელ-ბეწოსანი” იყო. “პერანგი ბერული, ტილოსი, და საგულე და კაბა გრძელი კოჭამდე, უღილოდ. მას ზედა სარტყელი ფოჩაშუებული. ტყავი დიდი, სახელგაწირო და ფერხთა ზედა მოგვი” ჰქონდათ³⁴.

XII საუკუნის ბიზანტიელი სასულიერო პირი და ისტორიკოსი ევსტათი თესალონიკელი თავის ერთ-ერთ ისტორიულ შრომაში ახსენებს “იბერიულ ყაიდაზე შეკერილ კვამლისფერ ქუდს”, რომელიც დამზადებულია სახიანი ნაკეციბითა და ქობით. ეს ქუდი ეხურა ბიზანტიელ წარჩინებულს დავით კომნენოსს. სხვათა შორის, ამ ავტორისავე ცნობით ირკვევა, რომ ქუდს სიმბოლური დანიშნულება ჰქონია. კერძოდ, ქუდის კვამლისფერობა გაიგება, როგორც კომნენოსის განზრახვა, კვამლში გაეხვია ყველა მოწინააღმდეგე, ვინც მის ძალაუფლებას არ დამორჩილდებოდა. თავსაბურავის ასეთი სიმბოლური დატვირთვა საყოველთაოდ მიღებული წესი იყო როგორც ძველი აღმოსავლეთის, ისე დასავლეთ ევროპის ხალხებში. ქუდი უძველესი დროიდან ითვლებოდა ადამიანის თანამდებობის, მდგომარეობისა და ღირსების ნიშნად³⁵.

საქართველოში გავრცელებული იყო სხვადასხვა სახის ქუდები, რომლებიც მზადდებოდა ადგილობრივი კლიმატური პირობების გათვალისწინებით. ქართული ქუდის ტიპური ნიმუშებია: კახური ნაბდის ქუდი, იმერული ფაფანაკი და ფარფალა ქუდი, სვანური, ხევსურული და თუშური ქუდები, მოხევური წიწაკა ქუდი და სხვ. ფართოდ გამოიყენებოდა აგრეთვე კრაველის, ყალმუხის, ბუხრისა და სხვა ტიპის ქუდები³⁶.

SUMBAT, SON OF ASHOT. LATE XI CENTURY.
Ateni Sioni Church.

XII Byzantine historian and clergyman Eustathius of Thessalonica writes about the Iberian style “smoky-colour” hat. The colour of the hat had a symbolic meaning, as Byzantium nobleman David Komnenos used to wear it and it was assumed that the nobleman would cover in smoke every opponent who would not adhere to his authority. Such symbolic meaning was generally accepted by the old east and west European people and from the very beginning it was considered to be the determinant of a man’s status, dignity and post (35). Typical Georgian hat patterns are: Kakhetian woven hat, Imeretian papanaki and parpala hat, Svanetian, Khevsurian, Tushetian and Mokhevian hats (36).

მეფე ბაგრატ IV და სუმბატ აშოთის ძე.
XI საუკუნის II ნახევარი.
ატენის სიონი.

საქართველოში გავრცელებული იყო ხავერდისმაგვარი ოქროს ქსოვილი, რომელსაც ოქსინო ეწოდებოდა. იგი მოხსენიებულია მელქისედეკ კათალიკოსის მიერ 1031-1033 წლებში გაცემულ დოკუმენტში და დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის თხზულებაში. ოქსინო, სავარაუდოდ, ოქროქსოვილი ხავერდი იყო. ოქროქსოვილი მოიხსენიება ფსალმუნებში “დადგა დედოფალი მარჯუენით შენსა, სამოსლითა ოქრო ქსოვილითა შემკულ და შემოსილ პირად-პირადად”; (ფს. 44.14.). წმინდა გრიგოლ ღვთისმეტყველი ოლიმპიადასადმი განკუთვნილ შეგონებაში კი ამბობს: “ხოლო ხატებას ღვთისას ნუ დაიფარავ ფერუმარილით – ამ სამარცხვინო საკეკლუცოთი და პირ-სახეს შენსას ნუ წარხოვ სხვა რამ მომაკვდინებელ ხატებით. მეწამული და ოქროქსოვილი, ელვარე და ჭრელა-ჭრულა სამოსი მათ დაუტევე”³⁷.

ატენის სიონში გამოსახული ქტიტორები სწორედ ამ ძვირფასი ქსოვილისგან შეკერილ სამოში უნდა იყვნენ წარმოდგენილნი.

ქართველ მეფეთა სამოსს ბისონი ეწოდებოდა, ბისონის შუაგული თავიდან ბოლომდე შემკული იყო ძვირფასი ქსოვილით – დიადიმით. პირველი ნიშანი, რომ ფრესკაზე მეფეა წარმოდგენილი, სწორედ ეს სამკაულია. ივანე ჯავახიშვილის განმარტებით დიადიმის ტარება მეფის გარდა არავის შეეძლო³⁸. ქართველი მეფეები ბისონს ქვემოთ პერანგის მსგავსს სამოსს იცვამდნენ, რომელსაც პოდირი ეწოდებოდა, ქართულად მას ფესვედს უწოდებდნენ³⁹.

KING BAGRAT IV AND SUMBAT, SON OF ASHOT. LATE XIC.
Ateni Sioni.

One of the prevalent textiles in Georgia was a ‘golden fabric,’ called ‘Oksino’. Oksino is mentioned in Melchizedek Catholicos’ documentation dated 1031-1033; in novels by David the Builder’s historian; in psalms; and in the admonition of Gregory of Nazianzus (37). Oksino was likely a golden woven velvet. Draughtsmen depicted on the frescoes of the Ateni Sioni monastery are thought to be wearing apparel made from this precious fabric.

The gown of Georgian Kings was called ‘bisoni’, which from top to the bottom was adorned with precious cloth – ‘diadim’. The fact that on the depiction we see exactly such diadim indicates that the fresco represents a Georgian king. According to Ivane Javakhishvili, nobody could wear diadim except the king (38).

Under ‘bisoni,’ Georgian kings used to wear a shirt known as ‘podiri’, or ‘pesvedi’ (39).

დეკორატიული ქართული ქსოვილი სვანეთიდან,
X-XI საუკუნეების მიჯნა
აბრეშუმი. საქართველო

ქსოვილის ლურჯ ფონზე ჰორიზონტალურ რიგებად განლაგებულია ოქროს, ვერცხლისა და წითელი ფერის კონტურით გამოყოფილი მედალიონები, რომელთა შიგნით კონტურის ფერთან შესაბამისი გამოსახულებაა მოთავსებული. ქსოვილზე თანამიმდევრობით იცვლებოდა მედალიონების ფერი - მუქი ლურჯი აერთიანებდა მთლიანი ქსოვილის ნახატს: ოქროს, ვერცხლისა და წითელი ფერის დაპირისპირება ქმნიდა ერთიან მდიდრულ ფერადოვან გამას. ამგვარი ფერადოვანი რიტმი ხაზს უსვამს ქსოვილის დეკორატიულ ხასიათს და მდიდრულ იერს ანიჭებს მას. მედალიონში, რომლის სარტყელი მხოლოდ ვიწრო ზოლისგან შედგება, გამოსახულია გაურკვეველი ჯიშის ფრინველი. შუა საუკუნეების ქართულ ხელოვნებაში საკმაოდ მოიპოვება ფრინველების გამოსახულება. მაგრამ მათი ზუსტი იდენტიფიკაცია გარკვეულ სახეობებთან ყოველთვის არ ხერხდება. ეტყობა, ოსტატი ნიმუშებს თავისებურად გადაამუშავებდა ხოლმე და საკუთარი ფანტაზიით უცვლიდა სახეს. მათ რიცხვს ეკუთვნის წარმოდგენილი ქსოვილის დეკორის ფრინველის გამოსახულებაც¹³⁸.

GEORGIAN DECORATIVE TEXTILE FROM SVANETI. X-XI CC.
Silk. Georgia.

On the blue background of the fabric we see medallions with gold, silver and red contours, placed horizontally, and three colours changing sequentially making a rich and interesting impression. The rhythm of the colourful decorative fabric emphasizes the nature and luxurious look of it. Within the medallion is depicted a specific kind of bird which was quite commonly used in medieval Georgian art. To specify the breed of such birds is not always possible, as apparently in the working process masters transformed the appearance according to their fantasy and imagination (138).

დემორატიული ქართული ქსოვილი სვანეთიდან, XII-
XIII საუკუნეების მიჯნა
აბრეშუმი. საქართველო

GEORGIAN DECORATIVE TEXTILE FROM SVANETI. XII-XIII CC.
Silk. Georgia.

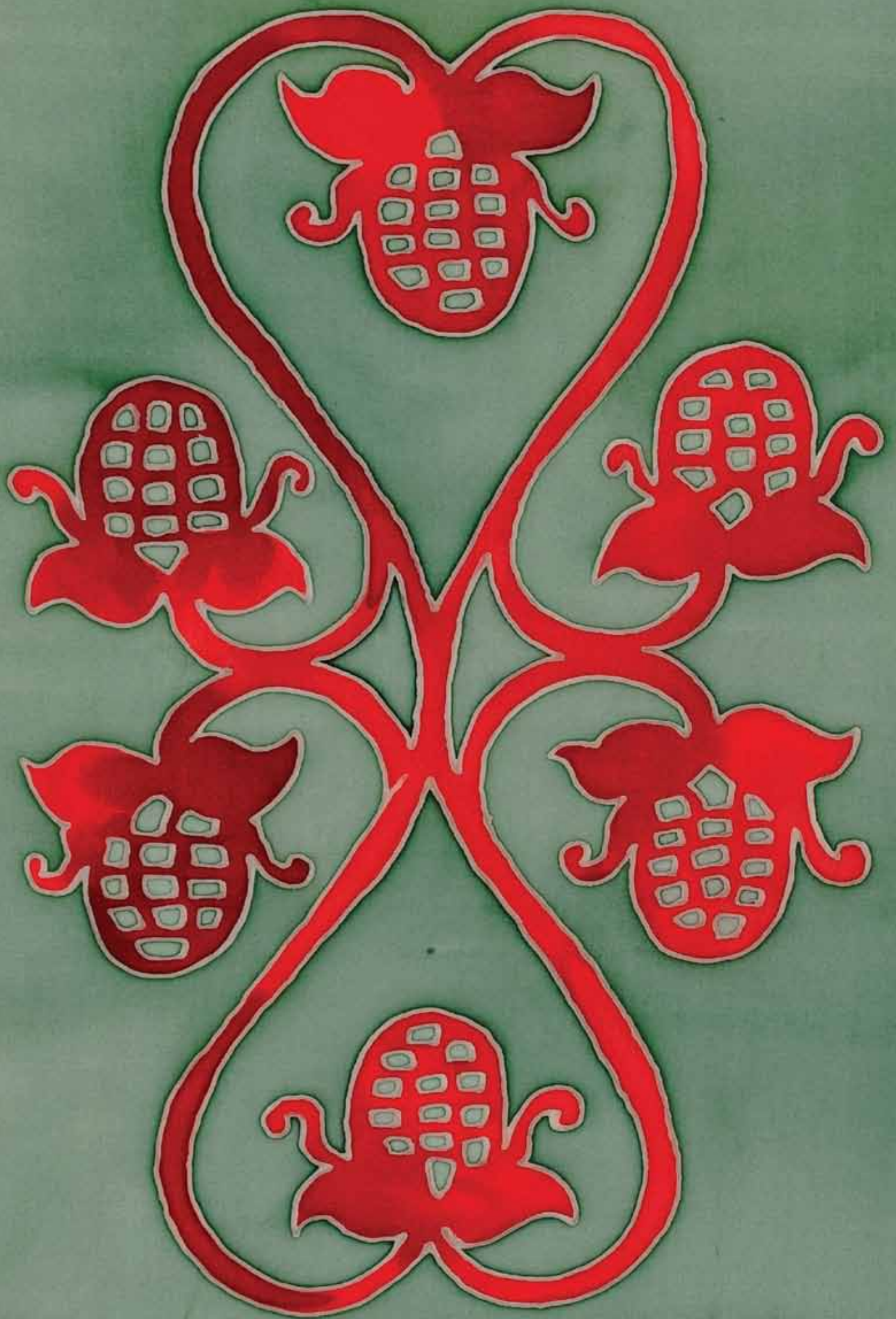
აღმოსავლური დეკორატიული ქსოვილი
სვანეთიდან, XI-XII საუკუნეები
აბრეშუმი. სპარსეთი

EASTERN DECORATIVE TEXTILE FROM SVANETI. XI-XII CC.
Silk. Persia.

გელათელ ქთიოროთა რიგი. XVI საუკუნე.
გელათის ღვთისმშობლის შობის ტაძარი.

KTETORS FROM GELATI. XVI C.
Gelati. Church of the Born of the Virgin Mary.

დავით IV აღმაშენებელი. 1089-1125 წლები.
მხატვრობა XVI საუკუნე.
გელათის ღვთისმშობლის შობის ტაძარი.

დავით აღმაშენებელი აქ მდიდარ სამეფო ტანსაცმელშია წარმოდგენილი. საერთოდ, X-XIII საუკუნეების ქართული სამეფო სამოსი ზოგადად ბიზანტიური წარმომავლობისაა და ეს გარემოება მკვლევართა აზრით, პოლიტიკური ვითარებითა და კულტურული კავშირებით იყო განპირობებული. სამეფო სამოსელი შედგებოდა “კუარტის”- ბისონისა და დიადემისგან. დავით აღმაშენებლის სამოსს გელათის ფრესკაზე ძვირფასი ოქროსფერი ქსოვილის, კეთილშობილი დიდრონი თვლებითა და მარგალიტებით მორთული საყელო - მანიაკი ამშვენებს. მანიაკი სამეფო და დიდგვაროვანთა ტანსაცმლის მოსართავად გამოიყენებოდა. ქსოვილი, რომლისგანაც სამეფო ბისონია შეკერილი, სავარაუდოდ ან ძვირფასი აბრეშუმი, ან სკლატი უნდა იყოს. სკლატს დავით ჩუბინაშვილი მაუდის ქსოვილად მიიჩნევს, თუმცა ივანე ჯავახიშვილის განმარტებით “სკლატი საშუალო საუკუნეების არაბულ მწერლობაში კარგად ცნობილი ძვირფასი აღმოსავლური ქსოვილი იყო, რომელიც დიბასთან ერთად ეგვიპტის ფატიმიანთა ტანსამოსის საგანძურის აღწერილობაშიც არის დასახელებული”⁴⁰. ქსოვილი მუხის რკოს ლამაზი და დიდრონი ორნამენტებით ყოფილა მოქარგული. მეფის ტანსაცმელს მდიდრულად გაფორმებული ლოროსი ამკობს.

DAVID IV THE BUILDER (1089-1125). PAINTING XVI C.
Gelati. Church of the Born of the Virgin Mary.

In this fresco, King David is represented in rich royal apparel. Notably, the origins of Georgian royal clothes in the X-XIII cc. come from Byzantium and, according to researchers, such circumstances related to the political situation and cultural ties.

Royal attire consisted of ‘kuarti’, ‘bisoni’ and diadem. King David’s costume here is adorned with precious golden fabric decorated with gemstones and large pearls, called a ‘maniac’. The ‘maniac’ was used to decorate the clothing of royal and noble family members.

The fabric of ‘bisoni’ is either precious silk or moire (sklat). David Chubinashvili considered moire to be similar to broadcloth, however, Ivane Javakhishvili claimed that in the medieval Arabic writings, moire was a well-known oriental precious textile (40).

The fabric is decorated with beautiful acorn ornaments and the costume is adorned with richly illustrated ‘lorosi’.

ქტიტორი ვაჩიანი. დეტალი. XI საუკუნე.
მთავარანგელოზის ეკლესია. ზემო კრიხი.

KTETOR VACHIAN. DETAIL. XI C.
Church of Archangels. Upper Krikhi.

ქტიტორ ვაჩიანის გამოსახულებაში რამდენიმე დეტალი განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს. ერისთავთერისთავს აქ მუზარადის მსგავსი ქსოვილის თავსაბურავი ახურავს, რომელიც ბეწვითაა შემკული. საქართველოში სიასამურით, კვერნით, სინჯაფით (თრითინა), კურდღლით დაბეწვილი ქსოვილი გამოიყენებოდა. X საუკუნის ნიკორწმინდის სიგელში კი მელიის ბეწვით შემკული ქსოვილიც მოიხსენიება. იგი იმდენად ძვირფასად ითვლებოდა, რომ საფასურად ერთი ყანა ყოფილა განსაზღვრული ⁴¹.

On the depiction of Draughtsman Vachiani, special attention should be paid to a number of details. The Head Duke here is wearing helmet-like headwear decorated with a special type of fur. Georgians often used furs of sable, marten, squirrel and rabbit, and, in the charter of Nikortsminda (X c.), is mentioned fabric with fox fur, which at that time was considered expensive, the value of which was one cornfield (41).

III.

ქტიტორი ვარიანი. დეტალი. XI საუკუნე.
მთავარანგელოზის ეკლესია. ზემო კრიხი.

KTETOR VACHIAN. DETAIL. XI C.
Church of Archangels. Upper Krikhi.

ზემო კრიხის ქტიტორთა ჩაცმულობაში ასევე საყურადღებოა ნაქარგობით გაფორმებული სამკლაურები. ეს არის არაბული წარწერით გამოყვანილი ორნამენტი, რომელსაც კუფურს უწოდებენ. საერთოდ წარწერიანი ქსოვილი განსაკუთრებით ფასობდა ისლამურ სამყაროში და ის XIV საუკუნემდე გამოიყენებოდა. ასეთი ორნამენტით გაფორმებული ტანსაცმელი ეცვათ სამეფო კარის უმაღლეს მოხელეებს, ელჩებსა და თვით ხალიფებს. უადრესი ნიმუშები ხშირად სხვადასხვა ფორმის მედალიონის ან გამოსახულების ორნამენტად გვხვდება. ამ ტრადიციამ გავრცელება პოვა როგორც სასანურ, ისე კოპტურ და ბიზანტიურ ტრადიციებში. კუფური წარწერებით შესრულებულმა ქსოვილმა განსაკუთრებულ პოპულარობას ფატიმიდურ ეგვიპტეში XI-XII საუკუნეებში მიაღწია. ხშირად წარწერა გამოყენებული იყო რომელიმე მბრძანებლის სადიდებლად, თუმცა არცთუ იშვიათად ასოები წმინდა დეკორატიული ელემენტის დატვირთვას იძენდა. კუფურმა წარწერამ საქართველოშიც მალე მოიკიდა ფეხი, როგორც ქსოვილის ორნამენტულმა მოტივმა და ის არაერთი ქართველი ფეოდალის ტანსაცმლის გამოსახულებაში გვხვდება⁴².

XIII საუკუნის არაბი გეოგრაფის ზაქარია ალ კაზვინის ცნობით, საქართველო მდიდარი იყო ქსოვილით. თბილისიდან გაჰქონდათ “მრავალნაირი ნაბდები, ტანსაცმელი, ფაქიზი ნოხები, ქვეშავები, თხელი შალი, აბრეშუმი და მისთანანი”⁴³.

ქსოვილის ერთ-ერთ სახეობას ძველ საქართველოში ლარი ეწოდებოდა. სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით, ლარი არის იგივე კუმაში ანუ ფარჩა. ამავე ლექსიკონში აღნიშნულია: “ზუფი ლარია უჭრელო, ღელვიანი”. ამდენად, გამოდის, რომ ლარი ყოფილა როგორც ჭრელი, ისე სადა. მას მეორენაირად ღელვინასა და უღელვოს უწოდებდნენ⁴⁴.

In the attire of the draughtsman, sleeves with specific embroidery attract the viewer’s special attention. The embroidery reveals ornaments of Arabic inscription, called Khufu. In the Islamic world, fabric with inscriptions was particularly prized and popular until the XIV century. The earliest samples of such ornaments have different shapes- medallions or images -and they were only used for the attire of high officials of the royal court, ambassadors and even caliphs. The tradition of Khufu ornaments spread throughout the Sasanian, Coptic and Byzantin cultures, but in particular fabric with Khufu ornaments was popular in Fatimid Egypt, in XI-XIIcc.

Inscriptions on fabric were generally used in order to praise the lord, though ornaments often also had a purely decorative meaning. The tradition of using Khufu ornaments as a means of decoration was also spread throughout Georgia and a number of images have been discovered showing the clothes of noblemen decorated with Khufu ornaments (42).

In the reports of Arab geographer Zakaria Al Kazvini, we read that Georgia was rich in textiles, numerous types of clothing, fine carpets, beddings, delicate wool, silk and other goods, which were often exported from Tbilisi (43).

One type of textile in Georgia was called ‘Lari’. Sulkhan Saba Orbeliani explained that ‘Lari’ was similar to ‘Kumash’ or ‘Parcha’ (brocade); and that this kind of fabric was both colourful and simple (44).

თამარ მეფის საზიზო ბისონის მანიაჰი.
ქსოვილი. მარგალიტი, მოოქრული ვერცხლის ბალთები.

THE MANIAC OF KING TAMAR'S CEREMONIAL ROBE.
Textile, pearl, golden and silver buckles.

თამარ მეფე და გიორგი მესამე. XII საუკუნე.
ვარძია. ღმრთისმშობლის მიძინების ტაძარი

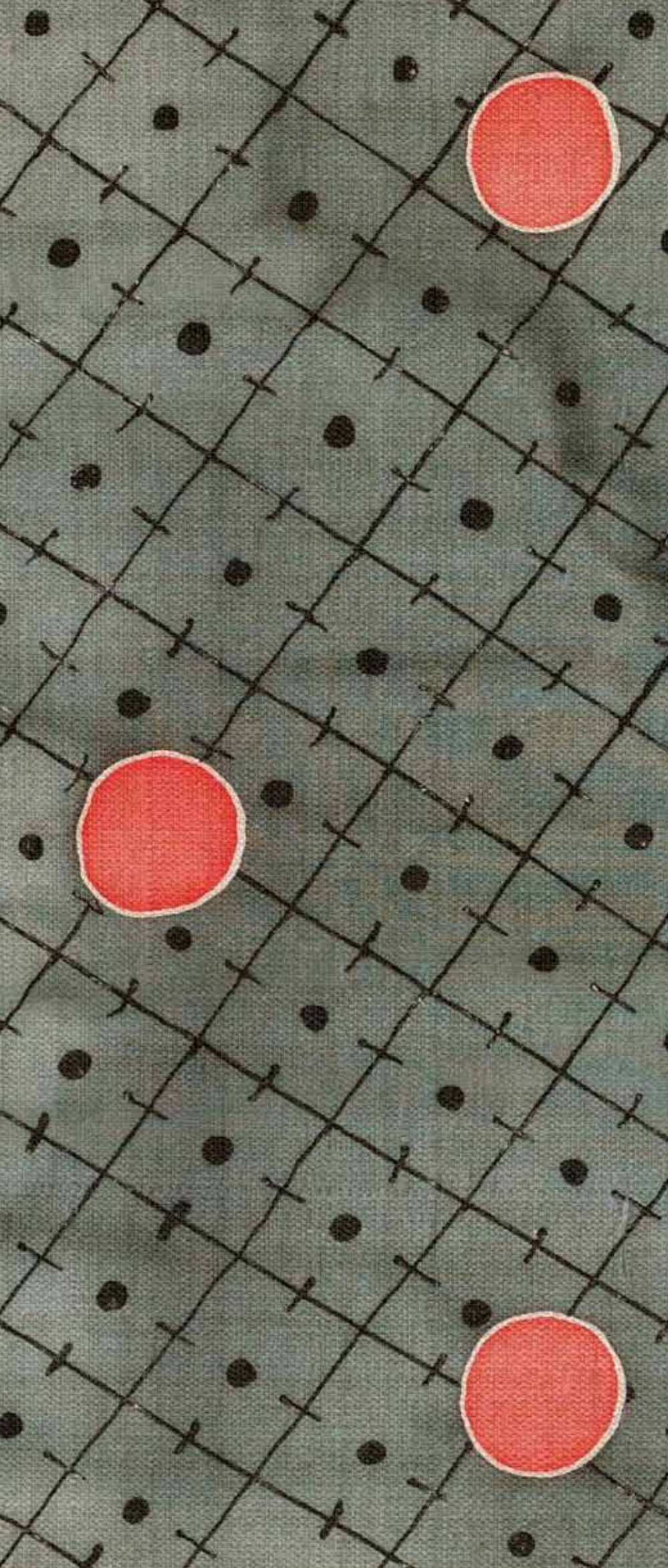
ამ ფრესკაზე საქართველოს მეფე თამარი საზეიმო სამოსელშია წარმოდგენილი. მის თავს ამკობს გვირგვინი, მოოჭვილი მცირე მარგალიტებით, მარგალიტის საკიდებითა და მსხვილი ძვირფასი ქვებით. თამარის სამოსელიც მარგალიტითაა მოქარგული. სამხრე და ლორონი, რომლის ნაწილი ხელზეა გადაგდებული, თეთრი ფერისაა. სამხრეზე კარგად ჩანს მოოქვრა, ძვირფასი ქვების გამოხატულება და ფაქიზი ორნამენტის კვალი. მეფეს ბიზანტიის იმპერატორთა მსგავსად, წითელი წაღები აცვია.

თამარის ბისონი ნატიფად მოქარგული ორნამენტით სრულდება. ქსოვილი სავარაუდოდ, ადგილობრივი წარმოებისა უნდა ყოფილიყო, ნაქარგობის ორნამენტაცია იმ პერიოდის ქართული ხუროთმოძღვრული ძეგლებისა და ხატების გაფორმებასთან ახლოს დგას.

KING TAMAR AND GEORGE III. XIIC.
Church of the Dormition. Vardzia.

In the fresco, King Tamar is represented in a ceremonial costume embroidered with pearls. The lorosi of the costume is white while the details of the sleeves are gilded and decorated with precious stones. Her crown is adorned with small pearls and large gems. Like Byzantium Emperors, King Tamar wears red boots. The robe of her costume is hemmed with embroidery. The textile is thought to be local production; the embroidered ornaments in a style typical for decorations of Georgian architectural monuments and icons.

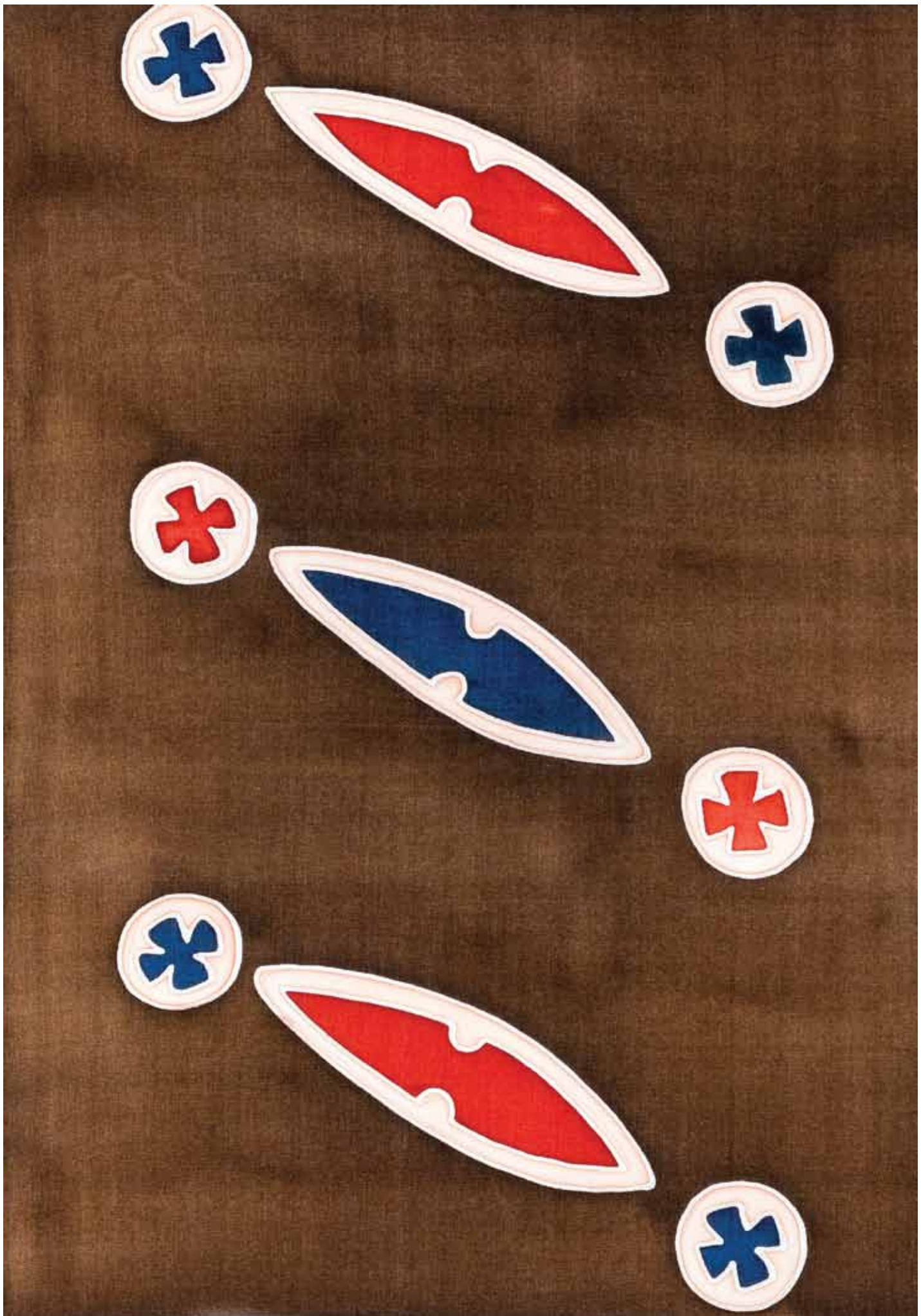

ვარძიის ფრესკაზე თამარის მამა, მეფე გიორგი III საზეიმო სამოსელშია წარმოდგენილი. თეთრი ფერის გადაჯვარედინებული ლორონი მარცხენა ხელზეა გადადებული. გვირგვინი და სარტყელი ძვირფასი ქვებითაა შემკული. გრძელი, მოწითალო ფერის კაბა მდიდრულადაა ორნამენტირებული. ქსოვილის სამკაულად გამოყენებულია ძირითადად ძვირფასი და კეთილშობილი ქვები. ბისონი ნაქარგობით სრულდება, ორნამენტი ამ შემთხვევაში თამარის სამოსისგან განსხვავებით, ზომიერია და გეომეტრიულ ფიგურებს წარმოადგენს, თუმცა მათ შორის ძვირფასი თვლებია ჩამაგრებული.

ადრე შუა საუკუნეების ქართველ მეფეთა ტანსაცმელში ფართოდ უნდა ყოფილიყო გამოყენებული ხავერდისმაგვარი ოქროს ქსოვილი, რომელსაც ოქსინო ეწოდებოდა. ეს ქსოვილი მოხსენიებულია XI საუკუნის მოღვაწის გიორგი მთაწმინდელის თხზულებაში. ოქსინო სინას მთის ქართული მონასტრისთვის შეუწირავს დავით აღმაშენებელს. XII საუკუნის ქართულ ლიტერატურულ ძეგლ “ვისრამიანში” გვხვდება ტერმინი “ჩინური, ბაღდადური ოქსინო” ⁴⁵.

In the Vardzia fresco, King George III (father of Tamar) is represented in ceremonial apparel. A crossed lorosi covers the king's left hand. His crown and belt are adorned with gemstones and his long, red dress is richly decorated. The robe of the costume is hemmed with embroidery and, in contrast with the robe of Tamar, presents moderate geometrical figures decorated with precious gems.

In the early medieval period, a specific type of fabric called ‘oksino’ was widely used in Georgian kings' clothing. This cloth is mentioned in the novel of George Mtatsmindeli, dated the XI century. David the Builder donated oksino to the Georgian monastery on Mount Sinai. In the XII century literary work ‘Visramiani,’ we come across with the term ‘Chinese Baghdad Oksino’ (45).

५७ ५

७१
६९
७३

54-55

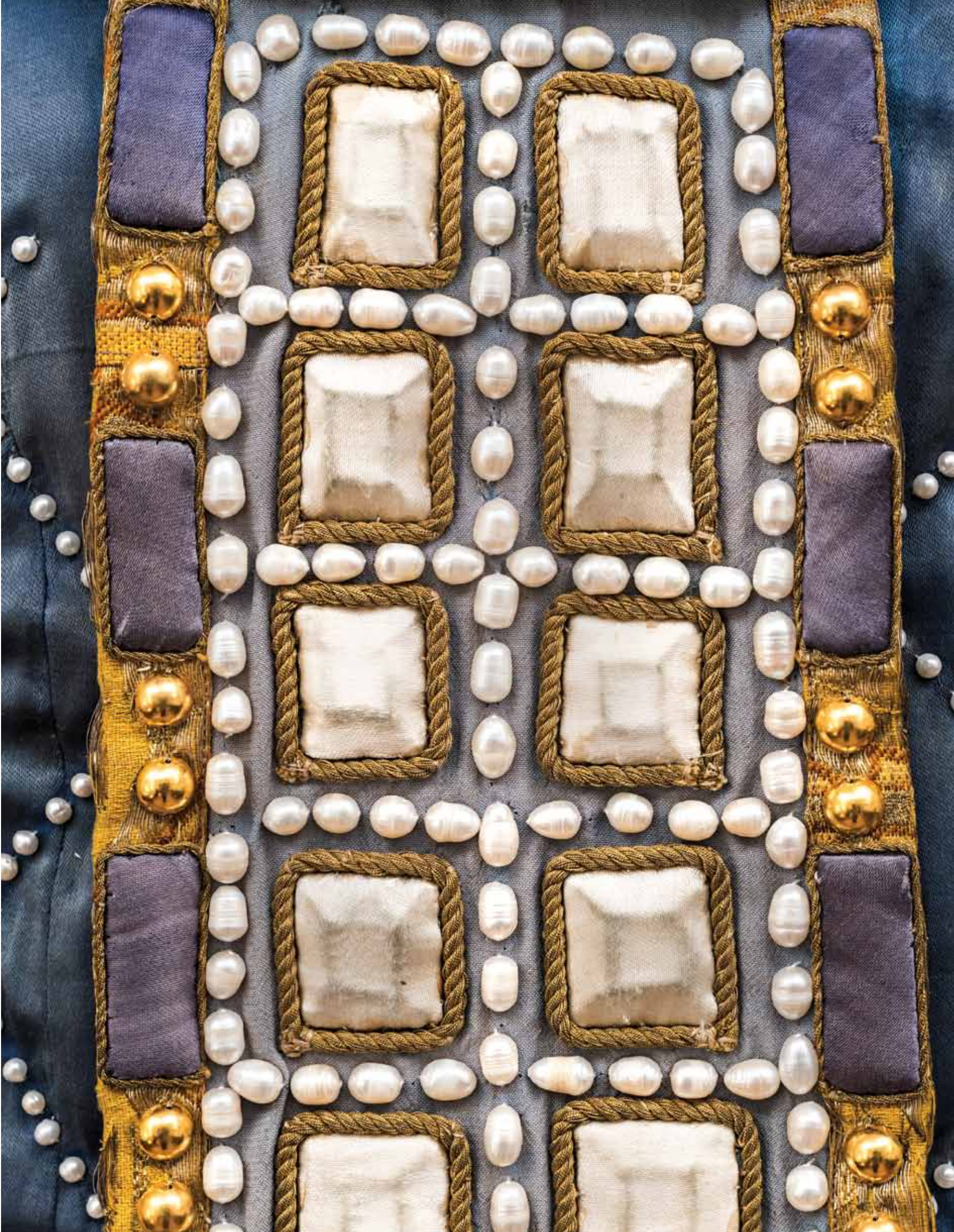
მდიდრები: გიორგი III, თამარ მეფე, ლაშა-გიორგი. XII საუკუნე.
ბეთანია. მხატვარი გრიგორი გაგარინი

KTETORS: GEORGE III, KING TAMAR, KING LASHA-GEORGE. XII C.
Betania. Painter: Grigory Gagarin.

თამარ მეფის საზეიმო ბისონი.
ქსოვილი. მარგალიტი, მოოქრული ვერცხლის ბალოები.

CEREMONIAL ROBE OF KING TAMAR.
Textile, pearls, golden and silver buckles.

თამარ მეფე. XIII საუკუნე.

ბერტუბანი.

თამარ მეფეს გვიჩვენებს ქვეშ შავი ფერის მანდილი მოუჩანს, ქსოვილი წვრილი ზომის ფირუზის ქვებითაა შემკული. მანდილი ბიზანტიის დედოფლებისთვის XIV საუკუნემდე უცნობი იყო ⁴⁶ და როგორც ჩანს, სამეფო კოსტიუმში მისი გამოყენება ადგილობრივ ტრადიციას წარმოადგენდა.

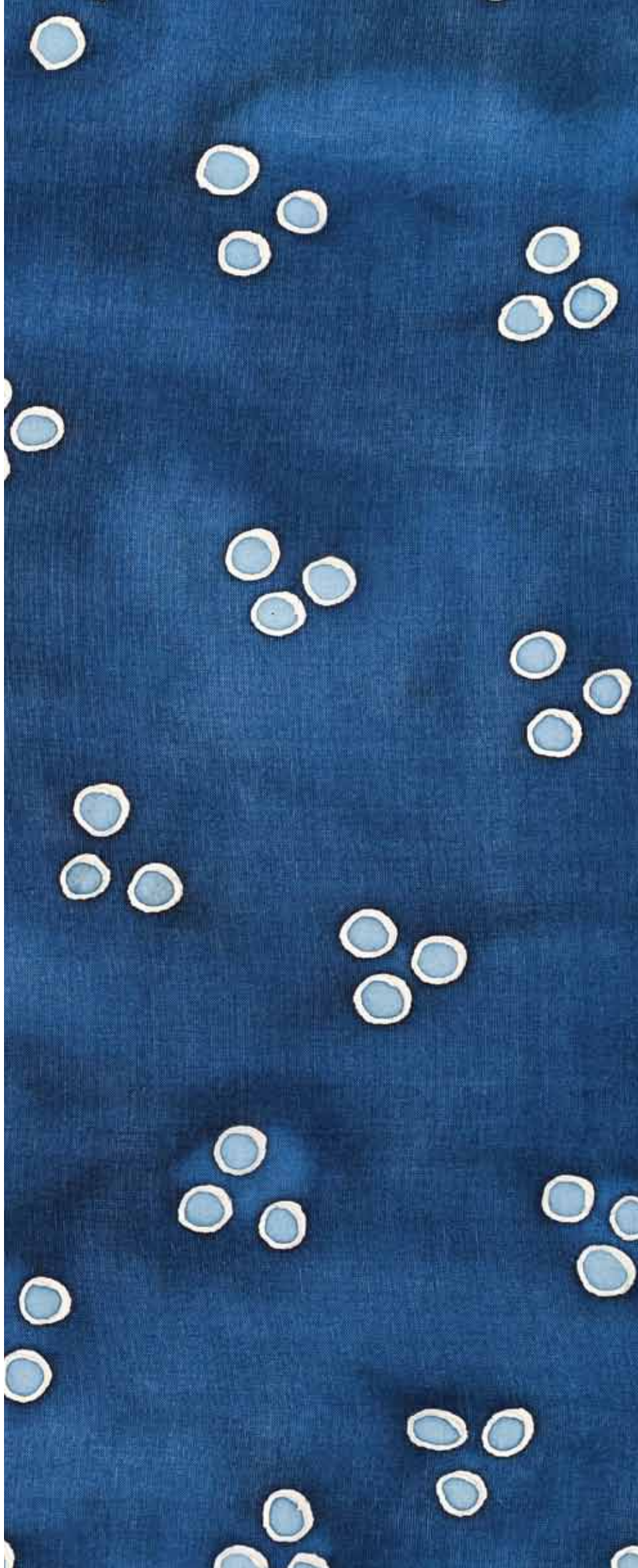
ივანე ჯავახიშვილის განმარტებით: “ქალის თავსაბურავებიდან აღსანიშნავია მანდილი. აქედანაა წარმომდგარი მანდილოსანი. მანდა ლათინური სახელია და ხელსახოცს ნიშნავს. ჩვენში არის მანდილი, ხელსახოცი და თავდაპირველად უნდა ყოფილიყო ხელმანდილი”. თანდათან მანდილი საქართველოში ქალის კომპლექსური თავსაბურავის ერთ-ერთ ელემენტად იქცა. გრძელი, ყელსახვევის მსგავსი ხეცურული მანდილი შინ ნაქსოვი შავი ან ლურჯი შალისგან მზადდებოდა და სათაურასთან ერთად იხმარებოდა. ხეცურული მანდილი ორი სახისა იყო: “ცალქერქა” და “ორქერქა”. “ცალქერქას” ერთი ბოლო ფეხებით მთავრდებოდა, მეორე კი “შიბით” ან “ნაჭრელით” ჰქონდა ნაქარგი. მანდილის შუაში “სამხატი” (3 ჯვარი) იყო ამოქარგული, თავზე მოხვევისას “სამხატი” შუბლზე უნდა მოქცეულიყო. თუშური სამკუთხა მანდილი, შავი ქიშმირის ან სატინისგან მზადდებოდა. ერთი ყური შედარებით პატარა ჰქონდა. ხეცურეთსა და თუშეთში მანდილი გათხოვილი ქალის სავალდებულო თავსაბურავად ითვლებოდა. გაუთხოვარი ქალისთვის მისი ტარება არ იყო სავალდებულო. თუში ქალი მანდილს ხმარობდა ცალკე ან კუჭურასთან ერთად. აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში მანდილი დიდი პატივისცემით სარგებლობდა: მოჩხუბართა შეტაკების დროს მანდილის ჩაგდება წყვეტდა შუღლს ⁴⁷.

KING TAMAR. XIII C.

Bertubani.

Under the crown of King Tamar we see a black ‘mandili’ (a special delicate textile used as headdress by Georgian women) decorated with thin turquoise stones. For Byzantium queens, until the XIV century, ‘mandili’ was not common (46). Therefore, using it in royal apparel seems to be a local tradition.

According to Ivane Javakhishvili, ‘mandili’ has a special meaning in the complex of Georgian woman’s attire. ‘Manda’ is a Latin word meaning napkin, so in Georgia, too, instead of headdress, this accessory could be used as a napkin. A long, scarf-like Khevsurian ‘mandili’ was woven in black and blue homemade wool and while wearing it, the three crosses embroidered in the middle of the scarf had to be centred on the wearer’s forehead. There were two types of Khevsurian ‘mandili’: ‘Tslkerka’ and ‘Orkerka’. The Tushetian triangular ‘mandili’ was made of black cashmere and satin and one side of it was relatively shorter. In Khevsureti and Tusheti, a ‘mandili’ was mandatory wear for married women, whereas unmarried women were free from this obligation. It is interesting that in mountainous eastern Georgia, ‘mandili’ was so esteemed that if a woman dropped it between fighting men, they would inevitably stop the battle (47).

თამარ მეფე. XIII საუკუნე.

კინწვისი

KING TAMAR. XIII C.

Kintsvisi.

თამარ მეფის საზეიმო სამოსი წარმოადგენს ხელოვნების უნიკალურ ნიმუშს (გვ.56-59), რომელზეც დამაგრებულია 3621 მარგალიტი, 154 მოოქრული და 158 ვერცხლის ბალთა. კოსტიუმი გასული საუკუნის მეორე ნახევარში ვარძიის ფრესკის მიხედვით შექმნა ცნობილმა ქართველმა მხატვარმა სოლიკო ვირსალაძემ, რომელსაც ჩაფიქრებული ჰქონდა, რომ სამოსი ორიგინალთან მაქსიმალურად მიახლოებული ყოფილიყო და ამიტომ მისი შეკერვის დროს ძვირფასი მეტალებისა და კეთილშობილი ქვების გამოყენება სურდა, თუმცა წამოწყებას საბჭოთა მთავრობამ მხარი არ დაუჭირა და მხატვარმა საქართველოს მეფის სამოსი ბუტაფორიებით აღადგინა. 2016 წელს დავით ბეჟუაშვილის განათლების ფონდის მხარდაჭერით ხელოვნების სასახლის რესტავრატორთა ჯგუფმა თამარის სამოსის რესტავრაციის პროცესი დაიწყო. ექვსი თვის განმავლობაში გახუნებული ქსოვილის საფუძვლის გამაგრება მოხდა, კაბაზე ბუტაფორიები მხატვრის ჩანაფიქრის მიხედვით ძვირფასი ლითონებითა და კეთილშობილი ქვებით ჩანაცვლდა.

მიუხედავად იმისა, რომ ქართული სამეფო სამოსი სათავეს ბიზანტიიდან იღებს, ქართველ მეფეთა ბისონი ბიზანტიურისგან ოდნავ განსხვავებულია. იგი შედარებით ფართო და მოკლე იყო, არ ჰქონდა სარტყელი და განსაზღვრული არ იყო მისი ფერი. შემორჩენილი ფრესკების მიხედვით ირკვევა, რომ თამარ მეფე იისფერ ბისონს იცვამდა. ბისონი შეიძლება ყოფილიყო მძიმე ოქროქსოვილის და ძვირფასად მორთული. ამ მხრივ განსაკუთრებით მდიდრულია თამარ მეფის ბისონი. იისფერი ქსოვილი დასერილია მარგალიტით მორთული ზოლებით, რომელთა კვეთითაც რომბებია მიღებული, ხოლო რომბებში ზამბახისფერი გულებია ჩასმული. მეფეთმეფე სამაჯურებს პირდაპირ ბისონის ვიწრო სახელოებზე იკეთებდა.

თამარის სამოსს ძვირფასი ქსოვილის, ძვირფასი თვლებითა და მარგალიტებით მორთული საყელო – მანიაკი ამშვენებდა. იგი სამეფო და დიდგვაროვანთა ტანსაცმლის მოსართავად გამოიყენებოდა. მანიაკი ეგვიპტესა და არაბეთში გაჩნდა, შემდეგ კი ბიზანტიაში სპარსეთიდან გავრცელდა. თამარ მეფის კაბის საყელო ძალიან ჰგავს ეგვიპტულ ფარაონთა მანიაკს.

გიორგი მეფე. XIII საუკუნე.

ყინწვისი

KING GEORGE. XIII C.

Kintsvisi.

The ceremonial dress of Queen (King) Tamar represents a unique piece of art. It contains 3621 pearls, 154 gilded and 158 silver buckles (56-59). The costume was created by famous Georgian painter Soliko Virsaladze based on the Vardzia monastery frescoes. He wanted to make a costume similar to that depicted on the wall and therefore to use only precious metals and gems, but as the Soviet Union did not support the artist's desire, he restored the king's costume with only dummy materials. From 2016, the restoration process commenced. Over six months, a group restored the faded fabric and replaced the dummy materials with precious metals and gemstones.

Despite the fact that, by origin, Georgian royal clothing came from Byzantium, the Georgian royal robe is somewhat different, being relatively wide and short, and without a girdle or specific colour. According to the preserved frescoes, Queen Tamar wore violet apparel which was very rich, decorated with strips of pearls and luxurious metals and stones on its collar and wrists. The collar of the costume was called a 'maniac' and was used only with the costumes of royal family members. The 'maniac' first appeared in Egypt and Arabia and afterwards in Byzantine. The collar of Tamar's dress is very much like of that of Egyptian pharaohs' 'maniac'.

ნათელი დადიანს საოცრად ელეგანტური, მდიდრულად მორთული და ამასთანავე სადა სამოსი აცვია. ეს სადედოფლო კოსტიუმი აშკარად ქართულია, ეროვნული მოტივებით უხვად გაჯერებული. მოქარგულია კაბის მთელი შუაგული გულისპირიდან მოყოლებული ვიდრე ძირამდე, ორივე მხარეს ოქრომკედითა და წითელი ძაფითაა შესრულებული მცენარეული, დიდი ორნამენტების ლამაზი წყება. მთელი კაბის სიგრძეზეა ჩამოშვებული ყურთმაჯები, რომლებიც კოსტიუმს განუმეორებელ გრაციოზულობას სძენს. ნათელს თავზე თხელი ნატიფი ქსოვილის მანდილი ახურავს, წვრილი მარგალიტებით მორთულ მანდილზე ჯვრებია ამოქარგული. დედოფალს ძვირფასი თვლებით გაწყობილი თავსახვევი, იგივე დიადემა ახურავს. აღნიშნული ფრესკა კარგად მიუთითებს იმაზე, რომ ოქრომკედი საქართველოში ფართოდ გამოიყენებოდა არამარტო საეკლესიო ქსოვილისა და შესამოსლის მოსართავად, არამედ საერო პირთა ტანსაცმელშიც. ოქრომკედი, აბრეშუმის ან ბამბის ძაფთან შეგრეხილი ოქროს ან ვერცხლის ძაფი იყო, რომელსაც ძველთაგანვე ძვირფასი ქსოვილებისა და სამოსლის საქარგავად იყენებდნენ. ადრინდელ ქართულ წერილობით წყაროებში მოხსენიებულ ტერმინს “ოქრონემსულს” (ოქროს ძაფით ნაკერი) მოგვიანო ხანის ძეგლებში “ოქრომკედით ნაკერი” შეესატყვისება. ოქრომკედით ქარგვის ძველი ქართული ტრადიციები (მდიდარი ორნამენტი, მხატვრული სიმბოლიკა, სიუჟეტური კომპოზიცია, შესრულების მანერა) კარგად იყო შემონახული XIX საუკუნის ეთნოგრაფიულ ყოფაშიც. ქარგავდნენ უმთავრესად ხავერდზე, ატლასზე და სხვა ძვირფას ქსოვილებზე. ოქრომკედით ნაქარგ სახეებში ხშირად ურთავდნენ მარგალიტს, ფერად მძივებსა და ზოგჯერ პათიოსან თვლებსაც. ოქრომკედით ნაგარქობა ძველთაგანვე საექსპორტო საგანს წარმოადგენდა. ოქრომკედის ნაქარგობის მთავარი მოტივებია უმთავრესად ნაყოფიერებასთან დაკავშირებული მცენარეული ორნამენტი (ვაზის ფოთლები და მტევნები, ხორბლის თავთავები და სხვ.), ანთროპომორფული და ზოომორფული გამოსახულებანი.

QUEEN NATELI. XIII C.

Khobi.

The dress of Nateli Dadiani is elegant, richly decorated and simple at the same time. It is full of Georgian national motives. On her head, the Queen is wearing ‘mandili’ adorned with tiny pearls, and a diadem decorated with precious gems. This fresco proves once again that creating clothes with golden thread was very popular from early medieval times to the XIX century. Georgians would embroider velvet, satin and other precious textiles with golden thread. Such embroidered textiles represented precious goods for export. The motives of such embroidery were ornaments of plants related to fertility (vine leaves, bunches of grapes, wheatear, etc.) anthropomorphic and zoomorphic images.

შერგილ დადიანი. XIII საუკუნე.

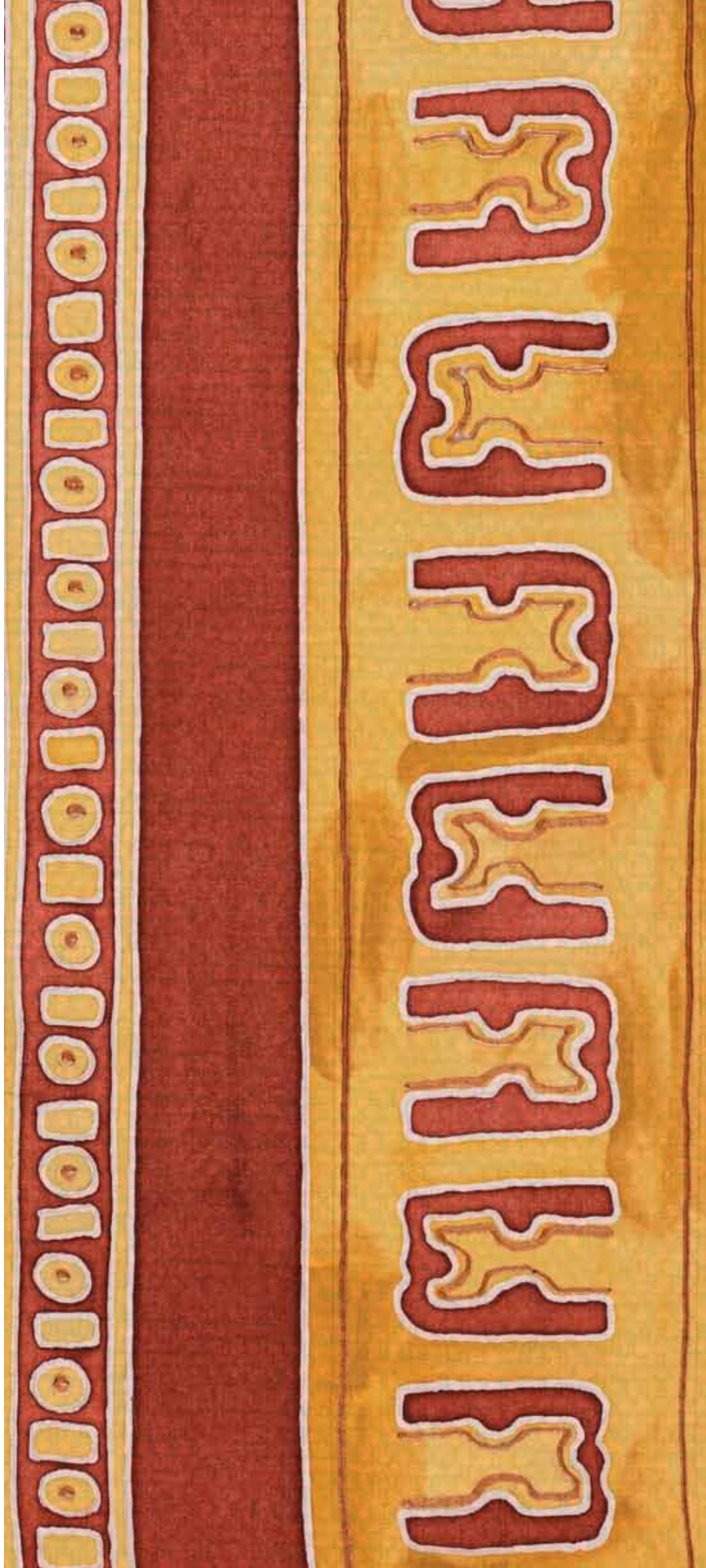
ხობი

სამეგრელოს ერისთავს ზემო კრიხის კედლის მხატვრობაზე გამოსახულ რაჭის ერისთავთა მსგავსი სამოსი აცვია. ამგვარი კაბა წელზე მომდგარი იყო და ბოლოში ოდნავ იშლებოდა. სახელოები და კაბის საპირეები მთლიანად ოქროსფერი ქსოვილზე შესრულებული ნაქარგობით იყო შემკული. წარმოდგენილ ნაქარგობაზე აშკარად ჩანს, რომ იმ პერიოდის ქართულ ქსოვილზე კუფურ წარწერას დაკარგული ჰქონდა პირველადი ფუნქცია და მიუხედავად ასოთა მოხაზულობის შენარჩუნებისა წმინდა დეკორატიულ ხასიათს იძენდა და ორნამენტის როლს ასრულებდა. დადიანს რაჭველი ვაჩიანების მსგავსი მაღალი, ოდნავ წაწვეტებული ქუდი ახურავს, ივანე ჯავახიშვილი მიიჩნევდა, რომ ეს ე.წ. მუზარადები ქსოვილისგან იყო დამზადებული ⁴⁸.

SHERGIL DADIANI. XIII C.

Khobi.

On the fresco of Upper Krikhi, the Duke of Samegrelo wears similar attire to that of the Duke of Racha. The dress was tight at the waist and the hem was wider. The colour of the embroidery on the sleeves and edges of the costume was golden. It is clear that Khufu letters on this embroidery have already lost their primarily function and therefore are used only as decorative ornaments. On his head, Duke Dadiani wears a long slightly pointed hat similar to the hat of Duke Vachiani. According to Ivane Javakhishvili, such hats were made of a specific textile (48).

რატი სურამელი. XII საუკუნის II ნახევარი-XIII საუკუნე.
ვარძია

რატი სურამელის სამოსი XIII საუკუნის ქართველ დიდებულთა ტანსაცმლის ტიპს საუკეთესოდ წარმოგვიდგენს. საყურადღებოა კაბის ე.წ. უკანა ბოლო, რომელზეც თეთრი ქსოვილისგან შეკერილ კბილანებს ვხედავთ. მიუხედავად იმისა, რომ კაბა მოყვანილობითა და ფორმით თითქოს ჰგავს კიდეც ლაშა გიორგის სამეფო შესამოსელს - გამოსახულს ყინწვისისა და ბერთუბნის ფრესკებზე, ზემოხსნებული ჩამოშლილი კბილანები განსხვავებული დეტალია. საყურადღებოა ის გარემოებაც, რომ მითითებულ ეპოქაში ოქრომკედისა და წელსარტყელისგან განსხვავებით, კუფური წარწერის ნაქარგობით დამშვენებული სამკლავური დიდებულთა სამოსის აუცილებელი ატრიბუტი იყო. ცნობილია, რომ არაბთა დაპყრობების შემდეგ მათმა დამწერლობამ ორნამენტის ფუნქციაც შეიძინა. რატი სურამელს სწორედ ასეთი ნაქარგობით გაფორმებული ძვირფასი სამოსი აცვია

RATI SURAMELI. XII-XIII CC.
Vardzia

The attire of Rati Surameli is a perfect example of XIII c. Georgian noblemen's clothes. At first glance, this costume is like that of the Lasha-George royal apparel depicted in the frescoes of Kintsvi and Bertubani monasteries. The only difference between the costumes are white details (kbulanebi) placed at the hem of the rear of Rati Surameli's costume. At that time, golden thread, and a girdle embroidered with Khufu ornaments, was a necessary attribute for noblemen's attire. It is well-known that following the Arab invasion, Khufu inscriptions acquired a decorative function. The costume of Rati Surameli has exactly such embroidery on its sleeves.

፲፱፻፲፱

፳፻፲፱

მეფე ლაშა-გიორგი. XIII საუკუნე.

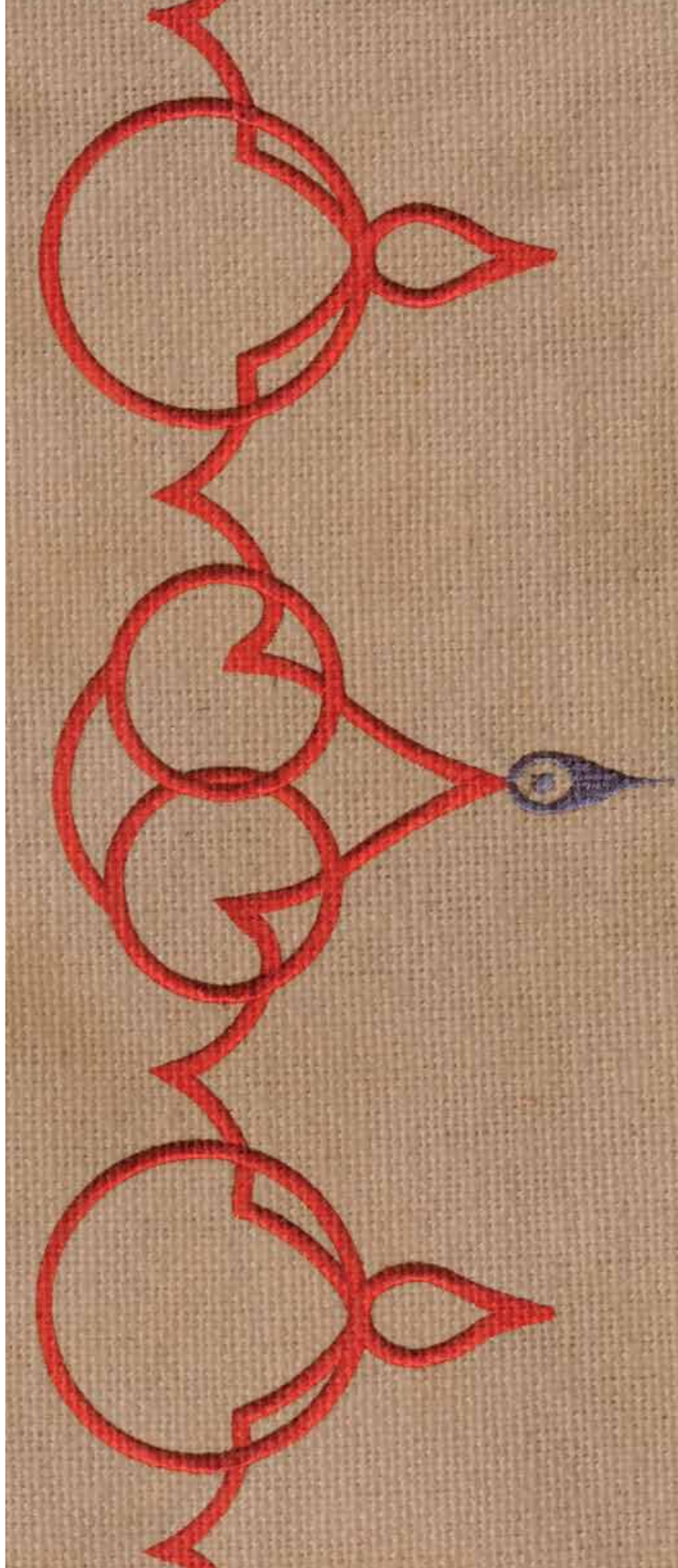
ბერთუბანი

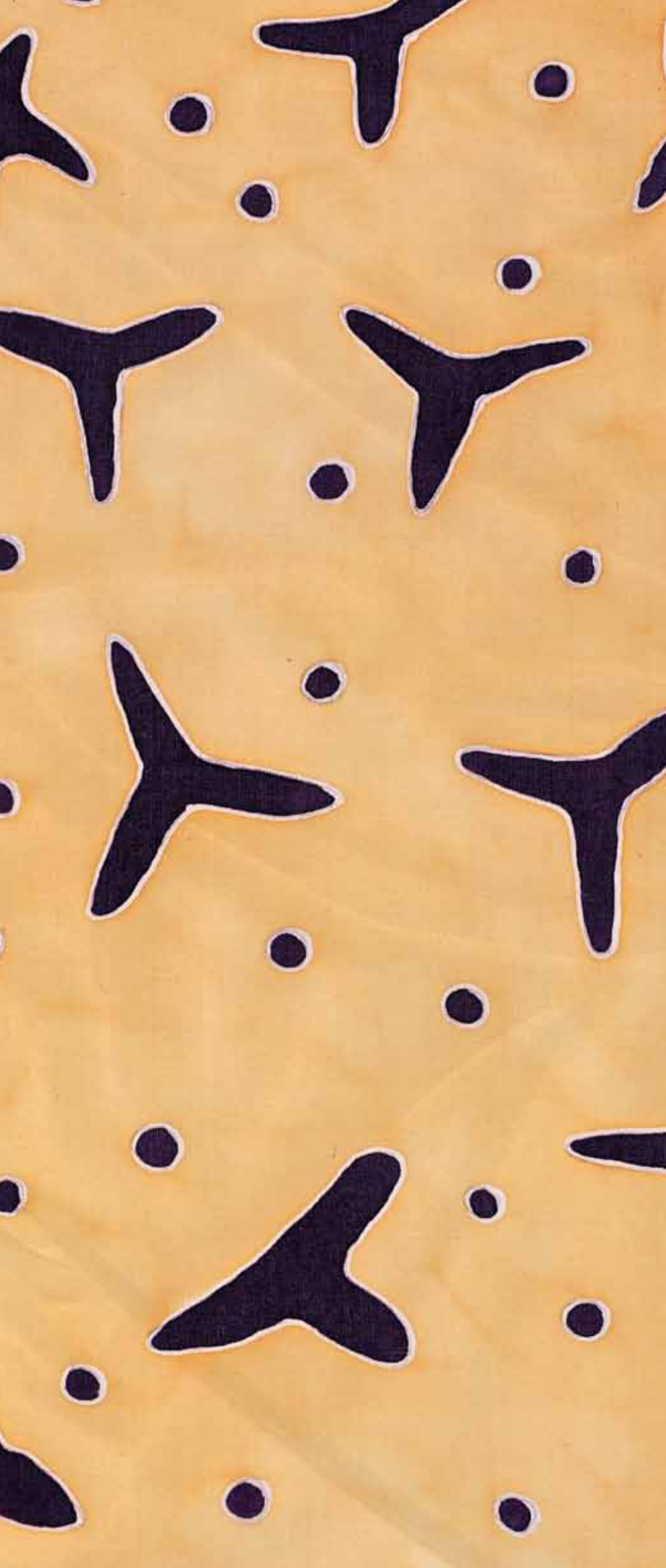
საქართველოს ხელმწიფე ლაშა-გიორგი ბერთუბნის ფრესკაზე ძალიან ლამაზ და ელეგანტურ ტანსაცმელშია წარმოდგენილი. იგი ბიზანტიური და აღმოსავლური სამოსლის ადგილობრივ ვარიაციას უნდა წარმოადგენს. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ კოსტიუმზე გადმოცემული ნატიფი, საუცხოოდ შესრულებული ორნამენტები, მათი ფერში გამოსახვის წესი ქართულია და მისი ანალოგიები სხვაგან არსად ჩანს. გამორიცხული არ არის, რომ სამოსლის ეს ფორმა, სტილი და მოქარგვის მანერა უშუალოდ მეფისთვის საგანგებოდ შეიქმნა. ამას გვაფიქრებინებს ხელმწიფის გვირგვინის, მისი სამოსლის და სამკლავრის ორნამენტების განსაკუთრებული მსგავსება. მეფის სამოსი დაბეწვილია, უკანა მხრიდან წვრილნაკეცაა (დაბლისულია), ხოლო წინიდან მართკუთხად ამოჭრილი. ლაშა-გიორგის კოსტიუმისთვის საგანგებო ყურადღება მიუქცევია ივანე ჯავახიშვილსაც, იგი წერს: “მეფეთა ტანისამოსში ყველაზე უფრო საყურადღებოა ლაშა-გიორგის ტანისამოსი (ბერთუბანი), რა ტანისამოსი უნდა იყოს, ან რა სახელი უნდა ერქვას მას, ამის თქმა ძალიან ძნელია. ეს თითქოს კაბა ან კაბაჩა უნდა იყოს. უფრო საფიქრებელია კაბაჩა უნდა იყოს, რომელიც მართო მეფის ტანისამოსი არ იყო. ეს ტანისამოსი წინ იკვრება. დამახასიათებელია ორკავიანი გადასაკეცი და უცნაური ამოჭრილი”⁴⁹.

KING LASHA-GEORGE. XIII C.

Bertubani

The costume of King Lasha-George is outstandingly beautiful and elegant. Together with local Georgian traditions, it represents the synthesis of Byzantine and Oriental garments. The subtle ornaments and colours seen on the costume are unique to Georgian clothing. The embroidery of the king's apparel, crown and sleeves is similar, hence the shape, style and embroidery of the costume was presumably created especially for the Georgian king. The costume is adorned with fur and on the front has a cut of rectangular shape. According to Ivane Javakhishvili, this costume was special for its extraordinary shape and strange frontal cut.

ლაშა-გიორგი და თამარ მეფე. XIII საუკუნე.

ბეთანია

ლაშა-გიორგის ბერთუბნის სამოსი მეორდება ყინწვისის ფრესკაზე. მართალია, აქ მეფის სახე დაკარგულია, სამაგიეროდ, კარგადაა შემორჩენილი კაბაჩის ქვედა ნაწილი. ფრესკის მიხედვით ირკვევა, რომ მეფის სამოსი ქვედაბოლო მთელ გაცოლებზე დაბეწვილი ყოფილა, ქსოვილი ოქროსფერია. არ არის გამორიცხული, ის სტავრა იყოს. “ვეფხისტყაოსნისა” და შავთელის მიხედვით სტავრა “ფარჩა, ოქრონაქსოვი” ყოფილა.

ბეთანიის ფრესკაზე ლაშა-გიორგის იმავე ტიპის მოკლე კაბაჩა აცვია, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ სამოსი დაბეწვილი არ არის. ბეწვის ნაცვლად ამ შემთხვევაში ოქროსფერ ქსოვილზე შესრულებული მცენარეული ორნამენტის ნაქარგობაა გამოყენებული. მსგავსი ტიპის ნაქარგობა გვხდება ატენის სიონში სუმბათ აშოტის ძის თავსაბურავისა და ზემო კრიხის ქტიტორთა ჩაცმულობაში. ბეთანიის ფრესკაზე ლაშა-გიორგის კაბაჩის საყელოები უფრო ფართოა და გადმოკეცილი. სამოსის შესაკერად ე.წ. გეომეტრიული სამყურებით გაფორმებული ხობხისფერი ძვირფასი ქსოვილია გამოყენებული.

LASHA-GEORGE AND KING TAMAR. XIII C.

Betania.

The costume of Lasha-George depicted in the fresco of Bertubani monastery is similar to that painted in the fresco of Kintsvisi. Although the face of the king has been lost, the image of the lower part of the costume has been preserved. Golden textile was decorated with fur and it is believed this fabric was known as ‘stavra’ (according to ‘The Knight in the Panther’s Skin’ and I. Shavteli, ‘stavra’ was brocade knitted with gold).

In the Betania monastery fresco, Lasha-George wears the same type of costume, this one without fur. Instead of fur, in this case, on the golden coloured fabric, we see the embroidery of plant ornaments. Notably, such ornaments are used in the attire of Sumbat Ashot and the ktetors of Upper Krikhi.

დემეტრე II. XIII საუკუნის 90-იანი წლები.

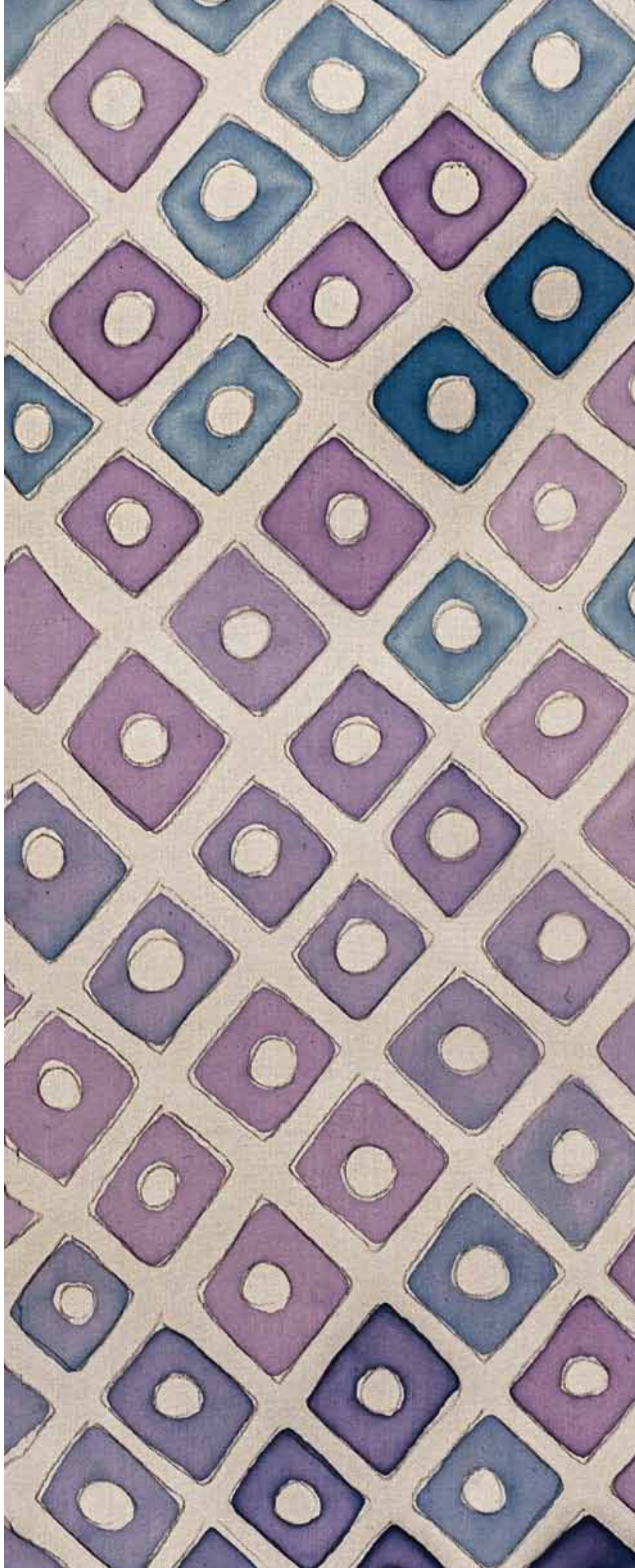
დავით-გარეჯა. ხარების ეკლესია

საქართველოს მეფე დემეტრე ძვირფასი ქსოვილისგან შეკერილ ბისონში შემოსილი დგას. მისი ღორუმი იმნაირივე იისფერია, როგორც აია-სოფიის ტაძრის მოზაიკაზე გამოსახული იმპერატორ იუსტინიანე II-ის ფიბულით (საკინძით) შემკული ქლამიდი. ქართველი მეფის მანიაკი კი ისევე უხვადაა შემკული ძვირფასი თვლებით, როგორც იგივე იმპერატორ იუსტინიანესი აია სოფიის ვესტიბულის მოზაიკაში. ამდენად, უნდა ვივარაუდოთ, რომ დემეტრეს სამოსი ბიზანტიური კოსტიუმის ქართული ანალოგია იყო. ბისონის ძირითადი ნაწილი ე.წ. უსახო ქსოვილისგან არის შეკერილი. ძველ საქართველოში უსახო, ანუ როგორც სულხან-საბა განმარტავს, უჭრელო ქსოვილებისთვის რამდენიმე სახელწოდება არსებობდა. ესენია “საია, ზუფი და ხარა”. საია ორბელიანის ლექსიკონის მიხედვით “ერთფეროვანი უსახო ქსოვილი” იყო. იგი ბამბანარე აბრეშუმის ნაჭერს წარმოადგენდა და მას ფრანგულად “Saye” და “Serge”, გერმანულად კი “Sarsch” ეწოდებოდა. ზუფი კი “ღარია უჭრელო, ღელვიანი” – ასე განმარტავს მის მნიშვნელობას სულხან-საბა ორბელიანი თავის “სიტყვის კონაში”. უსახო ძვირფასი ოქროქსოვილი “ხარა” ყოფილა, ხოლო გლუვსა და უსახო აბრეშუმს საქართველოში ძველთაგანვე ატლასს უწოდებდნენ⁵⁰. დემეტრეს ბისონში ძვირფასი თვლებით მანიაკი და კაბის ბოლოა მორთული, სამკლაური კი სავარაუდოდ, ნაქარგობით ყოფილა შემკული, ორნამენტად აქ სადა გეომეტრიული ფიგურებია გამოყენებული.

DEMETRIUS II OF GEORGIA. 1390S.

David Gareja Monastery. Church of the Annunciation.

In the fresco, King Demetrius is depicted in a precious robe. His ‘maniac’ here is very much similar to that of Justinian II’s ‘maniac’ depicted on the wall of the Hagia Sophia basilica vestibule. They are both adorned with many gems. It is possible that the garment of King Demetrius was an analogue of Byzantine attire. The majority of the costume is made of so called ‘faceless’ fabric, which, in older times, was very popular in Georgia. There existed three types of ‘faceless’ fabrics: ‘saia’, ‘zuphi’ and ‘khara’. According to Sulkhan Saba Orbeliani, ‘saia’ was a piece of silk made together with cotton. In French, it was called ‘shake’ and ‘sherge’, in German it was known as ‘sharsts’. ‘Zuphi’ was also a kind of faceless textile and ‘khara’ was fabric made of golden thread. Remarkably, from the old times smooth and faceless silk was called satin (50). For the decoration of the fabric, masters used simple geometric figures.

▲
78-79

ქტიტორები მიქელ დვილდიანი
და მისი თანამეცხედრე, ქრისტე
ემანუილისა და ანგელოზთა წინაშე.
XIV საუკუნე. მხერი

KTETORS: MIKEL TVILDIANI AND HIS WIFE
IN FRONT OF CHRIST EMANUEL ANGELS.

XV century. Mkhari.

ბეკა ჯაყელი მანდატურტუხუცესი.
XIV საუკუნე.
საფარა. წმინდა საბას ტაძარი.

BEKA JAKELI ('MANDATURTUKHUTSESI'-
MINISTER OF FOREIGN AFFAIRS). XIVC.
Sapara. St. Saba Monastery.

საქართველოს მანდატურთუხუცესის ბექა ჯაყელის პერანგის ქსოვილი თავისი გაფორმების მანერით, ფერებითა და ორნამენტაციით განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს. დანამდვილებით იმის თქმა, თუ რა ფიგურებია ქსოვილზე გამოსახული, ძნელი სათქმელია. თუმცა, ვფიქრობთ, ეს ან ქერუბიმების, ან მტრედების გუნდი უნდა იყოს. კაბის გულისპირი მდიდრულადაა ოქრომკედით მოქარგული, ხოლო ამ ნაქარგობაში კარგად იკვეთება ღვთაებრივი ფრინველის ფარშავანგის ან ფასკუნჯის გრაციოზული სილუეტი. ამ ნაქარგობაში უხვადაა ჩამაგრებული მარგალიტები. საყელო ისეთივე ორნამენტით მოურთავთ, როგორსაც ატენის სიონში სუშბათ აშოტის ძის თავსაბურავის, ზემო კრიხის ქტიტორთა ჩაცმულობის და ლაშა-გიორგის კაბაჩის გაფორმებაში ვხდებით, სამკლაური კი ფსევდოკუფური წარწერითაა შემკული. სხვადასხვა ცოცხალი არსების გამოსახულებებით შემკულ ქსოვილებს თავისი კონკრეტული სახელები ჰქონდათ. ამასთან დაკავშირებით, ივანე ჯავახიშვილი განმარტავდა: “ცნობილია, რომ ბიზანტიასა და ერანში სახიან ქსოვილებში სპილოსა და ზღაპრული ფრთოსანი ცხოველის გამოყვანაც უყვარდათ. არაერთი ასეთი ქსოვილების ნიმუშმა ჩვენს დრომდისაც კი მოაღწია. ზოგი მათგანი საქართველოშიც კი იყო ნაპოვნი. რაკი სპილოს ძველ ქართულში პილო ეწოდებოდა, ცხადია, რომ სპილოს-სახიანს უნდა ჰქემოდოდა “სტავრაი პილოვანი”. ამგვარადვე ფრთოსანი ზღაპრული ცხოველის ძველი ქართული სახელის ფასკუნჯის მიხედვით, საფიქრებელია, რომ ასეთ სახიანს ქსოვილს სახელად “სტავრაი ფასკუნჯოვანი” უნდა ჰქემოდოდა”⁵¹.

ბექა ჯაყელის ჩაცმულობაში საყურადღებოა კიდევ ერთი გარემოება, — ლამაზად გაფორმებული პერანგი უფრო გრძელია, ვიდრე მასზე მოცმული კაბა. თუმცა, როგორც ჩანს, ასეთი ჩაცმის წესს საქართველოში დიდი ტრადიცია ჰქონდა. ამასთან დაკავშირებით, იტალიელი მისიონერი არქანჯელო ლამბერტი წერდა: “ოდიშის თავადაზნაურობა საკმაოდ კარგად იცვამს. პერანგს იკერავენ სხვადასხვა ფერის აბრეშუმისგან. პერანგის ყელსა და ქობას ჰქარგავენ სირმით, ძვირფასის ქვებითა და მარგალიტებით. ეს შემკულობა რომ ყველამ ცხადად დაინახოს, პერანგი შარვალს გარეთ აქვთ გადმოფარფაშებული. პერანგზე აცვიათ ახალუხი, რომლებიც მუხლებამდინ უწვდებოდათ. ეს ახალუხი შალის ან აბრეშუმის არის, და მოქარგული პერანგი რომ არ დაფაროს, უფრო მოკლეა პერანგზე”⁵².

BEKA AND SARGIS II JAKELI. XIV C.
Sapara. St. Saba monastery.

Because of the colour, manner of adornment and decoration, the shirt of Beka Jakeli attracts special attention. It is difficult to guess what kind of figures are depicted on the costume's fabric, however, they are presumably either cherubs or flock of pigeons (51). The V-neck embroidered piece is thought to have been made of golden thread and pearls. His shirt is longer than his dress; such style of dress was an old Georgian tradition. Italian missionary Arcangelo Lamberti spoke of this style, indicating that the Georgians had outstanding taste and that their style of dress was always sophisticated (52).

სარგის II ჰაყელი. დეიბალი. XIV საუკუნე
საფარა. წმინდა საბას ტაძარი.

SARGIS II JAKELI. DETAIL. XIV C.
Sapara. St. Saba Monastery.

სარგის II-ს ბექა ჯაყელის მსგავსი კოსტიუმი აცვია. მისი სამოსის ქსოვილის გაფორმებაში ორი მომენტი საყურადღებო: გულისპირის მდიდრულ ნაქარგობაში ფასკუნჯის ნაცვლად

კურდღლის გამოსახულებაა წარმოდგენილი. სამკლავრი კი ფსევდოკუფური წარწერის ნაცვლად ასომთავრული “დ”-სგან მიღებულ ორნამენტიანაა გაფორმებული.

ლასურისძენი – ჯაყელთა ძველმოდომნი. XIV საუკუნე.

საფარა. სამრეკლოს მოხატულობა.

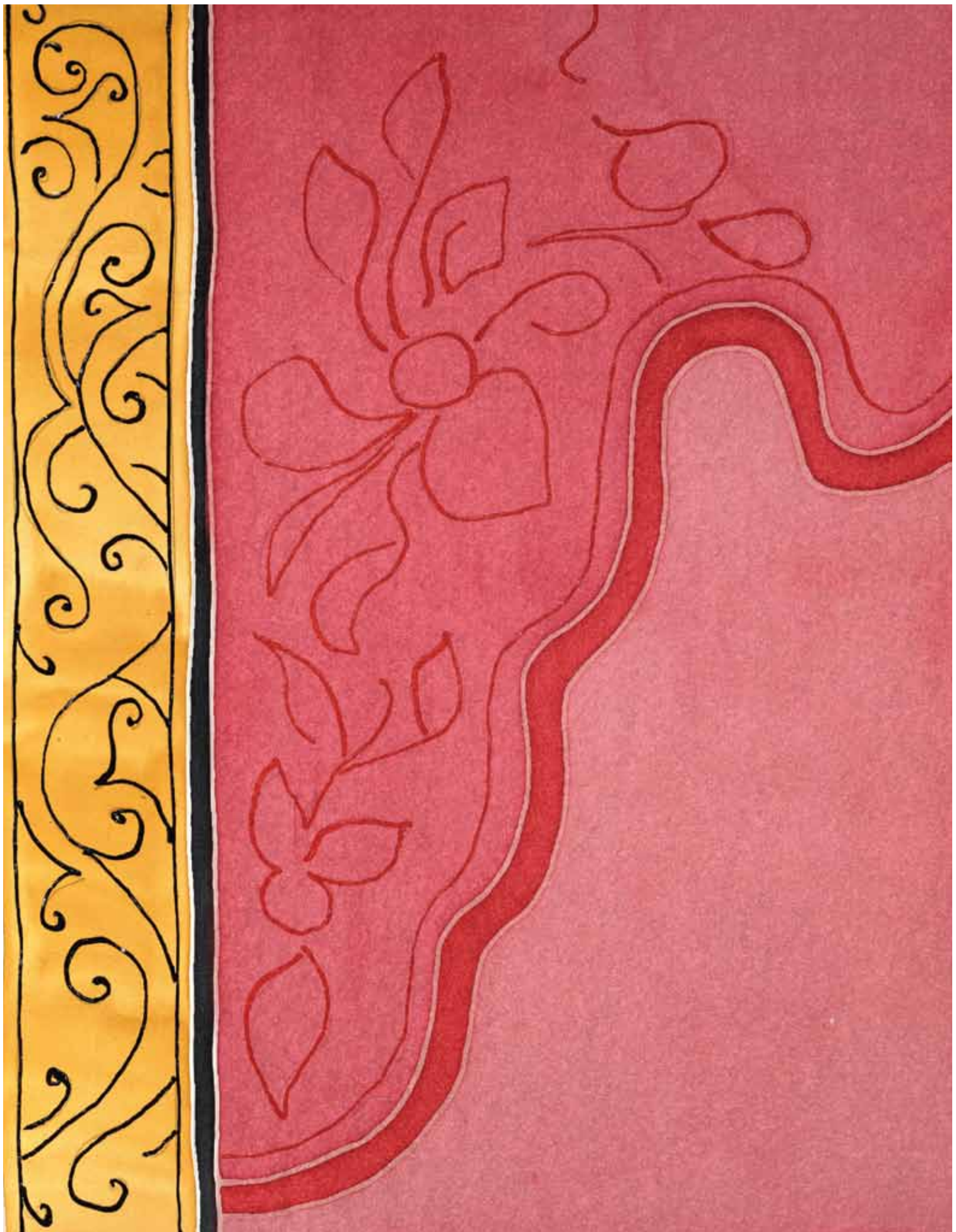
ლასურიძეთა სამოსის ფორმა ჯაყელთა მსგავსია, თუმცა ქსოვილის გაფორმებით გაცილებით ღარიბულია.

ძველ საქართველოში ტანსაცმელი, ქსოვილის გარდა, ტყავისგანაც მზადდებოდა. თვით ტყავი ორნაირად კეთდებოდა: ქურქის სახით – თვითონ ქურქის ტანსაცმელი და მობეწვილი, ანუ ქურქგადაკრული ტანსაცმელი. ამდენად, საპირესა და სარჩულს არჩევდნენ და ასეთ შემთხვევაში ტყავი სხვადასხვანაირად მუშავდებოდა. ივანე ჯავახიშვილის განმარტებით: “სარჩულის ტყავი ბეწვდამუშავებული იყო ხოლმე, ხოლო საპირე ტყავი იმდენად დამუშავებული, რომ საპირე აღარ სჭირდებოდა. მაგალითად, შინ მყოფს თინათინს “გაძარცვილს ტანსა ემოსნეს ყარყუმნი უსაპირონი”⁵³.

LASURISDZENI, SUBJECT OF JAKELI. XIV C.

Sapara. Mural Painting of the Bell-tower.

The raiment of Lasuridzeni is similar to Jakelis' attire, though the adornment of Lasuridzenis' costumes is much more modest. In old times, clothes were made not only of fabric but also of leather. Georgians used different methods to produce leather. While working on leather, masters considered what they were preparing it for. There was upper or cover leather and inner or lining leather. Upper leather was often covered with fur.

ბეჰას ძე ჯაყელი. XIV საუკუნე.
საფარა. მიძინების ეკლესია

THE SON OF BEKA JAKELI. XIV C.
Sapara.

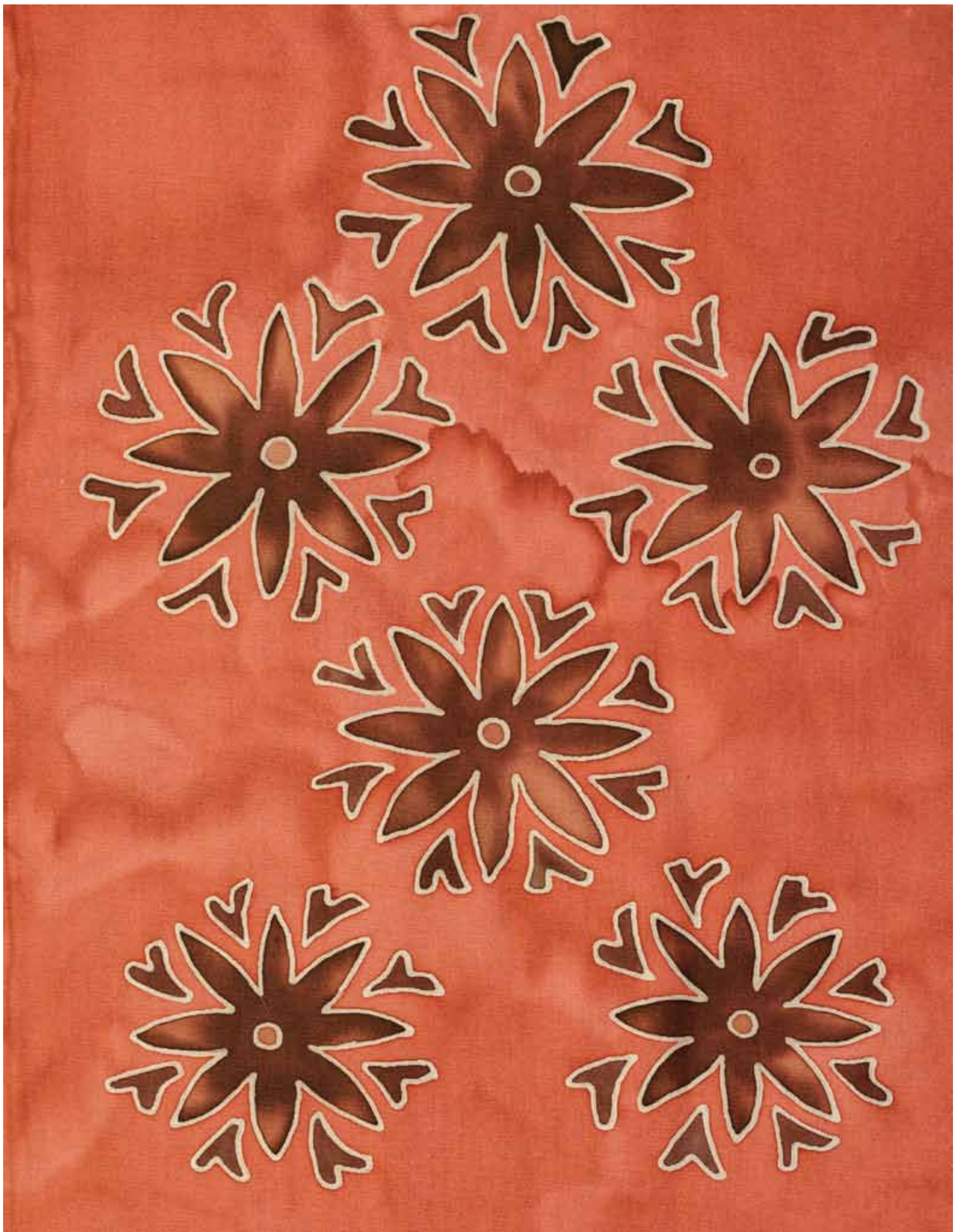
რაჭის ერისთავი შოშიტა სახლმულით. XIV საუკუნე.
სორი. წმინდა გიორგის ეკლესია.

წარმოდგენილი კედლის მხატვრობა ქართული ქსოვილის ისტორიის შესწავლის თვალსაზრისით საუკეთესო ნიმუშია. სორის ეკლესიის კედელზე მხატვრობის ორი ფენა გვხვდება. პირველი XIV საუკუნეს ეკუთვნის, მეორე კი XVII-ს. ერთ კედელზე სხვადასხვა ეპოქის ქტიტორთა გამოსახვა კარგად წარმოაჩენს თუ როგორ იცვლებოდა დროთა განმავლობაში გემოვნება და ქსოვილის გაფორმების წესი. თუ პალეოლოგოსთა ხანაში (1261-1453 წლები) წვრილი, ამასთანავე, სადა და დახვეწილი, ფსევდოკუფური წარწერებით შექმნილი ორნამენტები იყო მოდაში, მოგვიანებით უფრო თამამი და ხალხურ ტრადიციებზე დაფუძნებული გაფორმება გახდა უპირატესი.

DUKE OF RACHA – SHOSHITA WITH HIS FAMILY. XIV C.
Sori. St. George Church.

The presented fresco is the best pattern for studying the history of Georgian textile. There are two layers of depiction on the wall of the Sori Church. The first belongs to the 14th and second to the 17th century. The ktetors from different eras are presented on one wall, which gives us a good opportunity to see how the taste and style of decoration changed over time. Where, during the Palaiologos era (1261-1453), decorations made using thin, elegant, pseudo-Khufu ornaments was very popular; later, more traditional decorations became dominant.

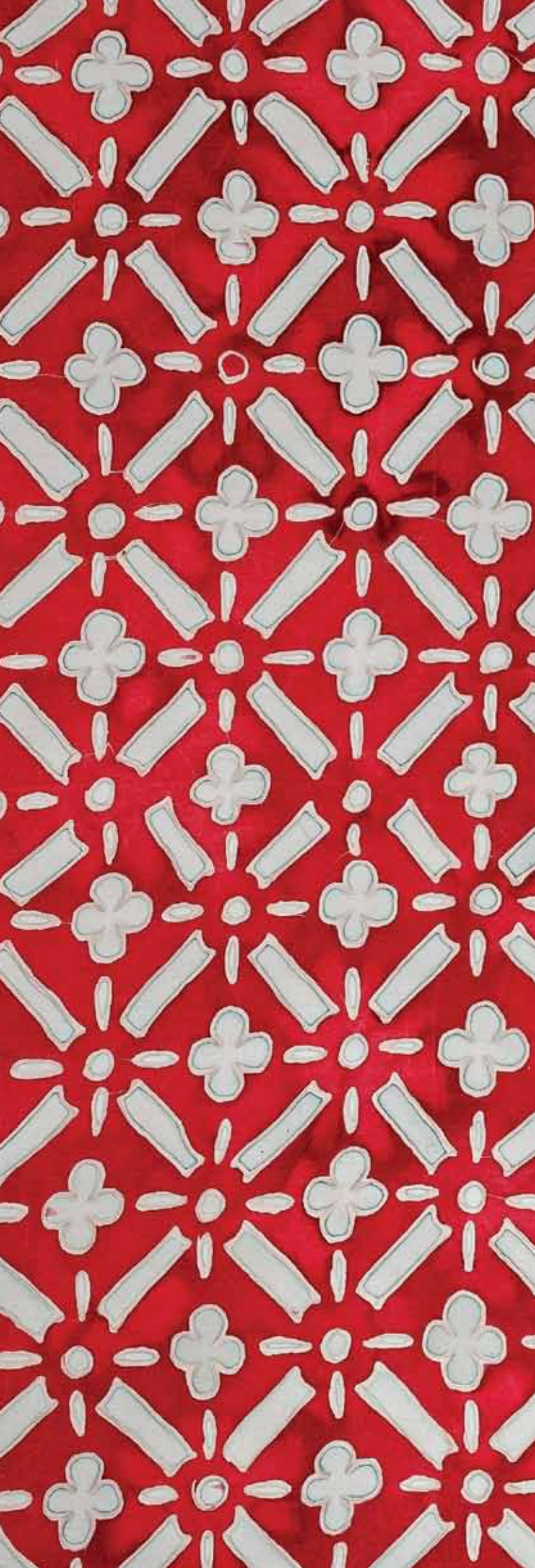

გიორგი ჭარელისძე და ძენი მისნი. XIV საუკუნე.
სორი. წმინდა გიორგის ეკლესია.

GEORGE CHARELIDZE AND HIS SONS. XIV C.
Sori. St. George Church.

ერისთავთ-ერისთავი და მანდატურთუხუცესი გიორგი II დადიანი. XIV საუკუნე.

ხობი. ღმრთისმშობლის მიძინების ტაძარი

ხობის ტაძრის ჩრდილოეთ კედელზე წარმოდგენილია ერისთავთ-ერისთავისა და მანდატურთუხუცეს გიორგი დადიანის (1384-1396) ფრესკა. ერისთავს მოყავისფრო, გეომეტრიული და მცენარეული ორნამენტებით დამშვენებული სამოსი აცვია. ექვთიმე თაყაიშვილი მას ხალათის მსგავსს უწოდებს⁵⁴. ჩვენი აზრით, გამორიცხული არ არის, დადიანს მანდატურთუხუცესის სამოხელეო ტანსაცმელი ეცვას. ვფიქრობთ, XIV საუკუნის საქართველოში, ისევე როგორც ბიზანტიაში, მოხელენი უწყებათა მიხედვით განიყოფოდნენ და თითოეულ უწყებას თავისი განსხვავებული სამოსელი და ტანსამოსი ჰქონდა⁵⁵. გიორგი დადიანის ხალათის მსგავსი კაბა კი მანდატურთუხუცესის წოდებაზე უნდა მიუთითებს. იგი ძვირფასი ქსოვილისგან იქნებოდა შეკერილი და როგორც ჩანს, მთლიანად მოქარგული იყო, სავარაუდოდ, ოქრომკედით. დადიანს შიგნიდან უსაყელო თეთრი ქსოვილის პერანგი აცვია, ასეთივე ფერის ქამარი სადადაა შეკრული. საყურადღებოა ერისთავთერისთავის თეთრი, მომრგვალებული ქუდი, რომელიც აგებულია სვანურს წააგავს. ჩვენი აზრით, იგი მატყლისაგან იქნებოდა შეკერილი. როგორც ცნობილია, საქართველოში სელის შემდეგ ყველაზე გავრცელებული მატყლის ქსოვილი იყო. მის ერთ-ერთ სახეობას ფიჩვი ერქვა და მონაზონს მარტივად ფიჩოსანს ეძახდნენ. ეს ტერმინი გვხვდება IX-X საუკუნეების ბოლნისის წარწერაში და გიორგი მთაწმინდელის XI საუკუნის თხზულებაში⁵⁶.

HEAD DUKE AND 'MANDATURTUKHUTSESI' (MINISTER OF FOREIGN AFFAIRS) GEORGE II DADIANI. XIV C.

Khobi. Assumption of the Mother of God Church.

On the northern wall of the Kobi Church is a fresco of George Dadiani (1384-1396). The brown dress, which is decorated with geometric and plant ornaments, was presumably a uniform of the 'Mandaturtukhutsesi' (Minister of Foreign Affairs) (54). We believe that in the XIV century, as in Byzantium, Georgian high officials were distinguished by their commitments, and each official had its own uniform (55). The clothing of Dadiani indicates the rank of 'Mandaturtukhutsesi'. It is made of precious textile and entirely embroidered with golden thread. The hat of the duke resembles the Svanetian hat, thought to have been made of wool as, after flax, the most prevalent textile was wool (56).

ათაბაგი ჰაყელი. 1381 წელი.
ტულე. წმინდა გიორგის ტაძარი.

RULER OF WEST GEORGIA. 1981.
Chule. Church of St. George.

ქტიტორი შალვა ქირქიშლიანი. XIV საუკუნის შუახანა.

ლაღამი. მაცხოვრის ეკლესია.

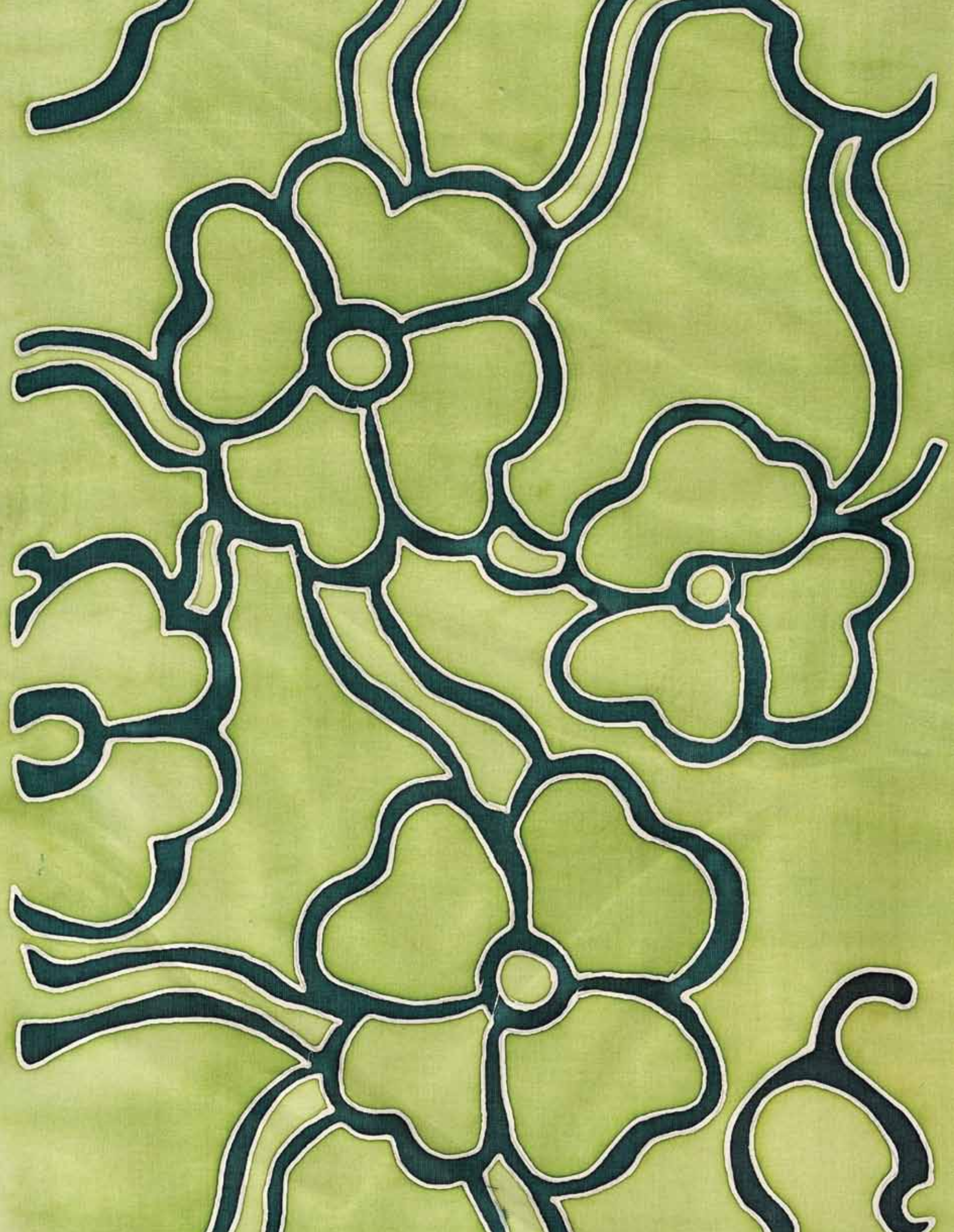
ლაღამის ეკლესიაში გამოსახული ქტიტორ შალვა ქირქიშლიანის ფრესკული პორტრეტი უაღრესად საინტერესოა როგორც ქართული ქსოვილის, ისე ეროვნული კოსტიუმის შესწავლის თვალსაზრისით. ქტიტორს გრძელი, ყვავილებით უხვად ორნამენტირებული (სავარაუდოდ, მოქარგული) მოსასხამი აცვია. საყურადღებოა კოსტიუმის სახელოების, სამკლავურებისა და შიდა პერანგის საყელოების გაფორმების წესი. აქ ჩვენ შავ ზონარზე რიგად დასმულ მარგალიტებს ვხედავთ. ქსოვილის გაფორმების ასეთი წესი ვარძიაში თამარ მეფის XII საუკუნის ფრესკაზეც გვხვდება. იმავეს ვხედავთ სარგის მეორე ჯაყელის პერანგზეც. ქტიტორ შალვა ქირქიშლიანის კოსტიუმი ფორმით ჯაყელთა ქვეშევრდომების ჩაცმულობას შეიძლება შევადაროთ, ოღონდ ეგაა, რომ ღასურიძეთა ტანისამოსი მარგალიტებით უხვადაა შემკული, ქსოვილი კი სადაა. ამ ქტიტორის შემთხვევაში პირიქითაა - ქსოვილი გაცილებით მდიდრულია, სამხრეულსა და მკერდზე კი მარგალიტების შემკულობა მცირე ფრაგმენტებითა წარმოდგენილი. საყურადღებოა ერთი გარემოება: სვანი დიდებულის ქუდი, მოსასხამი და პერანგი მართალია სხვადასხვა ფერისაა (წითელი და მონაცრისფრო), თუმცა ორივე ქსოვილზე ორნამენტი ერთნაირია. გამორიცხული არ არის, ეს ქსოვილი ადგილობრივი წარმოებისა ყოფილიყო.

ქართულ ენაში ცნობილია ტერმინი თივთიკი, რომელიც ნაზ ქსოვილს ნიშნავდა (ასეთი რამ უნდა ეცვეს შალვა ქირქიშლიანს). არსებობდა განთქმული თივთიკის შალი. იგი თხის ან ჯიხვის ბეწვის რბილი ბალნით იქსოვებოდა: თხას ან ჯიხვს ბალანს რკინის სავარცხლით გამოვარცხნიდნენ და მაკრატლით აჭრიდნენ, საპენტელათი აპენტავდნენ, ცალკბილა საჩეჩელზე - “სავარცხელზე” დაჩეჩავდნენ და თითისტარზე დაართავდნენ. თივთიკის შალით მზადდებოდა ყაბალახი, ჩოხა, კაბა, მხრის შალები, ხალათები, თავშულები. ძველ წერილობით ძეგლებში, მათ შორის სულხან-საბას ლექსიკონში თივთიკი “თხისურის” სახელითაცაა ცნობილი.

KTETOR SHALVA QIRQISHLIANI. MID-XIV C.

Lagami Savior Church.

The mural portrait of Ktitor Qirqishliani has high significance as it shows Georgian textile as well as the appearance of the Georgian national costume. It is quite possible that the outfit was made of locally produced textile ‘tivtiki’, which was a soft and precious fabric (wool spun with the fur of goat or aurochs).

ყუარყუარი ჯაყელი. XIV საუკუნე.
ზარმა

სამცხის ათაბაგის ეს კოსტიუმი, როგორც თარგით, ისე გაფორმების წესით ძალიან ჰგავს სორში რატის ერისთავთა ჩაცმულობას. ქსოვილის ორნამენტაცია ეპოქის გემოვნებაზე მიუთითებს. იმ დროისთვის, როგორც ჩანს, უპირატესობას დახვეწილ და წვრილ მცენარეულ ორნამენტს ანიჭებდნენ.

KUARKUARE JAKELI. XIV C.
Zarma.

The costume of Samtskhe Atabeg is similar to that of the Duke of Racha. The ornamentation reveals the sophisticated decorating tendencies of the time. The dress was made of golden silk on which we see decorative images such as stars. Notably, the upper garment of George Tcharelidze's son (Sori Church fresco) is decorated with the same ornaments.

ՀԱՅՍՏԱՆԻ
ՊԱՏԻՊԱՆԻ

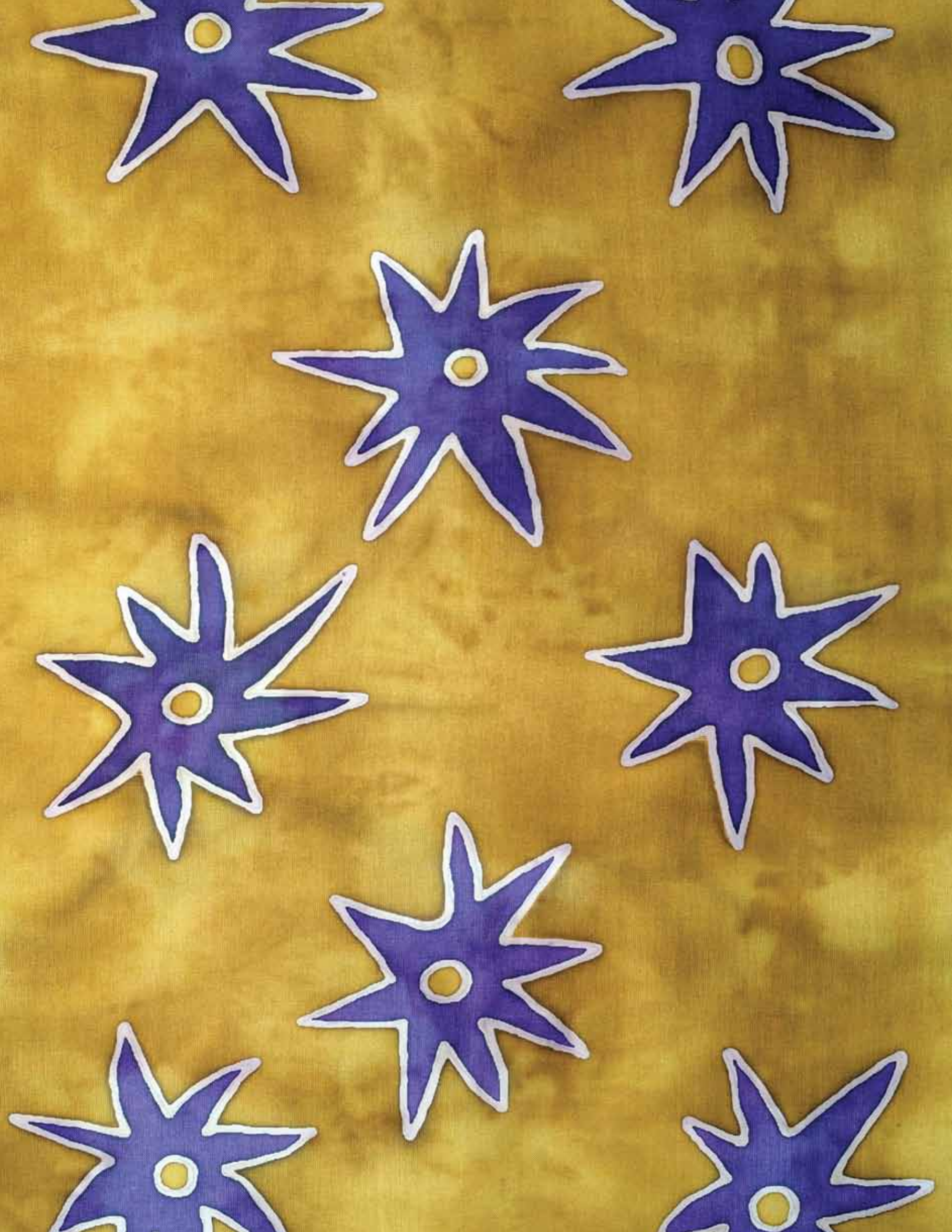

ქეთორები ქურციკი და არაბა. XIV საუკუნე.
ზარზმა

KTETORS QURTSIKI AND ARABA. XIV C.
Zarzma.

ქურციკის კოსტიუმი და ქსოვილიც ეპოქის შესაბამისია, მისი კაბა ყვარყვარე ათაბაგის, გიორგი ჭარელიძისა და შოშიტა რაჭის ერისთავის მსგავსად წრეში ჩახატული წვრილი ფოთლებით გაფორმებული ქსოვილისაგანაა შეკერილი. შიგნიდან კი პერანგის სახე-

ლოები მოუჩანს, ოქროსფერი აბრეშუმში აქ ვარსკლავების მსგავსი ორნამენტიტაა შემკული, ზუსტად ასეთივე ორნამენტით გაფორმებული პერანგი მოუჩანს გიორგი ჭარელიძის ვაჟს სორის ეკლესიის კედელზე.

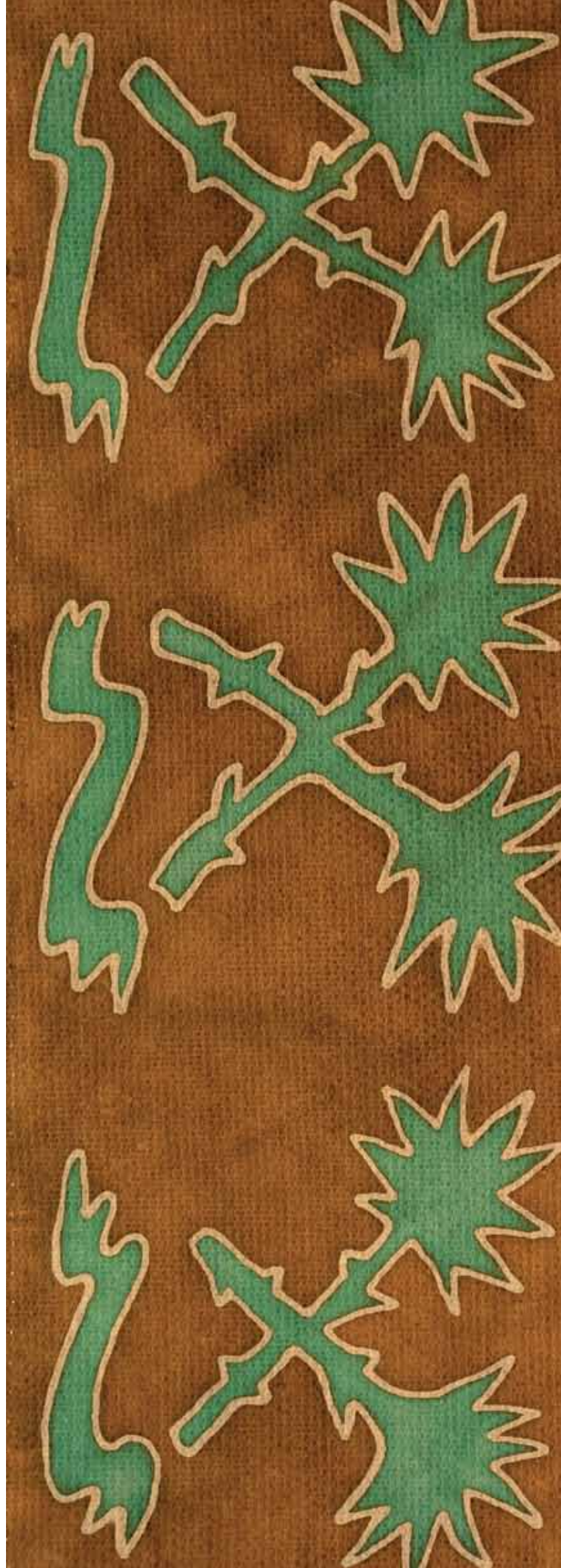

ერისთავთ-ერისთავი გიორგი ჩორჩანელი VIII-IX საუკუნე.
XVI საუკუნის ფრესკა. ბარზმა

HEAD DUKE, GEORGE CHORCHANELI. VIII-IX C.
Fresco of XVI c. Zarzma.

სერაპიონ ბარზმელის ეპოქაში მოღვაწე ერისთავთ-ერისთავი გიორგი ჩორჩანელი ბარზმის ეკლესიის ფრესკაზე XVI საუკუნეში ხურციძეთა საგვარეულოს წარმომადგენლებს გამოუსახავთ და ამით პატივი მიუგიათ დიდი წინაპრისთვის⁵⁶. მხატვარმა ჩორჩანელის მაღალი, დიდრონი ორნამენტებით გაფორმებული თავსაბურავის დახატვით VIII-IX საუკუნეების საერო ჩაცმულობის გადმოცემა სცადა, თუმცა ქსოვილის გაფორმების დროს სავარაუდოდ თანადროული ეპოქის რეალობა ასახა. გიორგი ჩორჩანელის ქუდი მოყვანილობით ჩაჩს წააგავს. მას ერისკაცებთან ერთად ბერებიც იხურავდნენ. თუმცა უმაღლესი არისტოკრატიის წარმომადგენლის ქუდი სამკაულით იყო მორთული⁵⁷.

გიორგი ჩორჩანელის სამოსი ქტიტორის თანადროულ პერიოდს არ ასახავს. ეს უფრო XIV საუკუნეში დამკვიდრებული რეალობის გადმოცემაა. ერისთავთ-ერისთავს ამიტომ მასთან ერთად კედელზე გამოსახული ჯაყელების მსგავსი კაბა აცვია, თუმცა ქსოვილის ფერი უფრო მუქი და ნაკლებად საზეიმოა.

უცნობი ქოიბორი. XIV საუკუნე.
ზარმა

UNKNOWN KTETOR. XIV C.
Zarza.

უცნობი ქტიტორი. XIV საუკუნე.

ზარზმა

წარმოდგენილი ქტიტორის იისფერი პერანგის სახელოები ნაქარგობითაა გაფორმებული. ის ზარზმის სხვა ისტორიულ პირთა ქსოვილის გაფორმებისგან გამოირჩევა, ნაქარგობა მცენარეული და გეომეტრიული ორნამენტების თავისებურ ნაზავს წარმოადგენს.

უნდა აღინიშნოს, რომ ზარზმაში გამოსახულ ქტიტორთა ტანსაცმლის ქსოვილი ფაქტობრივად მოკლებულია თვალ-მარგალიტით გაფორმებას, სამაგიეროდ, ეს ხარვეზი შევსებულია ქსოვილების მდიდრული ფერებითა და გამოსახულ ორნამენტთა დახვეწილი ფორმებით.

ზარზმელ ქტიტორებს გარდა ერთი გამონაკლისისა (ერისთავთ-ერისთავი გიორგი ჩორჩანელი), თითქმის ერთნაირი ქუდეები ახურავთ. მსგავსი ფორმის თავსაბურავებს ანუ აკეცილ კიდეებიანს, აფროსანს უწოდებდნენ⁵⁸. ივანე ჯავახიშვილის განმარტებით, “ქუდს ნაბდისას და ბეწვეულისას ხმარობდნენ. ეს იმდენად ჩვეულებრივი მოვლენა იყო, რომ სულხან-საბა ორბელიანს თავის ლექსიკონში ნათქვამი აქვს: “მექუდე ჭონი” არისო, ჭონი კი მისსივე განმარტებით “ბეწვის მკერავია”. მაშასადამე, მექუდისა და ბეწვის მკერავის სახელები სინონიმებად ქცეულა”⁵⁹.

UNKNOWN KTETOR. XIVC.

Zarzma.

The embroidery of the Ktetor's purple shirt differs from others in that it unites geometrical and plant ornaments.

Costumes depicted on the walls of the Zarzma monastery are devoid of pearl and precious gem decorations; however, this gap is filled with the varied colours of the textiles and sophisticated forms of the ornaments.

All Kteters of the Zarzma Monastery (aside from the Head Duke, George Chorchaneli) are wearing the same hats, known as ‘aprosani’ (58). According to Ivane Javakhishvili, there were two types of hat: one made of felt and the other made of fur (59).

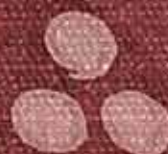
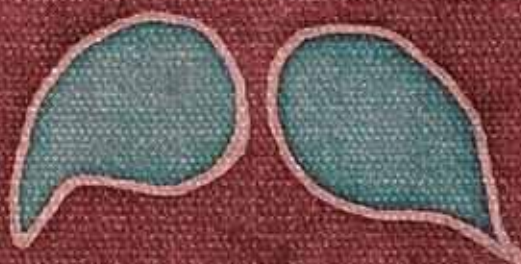
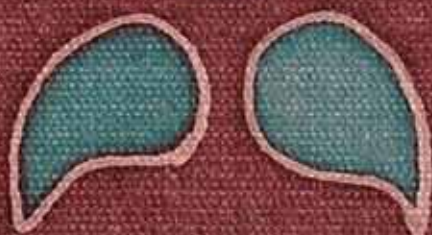
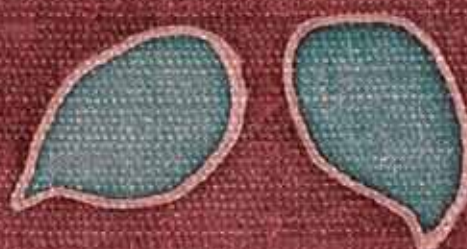
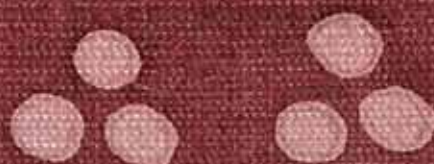
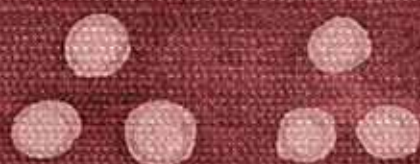
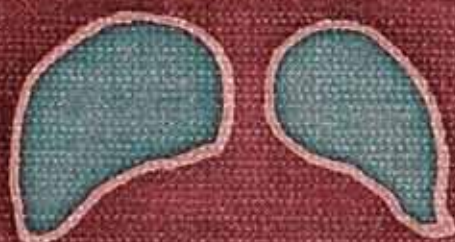

ქთიტორი. XIV-XV საუკუნეები.
გელათი. ღმრთისმშობლის შობის ტაძარი.
სამხრეთ-დასავლეთი ეგვტერი.

გელათის სამხრეთ-დასავლეთ ეგვტერში გამოსახულ უცნობ ქთიტორს უმდიდრესად მორთული ტანსაცმელი მოსავს, თუმცა აქ ეპოქის ბრწყინვალეობისა და მედიდურობის ბოლო ამოსუნთქვას ვხედავთ. XV საუკუნის შემდეგ საქართველოში, იშვიათი შემთხვევების გარდა, თითქმის აღარ გვხვდება თვალმარგალიტით ქსოვილის ესოდენ მდიდრულად მორთვის წესი. კონსტანტინოპოლის დაცემის შემდეგ ქსოვილის მდიდრულობა ძირითადად ფერების, ნაქარგობისა და ორნამენტის დახვეწილობაშია გამომცემული. გელათელ ქთიტორს კი ბიზანტიის უკანასკნელი იმპერატორის კონსტანტინე XI-ის მსგავსად მარგალიტებითა და დიდი ზომის კეთილშობილი თვლებით გაწყობილი მანიაკი და ბისონი მოსავს. გვირგვინოსნის მეწამული თეთრი ბეწვით მორთული მოსასხამი, ბისონისაგან განსხვავებით, ნაქარგობითა და ფერადი ნაქსოვითაა გაფორმებული. დაბეწვილ ძვირფას ტანსაცმელს ძველ საქართველოში ლაფაჩას ეძახდნენ და იგი X საუკუნიდან ისტორიულ წყაროებში უკვე ფიქსირდება. თეთრი ბეწვით გაწყობილი მოსასხამი კი საქართველოს მსგავსად ევროპაშიც პოპულარული იყო. იგი დღემდე სამეფო სამოსის აუცილებელ ნაწილს შეადგენს

KTETOR. XIV-XV CC.
Gelati. Church of the Born of the Virgin Mary. Southwest Oratory.

The unknown Ktitor depicted in the oratory of the Gelati monastery is wearing a richly adorned vestment. Notably, after the XV century, we hardly see such decorated clothing in Georgia- with so many precious gems and pearls. Following the fall of Constantinople, the value and quality of textile was measured by its colour, embroidery and sophisticated ornamentation. Like the 'maniac' of the last Emperor of Byzantium, Constantine XI, the Ktitor's attire is adorned with pearls and large precious gems. The pelerine is decorated with white fur which at the time was called 'lapachi'. From the X century, 'lapachi' is often mentioned in Georgian historical sources. Like in Georgia, decorating clothes with white fur was also popular in Europe. Even today, white fur is a necessary attribute for royal attire.

ქტიტორები. XIV-XV საუკუნეები.

გელათი. ღმრთისშობლის შობის ტაძარი.

სამხრეთ-დასავლეთი ეგვტერი.

გელათელი ქტიტორები ამ შემთხვევაშიც მდიდრულ სამეფო ტან-საცმელში გამოწყობილები დგანან. ძვირფასი თვლებით მორთული მანიაკი, ოლარი, თვალმარგალიტით დახუნძლული ბისონები მათ მეფურ წარმოშობაზე აშკარად მიუთითებს. საყურადღებოა ოლარის გაფორმების წესი. ამ შემთხვევაში ძირითადად გეომეტრიული ფიგურებია გამოყენებული, კეთილშობილი თვლებიც ქსოვილზე ამ პრინციპითაა დამაგრებული. საყურადღებოა კიდევ ერთი დეტალი, კერძოდ, მანიაკისა და ოლარის გაყოფებაზე მარგალიტების მწკრივი, რომელიც გიორგი III-ის ბისონის გაფორმებას მოგვაგონებს, თუმცა უფრო მოკრძალებულია და გაცილებით ნაკლები მხატვრული ღირებულებისაა. მამაკაც ქტიტორს მოცისფრო პერანგი მოსავს, რომლის მკლავები ბისონის მსგავსად გეომეტრიული ფიგურებითაა გაფორმებული. ყურადღებას იქცევს ოლარის სარჩულიც. იგი მწვანე ფერისაა, რაც ქართულ სამეფო ჩაცმულობაში იშვიათი შემთხვევაა. ცალკე აღნიშვნის ღირსია გვირგვინოსანი ქალბატონის მანდილი, რომელიც წელს ქვემოთ ფართოდ ეშვება. სავარაუდოდ თხელი, გამჭვირვალე ქსოვილისგან დამზადებული მანდილი ბოლოში ნატიფი ოქროსფერი ნაქარგობითაა გაფორმებული. ქტიტორთა შესამოსელი ე.წ. ბიზანტიური ეპოქის ერთ-ერთი უკანასკნელი და ამასთანავე საუკეთესო ილუსტრაციაა

KTETORS. XIV-XV CC.

Gelati. Church of the Born of the Virgin Mary. South-West Oratory.

Ktetors from Gelati stand dressed in very luxurious royal garments. Adorned with precious stones 'maniac', 'olari' the robe proves their royal status. The method of 'olari' decoration is very interesting, where geometric figures are used to decorate the textile. The line of pearls is very similar to the adornment of George III's robe, but has a lower value. The man wears a blue shirt, also decorated with geometric figures. The lining of 'olari' is green, which is a very rare colour in Georgian royal attire. The woman's 'mandili' (head covering) is thin and adorned with golden embroidery. The Ktetor's attire is the best example of Byzantine era clothing worn in Georgia.

ფსალმუნი. XV საუკუნე

XV საუკუნის ქართული ქსოვილი გამოირჩევა როგორც ფერთა სიხასხასით, ისე გეომეტრიული ორნამენტების მრავალფეროვნებით, თუმცა როგორც XV საუკუნეში ვენეციელმა მოგზაურმა ჯოსაფატ ბარბარომ სამეგრელოში მოგზაურობის შემდეგ აღნიშნა, ამ მხარეში “ქსოვენ ცუდი ხარისხის მცირედენ ტილოს”⁶⁰.

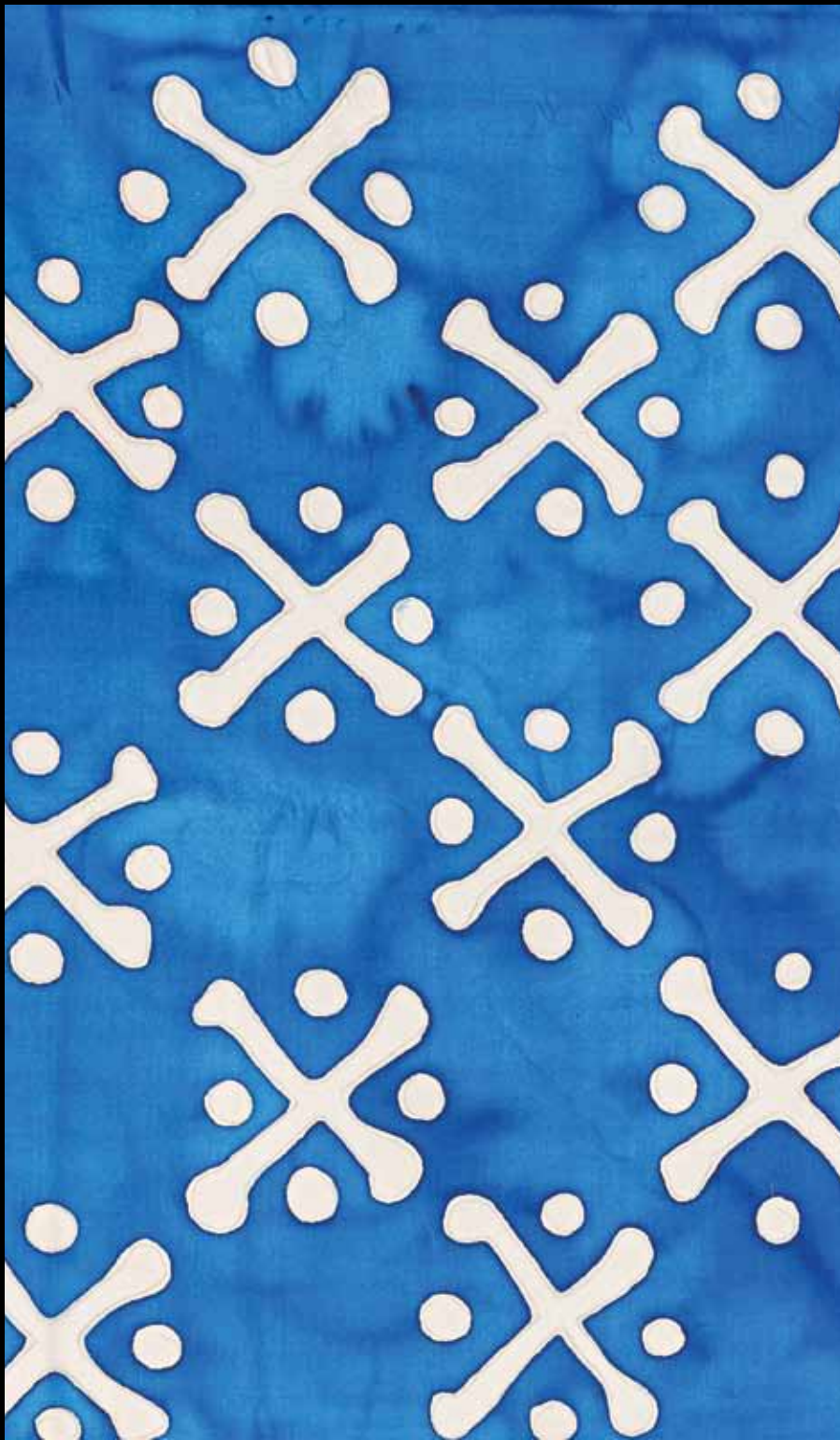
მომდევნო საუკუნეებში კი ტილო საქართველოში დიდი რაოდენობით მზადდებოდა. მაგალითისთვის XVIII საუკუნის ინგლისური ცნობის თანახმად, სამეგრელოს მოსახლეობა “ხარკის სახით ვალდებულია თურქებს აქ დამზადებული სამოცი ათასი ელი ტილოს ნაჭერი გადასცეს”⁶¹.

PSALM. XV C.

Georgian textile of the XV century is characterised by a freshness of colours and variety of geometric ornamentations. Following a journey through Samegrelo in the XV century, Venetian traveller Giosafat Barbaro indicated that in this region people produced a small amount of textile of poor quality (60).

In the following centuries, Georgians extended their producing of linen. According to an 18th century English source, as a tribute, the Mingrelians had to give the Turks sixty thousand ‘eli’ pieces.

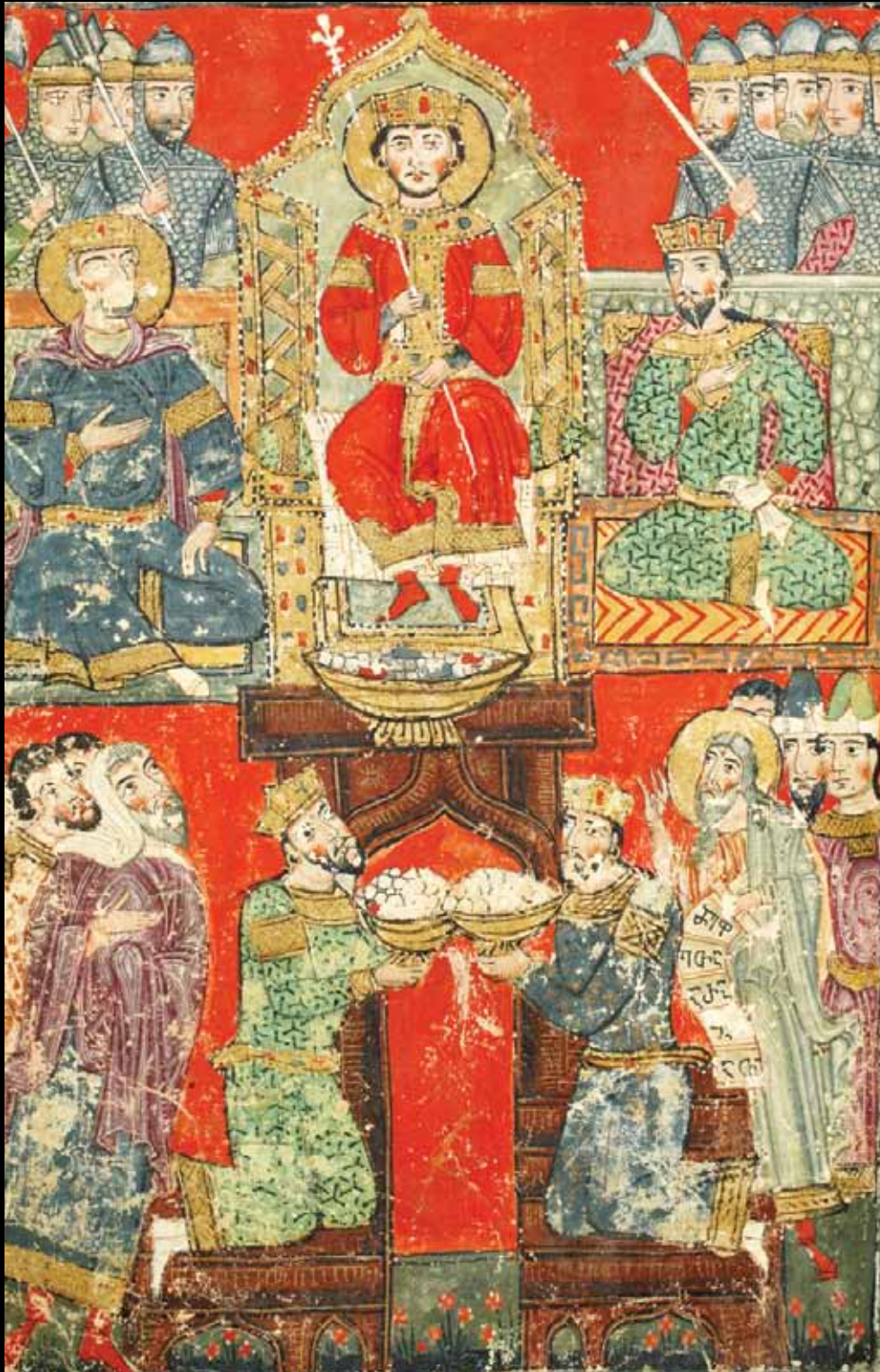

XV საუკუნის ამ ხელნაწერის მინიატიურაზე გამოსახულ პერსონაჟებს ძირითადად აბრეშუმის სამოსი უნდა ეცვათ. ძველ საქართველოში კი აბრეშუმის გავრცელებულ ქსოვილთა შორის ერთ-ერთი სახელი სტავრა იყო. ჯუანშერი ვახტანგ გორგასლის მოღვაწეობისას აღნიშნავს, რომ მეფისთვის ქალაქ სპერის მკვიდრთ ხუთასი თავი სტავრა მიურთმევიათ. X საუკუნეში კი, როცა თორნიკე ერისთავს ბარდა სკლიაროსი დაუმარცხებია, სამხედრო ნადავლად სხვა სიმდიდრესთან ერთად სტავრაც ერგო. XII საუკუნეში ცნობილი ყოფილა ჩინური სტავრაც. იგი “ვისრამიანშია” მოხსენიებული. ივანე ჯავახიშვილის მოსაზრებით, სტავრა იგივეა, რაც სტაურაქსი (Staurax) – შუა საუკუნეებში დასავლეთ ევროპაში ცნობილი ქსოვილი⁶².

PSALM. XV C.

The vestment of the characters depicted on the XV century manuscript is thought to have been made of silk. In Georgia, one name for silk textiles was ‘stavra’. In his notes, Georgian historian Juansher indicates that as a gift from Ispir, King Vakhtang Gorgasali received five hundred ‘stavras’; and in the XV century, when Tornike Eristavi defeated Bardas Skleros, among the hoard gained, he received ‘stavra’. In the XII century, ‘China stavra’ was also popular. According to Ivane Javakhishvili, ‘stavra’ is same as ‘staurax’ – a well-known fabric in the Middle Ages in western Europe (62).

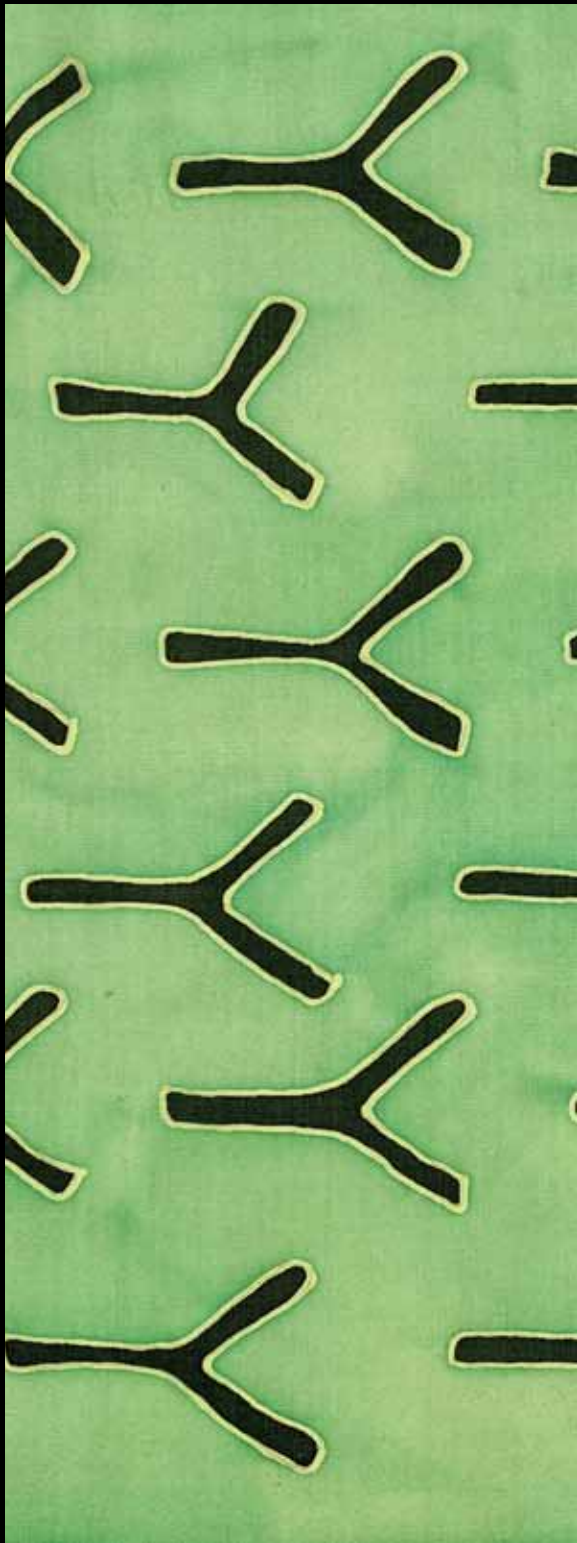

ფსალმური. XV საუკუნე

მართალია, XV საუკუნის ამ ფსალმურის მინიატიურებში გადმოცემულია ბიბლიური მეფეების დავითისა და სოლომონის ცხოვრება და იუდეველთა ისტორია, მაგრამ აშკარაა, ავტორი ადგილობრივი ეროვნული ტრადიციებით საზრდოობს. ამიტომ უნდა ვივარაუდოთ, რომ ამ მინიატიურებში როგორც კოსტიუმები, ისე ქსოვილის ფერი და ორნამენტები ქართულია. ივანე ჯავახიშვილი აღნიშნავდა: “ჩვენ მოგვეპოვება სპარს და არაბ გეოგრაფთა და ისტორიკოსთა ცნობები, საიდანაც ჩანს, რომ საქართველოში და მეზობელ სომხეთში ძალიან ფართოდ იყო გავრცელებული სხვადასხვა სახის ქსოვილი და უცხოეთიდან კი არ შემოჰქონდათ, არამედ აქედან გაჰქონდათ”⁶³.

PSALM. XV C.

In the miniature of the XV century psalm, the author reveals the history of Jews and the lives of biblical kings David and Solomon. While painting, he obviously uses local national traditions. That is why the costumes, colour of textile and ornaments on it are Georgian. Ivane Javakhishvili notes that, according to Persian and Arabic sources, Georgians and Armenians successfully produced different types of textiles and, instead of importing, they exported a large amount of fabric abroad.

ქუცნა ამირეჯიბი. XV საუკუნე.

ნაბახტევის ეკლესია

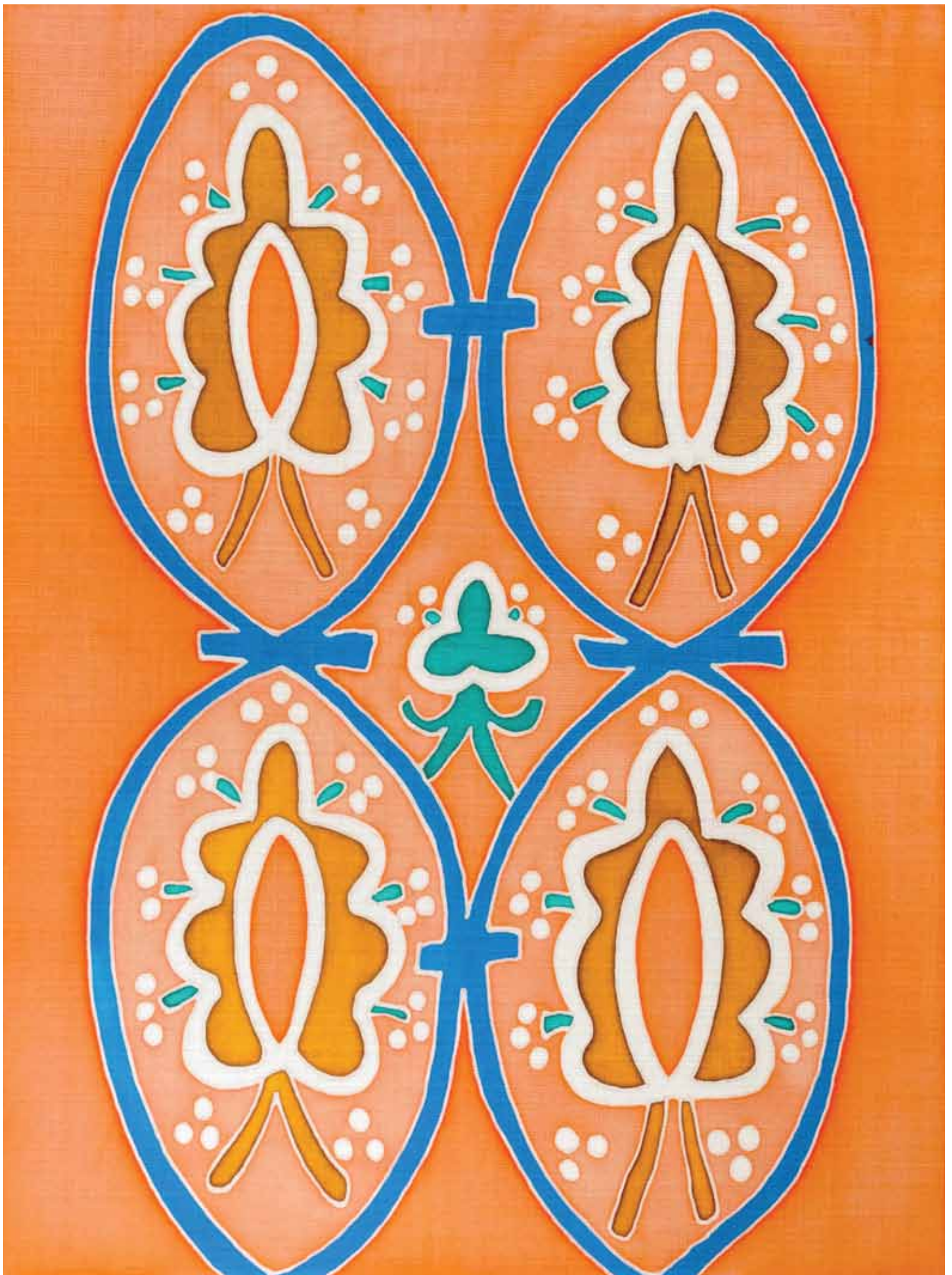
QUTSNA AMIREJIBI. XV C.

Nabakhtevi Church.

ნაბახტევიში ქტიტორთა რიგი იწყება ალექსანდრე I დიდის (1412-1442 წლები) გამოსახულებით. იგი კედლის აღმოსავლეთ მონაკვეთშია, საკურთხეველთან, ყველაზე საპატიო ადგილას. შემდეგ გამოსახულია დედოფალი, რომელსაც მკვლევარები ალექსანდრეს თანამეცხედრედ მიიჩნევენ. მომდევნო გამოსახულებაა რამინ ქუცნას ძე ამირეჯიბი; შემდეგ ბავშვის ფიგურაა და, ბოლოს, თვით ამირეჯიბი ქუცნა და მეუღლე მისი, რუსა.

მეფეს აცვია ლორონით შემკული გრძელი, ვიწრომკლავებიანი სამეფო სამოსელი. ლორონი, მაჯები, მხრები, იდაყვები უხვადაა შემკული წვრილი მარგალიტებით. მეფის ძოწისფერი ბისონი ძვირფასი, მოქარგული ფარჩისაა, შემკულია ორნამენტით, რომელიც წარმოადგენს ოვალეებისა და ოთხკუთხედების კომბინაციას შიგ ჩასმული ყვავილებით. ალექსანდრე მეფეს აცვია ქართველ მონარქთა ტრადიციული სამოსი, გადმოღებული ბიზანტიის სამეფო კარიდან, მაგრამ განსხვავებით XI-XIII საუკუნეების კოსტიუმისგან, რომელიც უფრო მკაცრი იყო: - ბისონი ძირითადად ერთი სახის ქსოვილისგან იკერებოდა, ნაკლებად ამკობდნენ კეთილშობილი ქვებით. ალექსანდრეს შემთხვევაში კი პირიქით, სამოსელი დაფარულია უთვალავი წვრილი მარგალიტით, ვიწრო ლორონი— რომბისებურად დალაგებული წვრილი ქვებით, ჭრელი სახეებიანი ფარჩა მწვანე, ნაცრისფერი და თეთრი ნახატებითაა დაფარული და ძალიან დეკორაციულია; მარგალიტებით შემკულია სამეფო სამოსლის იდაყვებიც. ალექსანდრეს გვერდით დედოფალს აცვია ღია ვარდისფერი კაბა, მარგალიტებიანი სამაჯურით, ლორონით, წამოსხმული აქვს მოყავისფრო წითელი ფარჩის მოსასხამი, მასზე გამოსახულია ყელიყელ გადაჭდობილი ფარშავანგები. დედოფლის მოსასხამი ღია ფერის ძვირფასი ბეწვითაა გაწყობილი.

ქუცნა ამირეჯიბს ისეთივე სახეებიანი კაბა აცვია, როგორიც ალექსანდრე მეფეს, ოღონდ აქ იგი ოქროსფერია. კისერთან ღრმად ამოღებული, წინ გაჭრილი გრძელი კაბა ფართო სახელოებითა და ვიწრო მაჯებით, კისერთან და კიდებზე მარგალიტებით შემკული ყოფილა. ამირეჯიბს წელზე, ოდნავ დაბლა შემორტყმული აქვს ღვინისფერი ფართო ქამარი, რომელიც წინ სქელ მარყუჟად ინასკვება, გვერდებზე კი თავისუფალი ბოლოებით დაბლა ეშვება. ცუდადაა შემორჩენილი ქუცნას ვაჟის, რამინის კოსტიუმი, რომელიც მაღალი დეკორაციული გემოვნებითაა შესრულებული. აქ მისი მწვანე კაბის ტონს შეესატყვისება თეთრი პერანგის გულზე ერთმანეთის პირდაპირ გამობატული ორი მწვანე ფარშავანგის გამოსახულება⁶⁴.

ერისთავი ვამეყ შაბურისძე
გამოსახულება ბოდორნის მონასტრის სასისხლო შეწირულობის წიგნიდან. გრიგორი გაგარინის ასლი

DUKE VAMEK SHABURISDZE
Image from the Charters of Blood of the Bodorna monastery. Copy by Grigory Gagarin.

ცეკვა სამაია. XVI საუკუნე.
 სვეტიცხოველი. გრიგორი
 გაგარინის ასლი
 GEORGIAN DANCE SAMAI. XVI C.
 Svetitskhoveli. Copy by Grigory
 Gagarin.

ერისთავ ვამეყ შაბურისძის თანამეცხედრე დულარდუხს ერთ-ერთი ყველაზე ნატიფი და მიმზიდველი სამოსი აცვია. ვფიქრობთ, თავსაბურავი, კაბის თარგი, გაფორმების წესი და სტილი მთლიანად ადგილობრივი ტრადიციითა ნასაზრდოვე. დულარდუხის სამოსი ძირითადად ძვირფასი აბრეშუმისგან იქნებოდა შეკერილი. მისი ისტორია საქართველოში შორეული წარსულიდან იწყება – ჯერ კიდევ ძვ. წ. II საუკუნეში ჩვენში ეს ქსოვილი ცნობილი იყო.

აბრეშუმი სპარსული სიტყვაა და სანამ ეს სიტყვა დამკვიდრდებოდა საქართველოში, მას ქართულად ჭიჭნაუხტი ეწოდებოდა. ტერმინი მოხსენიებულია იაკობ ცურტაველის ნაწარმოებში “წამება წმიდისა შუშანიკისი დედოფლისაი”. XI საუკუნეში აბრეშუმი გიორგი მთაწმინდელის ნაწარმოებშიც გვხვდება. ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობით, აბრეშუმს ამზადებდნენ ჰერეთში, სამეგრელოში, იმერეთსა და გურიაში⁶⁵.

XVII საუკუნის ფრანგი მოგზაურის ჟან შარდენის სიტყვით: “საქართველოში აბრეშუმს საკმაო რაოდენობით ამზადებენ, მაგრამ იმდენს არა, რამდენსაც ამის შესახებ სწერენ მოგზაურები”⁶⁶

ერისთავ ვამეყ შაბურისძის თანამეცხედრე დულარდუხი

გამოსახულება ბოდორნის მონასტრის სასისხლო შეწირულობის წიგნიდან. გრიგორი გაგარინის ასლი

DULARDUKH - WIFE OF THE DUKE VAMEK SHABURISDZE
Image from the Charters of Blood of the Bodorna monastery. Copy by Grigory Gagarin.

ზაზა ფანასკერტელ-ციციშვილი. XVსაუკუნე.

ყინწვისი. ევკდერის მოხატულობა

ZAZA PANASKERTEL-CICISHVILI. XV C.

Kintsvisi. Oratory fresco.

ყინწვისის ტაძრის ევკდერში დღემდე შემორჩენილია XV საუკუნის ქართველი პოლიტიკური მოღვაწის, მეცნიერისა და მკურნალის ზაზა ფანასკერტელ-ციციშვილის ფრესკა. ნახატი, როგორც ჩანს, განახლებულია. პირველადი გამოსახულება ჟამთა სვლის გამო დაზიანებულია და ქტიტორის სხეულის დიდი ნაწილი გაფუჭებულია, ევკდერის ხელახლა მომხატველს ძველი კონტურების შესაბამისად, ფანასკერტელის ახალი გამოსახულების კედელზე წარმოდგენა უცდია, თუმცა არცთუ ისე ოსტატურად, რადგან ძველი და ახალი კონტურები ერთმანეთისთვის ვერ დაუმთხვევია და საბოლოოდ არაპროპორციული ფიგურა მიუღია. თუმცა ამ შემთხვევაში ჩვენთვის უფრო სამოსის საინტერესო, რომელიც, სავარაუდოდ, განმახლებელ მხატვარს ძველის მსგავსად გადმოუხატავს. ფანასკერტელ ციციშვილს მეწამული აღმოსავლური ხალათის მსგავსი კაბა მოსავს, რომელიც წინ მთლიანად გახსნილია და წვრილი მარგალიტების მწკრივითაა გაფორმებული. კაბაზე ქტიტორს მოლურჯო ვიწრო თეთრი ბეწვითა და მარგალიტებით გაფორმებული მოსასხამი მოუცვამს. თვალში საცემია ქსოვილის ორნამენტები: დიდრონი მოყვითალო ყვავილები. მკვლევარი სოკრატ სალუქვაძე მიიჩნევს, რომ ფანასკერტელის სამოსელი მოჩითულია ასკილის ყვავილებით⁶⁷. გადაჭრით ამ მოსაზრების მტკიცება ჩვენთვის საკმაოდ რთულია, თუმცა ერთი რამ თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ქსოვილის მოჩითვის ამგვარი ფორმა სხვა ქართულ ფრესკებზე არსად გვხვდება და არც ამ ორნამენტის პარალელებია ჩვენს მიერ მიკვლეული. ამდენად, თუ ზემოთქმულ მოსაზრებას გავიზიარებთ, საქმე უნიკალურ მოვლენასთან გვექნება. გამოდის, რომ ძველ საქართველოში ამა თუ იმ მოხელისთვის არამართო შესაბამისი სამოსი მზადდებოდა, არამედ ქსოვილიც. ცნობილია, რომ ზაზა ფანასკერტელ-ციციშვილი ექიმი და მკურნალი იყო, მანვე “სამკურნალო წიგნი-კარაბადინი” შექმნა. ამდენად, მისი სამოსის ქსოვილზე სამკურნალო მცენარის ყვავილის გამოსახვას სიმბოლური დატვირთვა უნდა ჰქონოდა.

PIENTURE A FRESQUE DANS L'ÉGLIS
PAR LA REINE THINATHINE FILLE DE
DE LÉWAN II EN 1520, RÉPUDIÉE EN

SE DE CHOUA-MTHA, CONSTRUITE
MAMIA 1ER GOURIEL, DEVENUE FEMME
1529 ET MORTE EN 1591

ქეთორი მიძა სირას ძე, ბეთლემი. 1493 წელი.
გიორგი ერისთავის ასლი XX საუკუნის 30-იანი წლები.
ქალაქი, აკვარელი

KTETOR MIDA, SON OF SIRA
Betlevi. 1493. Copy by George Eristoff. 1930s. Paper, Watercolour.

ქეთორი მამილა ფონჯავის ძე, ბეთლემი. 1493 წელი.
გიორგი ერისთავის ასლი XX საუკუნის 30-იანი წლები.
ქალაქი, აკვარელი

KTETOR MAMILA, SON OF PONJAVI
Betlevi. 1493. Copy by George Eristoff. 1930s. Paper, Watercolour.

▲
130-131

კახეთის მეფე ლევანი (1520-1574) და მისი სახლგანუღლი - დედოფალი ტინათინი.

ახალი შუამთა. ხახულის ღმრთისმშობლის მონასტერი. გრიგორი გაგარინის ასლი

KING OF KAKHETI, LEVAN, WITH HIS WIFE, QUEEN TINATIN.

Akhali Shuamta. Khakuli Mother of God Church. Copy by Grigory Gagarin.

აქ წარმოდგენილ ქტიტორებს აცვიათ როგორც სახიანი, ისე “უსახო” ქოვილები. ამასთანავე, საყურადღებოა კაბის თარგი. გვიან შუა საუკუნეებში სამამაკაცო კაბა წინ მთლიანად იყო ჩახსნილი და იკვრებოდა “მალიდან ბოლომდე შემკული ოქროს ან მარგალიტის ღილებით”. დასტურდება ასევე გულისპირის ბუმბენტებით, ყაითნებითა და ჩაფრასტებით შემკობა. ბუმბენტი ეს არის ოქრომკედის ან სირმის ფართო არშია, რომელსაც ტანისამოსზე ავლებდნენ. ყაითანი – ფერადი ძაფისგან დაწნული ბრტყელი ზონარია, იგი განაკერზე ედებოდა ტანსაცმელს. იყენებდნენ კაბების ბოლოებისა და გულისპირების მოსავლებად. ყაითან-ბუმბენტის გულისპირიანი კაბებით როგორც XVII, ასევე XVIII საუკუნეში მოღვაწე საერო პირები იმოსებოდნენ. ადრეული (XV-XVI საუკუნეები) პერიოდის ქართულ მინიატიურებსა და კედლის მხატვრობაზე ნაკლებად ვხვდებით ბუმბენტებით შემკული სამოსის გულისპირებს. კაბის გულისპირის ხშირი ყაითნებით შემკობა, როგორც ჩანს, მასობრივად XVII საუკუნის დასაწყისიდან მკვიდრდება ჩამუშოვებაში⁶⁸.

133

ჟიტიტორი ასათი. ბეთლემში. 1493 წელი.
გიორგი ერისთავის ასლი XX საუკუნის 30-იანი წლები.
ქალაქი, აკვარელი

KTETOR ASATI
Betlevi. 1943. Copy by George Eristoff. 1930s. Paper, Watercolour.

134

მთიბერი თაყა კვიტასშვილი. ბეთლემი. 1493 წელი.
გიორგი ერისთავის ასლი XX საუკუნის 30-იანი წლები.
ქალაქი, აკვარელი

KTETOR TAKA KVITASSHVILI
Betlevi. 1493. Copy by George Eristoff. 1930s. Paper, Watercolour.

მთიბერი ისპანი. ბეთლემი. 1493 წელი.
გიორგი ერისთავის ასლი XX საუკუნის 30-იანი წლები.
ქალაქი, აკვარელი

KTETOR ISPAENI
Betlevi. 1493. Copy by George Eristoff. 1930s. Paper, Watercolour.

წარმოდგენილ ქტიტორებს ლამაზი სამამაკაცო კაბები მოსავთ. გვიან შუა საუკუნეებში ასეთი სამოსი, იოსაფა ბარბაროს გადმოცემით, გრძელი და ვიწრო ყოფილა, უკანა კალთა კი გაჭრილი ჰქონია, “რადგან უმისოდ ცხენზე შეჯდომა გაუძნელდებათ”⁶⁹. ფრესკებზე ისიც კარგად ჩანს, რომ ქტიტორების კოსტიუმი მრავალფეროვანიცაა და უხვად ორნამენტირებულიც. სავარაუდოდ, ქსოვილი აბრეშუმისა იყო, რადგან როგორც მსოფლიო გეოგრაფიის ავტორი მაიკლ ადამსი 1794 წელს გამოქვეყნებულ ცნობარში საგანგებოდ აღნიშნავდა, “საქართველოში უმაღლესი ხარისხის აბრეშუმს დიდი რაოდენობით აწარმოებენ”⁷⁰. ამდენად, ცხადია, ეს ძვირფასი ქსოვილი ქართული სამეფო კარის წევრების, სამოხელეო აპარატის წარმომადგენლების და თავადაზნაურობის სამოსისთვისაც უხვად გამოიყენებოდა. ამ მხრივ საყურადღებოა კიდევ ერთი ცნობა, რომელიც 1734 წელს სალმონმა ლონდონში გამოცემულ თავის წიგნში ჩაწერა: საქართველოში “მატერიალური უზრუნველყოფის შემთხვევაში ქალებსა და კაცებს ყვავილებით მოქარგული აბრეშუმის მდიდრული სამოსი აცვიათ”.

The presented Ktitors are wearing beautiful vestments, the textile of which is thought to be silk. In 1794, the author of World Geography, Michael Adams, published a report in which he indicated that Georgians produce a large amount of high quality silk (70). In addition, in his book published in London in 1734, Salmon wrote that families with good financial conditions worn luxurious clothes made of silk decorated with flowers.

ოდიშის ერისთავის ვამეყ II დადიანის (1474-1482) მეუღლე, დედოფალი მარეხი.
წალენჯიხა.

დედოფალ მარეხის ძლიერ დაზიანებული ფრესკიდან მაინც შესაძლებელია მისი მოსახამისა და ბისონის ქსოვილის ორნამენტაციის აღდგენა. ქტიტორს თავზე ძვირფასი თვლებით შემკული დიდი გვირგვინი ახურავს, რომლიდანაც მხრებზე თხელი ქსოვილისგან დამზადებული მანდილი ეშვება. როგორც ჩანს, ამ პერიოდში უკვე აღარ იყო სავალდებულო გათხოვილ ქალს ყელი მანდილით დაეფარა ⁷¹. მწვანე ბისონის ქსოვილზე შესრულებული ნაქარგობა თითქმის ზუსტად იმეორებს ნაბახტევში გამოსახული ალექსანდრე მეფისა და ქუცნა ამირეჯიბის სახეებიანი კაბების ორნამენტაციას. მიუხედავად ფრაგმენტულობისა, ფრესკაზე კარგად განირჩევა მდიდრული მორთულობა. დედოფლის მანიაკი დიდი ზომის ძვირფასი და კეთილშობილი ქვებითაა შემკული, საყელო და სახელოები მარგალიტის მწკრივებითაა დამშვენებული. მანიაკის მსგავსად, მორთულია ოლარი და სამკლავები. დედოფალ მარეხის სამოსი გელათის სამხრეთ დასავლეთ ეგვტერში გამოსახულ უცნობ ქტიტორთა უმდიდრესად მორთულ ტანსაცმელს მოგვაგონებს და კიდევ ერთხელ ხაზს უსვამს ბიზანტიური ეპოქის ბრწყინვალეობასა და მედიდურობას.

QUEEN MAREKHI, WIFE OF THE PRINCIPAL OF ODISHI, VAMEK II DADIANI (1474-1482)
Tslenjikha.

Although the fresco of Queen Marekhi is in very poor condition, restoration of the ornaments of her robe is still possible. On her head the Ktotor is wearing a large crown adorned with precious gems. From the crown, a thin fabric comes down to the shoulders, which indicates that at the time, it was no longer obligatory for married women to cover their necks with a 'mandili' (71).

The embroidery made on the green linen of the robe is similar to outfits worn by King Alexandre and Kutsna Amirejibi as depicted on the walls of Nabakhtevi Monastery. Despite the sparsity of the fresco, the rich adornment of attire is obvious. The 'maniac' of the Queen is decorated with large precious gems. The collar and sleeves are adorned with pearls. The 'olari' and sleeves are decorated in the same style as the 'maniac'. The attire of Queen Marekhi reminds us of the richly adorned vestments of unknown Ktitors depicted in the southwest oratory of the Gelati Monastery. This underlines the excellence and glory of the Byzantium era.

სამეგრელოს მთავარ ლევან I დადიანს საკმაოდ ჭრელი, ფერადოვნებითა და ორნამენტების სიუხვით გამორჩეული სამოსი აცვია. მთავრის თავსაბურავზე არსებული მცენარეული გაფორმება ზუსტად იმეორებს ნაბახტევში გამოსახული ალექსანდრე მეფისა და ქუცნა ამირეჯიბის სახეებიანი კაბების და წალენჯიხის მთავარ ტაძარში დახატული დედოფალ მარეხის ბისონის ქსოვილის მოხითვის. სამაგიეროდ, ორიგინალურია და შეიძლება ითქვას, უნიკალურიც კი მოსასხამისა და სამამაკაცო კაბის გაფორმება. აქ ოთხწყვილად შეჯგუფებულია ყვავილთა კვირტები, რომელთა შორის ვარსკვლავებია ჩახატული. ლევანს წელზე წითელი ქსოვილის წვრილი მარგალიტებით დამშვენებული ქამარი უკეთია. ყურადღებას იქცევს ქამარში ჩაყოლებული თეთრი ოქრონაქარგობით შემკული ქსოვილი, რომელიც სავარაუდოდ, ხელსახოცის მოვალეობას ასრულებდა

სამეგრელოს მთავარი ლევან I. XVI საუკუნე.
წალენჯიხა. მაცხოვრის ფერისცვალების ტაძარი.

LEVAN I, PRINCIPAL OF SAMEGRELO (1532-1546). XVI C.
Tslenjikh. Church of the Transfiguration of the Savior.

სამეგრელოს დედოფალი, სავარაუდოდ ლევან I
დადიანის თანამეცხედრე. XVI საუკუნე.

წალენჯიხა. მაცხოვრის ფერისცვალების ტაძარი.

QUEEN OF SAMEGRELO, THOUGHT TO HAVE BEEN THE WIFE OF
LEVAN I DADIANI (1532-1546). XVI C.

Tsalenjikha. Church of the Transfiguration of the Savior.

კახეთის მეფე ლევანი (1520-1574) დ მისი სახლგუნდი-დედოფალი
თინათინი და ერთ-ერთი მეფისწული.
ახალი შუამთა. ხახულის ღმრთისმშობლის მონასტერი.

LEVAN, KING OF KAKHETI (1520-1574) WITH HIS FAMILY – QUEEN TINATIN AND
THE PRINCE.
Khakhuli Mother of God Church.

ვახუშტი ბატონიშვილის სიტყვით, მისი თანამედროვენი XVII საუკუნეში ქართლსა და კახეთში ერთნაირად იცვამდნენ: “შემოსილნი არიან ქართველნი და კახნი ერთრიგად; თავს სკლატისაგან ანუ შალისაგან ქუდი გრძელ-წვრილი, ბეწვებული, აფროსანი; ტანს კაბა ღარისა, სკლატისა ანუ ჩოხისა მუხლთ ქუემომდე, მასზედ სარტყელი, შიგნით საგულე ბამბიანი კაბის უმოკლე, პერანგი აბრეშუმისა, ბამბისა ანუ ტილოსაგან, უგრძე კაბისა, და კისერი სრულიად მჩენი; ნიფხავი აბრეშუმისა, ანუ ბამბისაგან, ანუ ტილოსა. არამედ ცხენსა ზედა მოსიათ საწარმართული (საწარმართული დავით რექტორის განმარტებით არს შალვარი) და მოგუნი, თვინიერ მისსა— არა; ფერხთა პაიჭი და წულა ტყავისა ანუ სკლატისა; ხოლო მაშია სპარსული; უმცირესთა ჩუსტი და ქალამანი. კუალად ტყავ-კაბა კაბისაგან უმოკლე და ტყავი ზამთარს დიდი”⁷².

ვახუშტი ბატონიშვილი ქართველთა ჩაცმულობის აღწერილობასთან ერთად წარმოგვიდგენს ამ ტანსაცმლის გეოგრაფიასაც და წარმომავლობასაც, რაც ჩვენი ეროვნული ქსოვილის მდიდარ ისტორიასა და ტრადიციებზე მიუთითებს: “ხოლო იმერთა მცირედ რაიმე განიყოფების, არამედ ქუდი მცირე ნაჭრისაგან, რომელი არა ბურვით, გარნა მდებარე არს თხემსა ზედა, და ზამთარს მოსიათ ტოლომა ოსმალური, ხოლო მესხთა დიდებულთა ვითარცა ოსმალთა, და გლეხთა რომელთამე ვითარცა ბერძენთა, და რომელთამე ვითარცა ქართველთა გლეხთა”⁷³.

According to Vakhushti Bagrationi, in the XVII century, his contemporaries in Khakheti as well as Kartli wore the same style of clothes. Their hats were long, thin and made of wool. Their dresses, or chokhas (suit for Georgian men), came to below the knee, and there were girdles on the waist. The lining was made of cotton while shirts were made of either silk, cotton or linen. In winter, the people wore leather clothes (72).

Together with the description of Georgian clothing, Vakhushti Batonishvili provides information regarding the origins of the clothes. His work is solid evidence that the Georgian national textile has rich history and traditions (73).

▲
144-145

ლასხიშვილების საძმითორო პორტრეტი. (ზაზა ლასხიშვილი და მისი თანამეცხედრე ქეკლუცა, ლაშხა ლასხიშვილი, მისი თანამეცხედრე იაღიშაბარ და ასული ლაშუარდა). XVI საუკუნე.

ბუგეული. მთავარანგელოზთა ეკლესია.

KTETORIAL PORTRAIT OF THE LASKHISHVILIS. (ZAZA LASKHISHVILI AND HIS WIFE KEKLUTSA, LASHKHA LASKHISHVILI, HIS WIFE IAGISHABAR AND DAUGHTER LAZHUARDA). XVI C.

Bugeuli. Church of Archangels.

ომან ლასხიშვილის ასული ლანდუზ. XVI საუკუნე.

ბუგეული. მთავარანგელოზთა ეკლესია.

ომან ლასხიშვილის ასულ ლანდუზს ძვირფასი ბეწვით გაწყობილი ტანსაცმელი აცვია. ასეთ სამოსს ქათიბი ერქვა. როგორც ივანე ჯავახიშვილი აღნიშნავს, ქათიბი არაბულად მწერალს ნიშნავს, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ იგი თავდაპირველად მოხელეთა ტანსაცმელი იყო. განსაკუთრებით ფასობდა სიასამურის ბეწვით გაწყობილი ქათიბი, რომელიც იკერებოდა სხვადასხვა ფერის ატლასისა და ხავერდისგან. ქათიბი ძვირფას ტანსამოსთა რიგს განეკუთვნებოდა და ძალზე ხშირადაა მოხსენიებული მაღალი სოციალური ფენის მზითვის წიგნებში.

ვახუშტი ბატონიშვილი საგანგებოდ აღწერს ამ პერიოდის მანდილოსანთა შესამოსელს. ისტორიკოსის თხზულებაში ნათქვამია: “ქალთაცა მზგავსად, გარნა სარტყელთა წუერნი ჩაშუებულნი და მას ზეით კაბახალუხი ამოჭრილი, და თვინიერ პერანგისაგან კიდე არარი ჭფარავს, და პერანგი მჭვირვალი, ხორცის მჩენელი”⁷⁴.

DAUGHTER OF OMAN LASKHISHVILI LANDUZ. XVI C.

Bugeuli. Church of Archangels.

The daughter of Oman Lashkishvili Landuz wears a dress decorated with precious fur. Such clothing was called ‘Katibi’. Georgian historian and linguist Ivane Javakhishvili mentions that in Arabian, ‘Katibi’ means ‘writer’, which indicates that primarily this garment was made for workers. In that period, ‘Katibi’ decorated with sables was the most popular, made of satin and velvet of varying colour. As well as ‘Katibi’ being considered a precious vestment, it is often mentioned in the dowry books of high society of the time. Vakhushhti of Kartli specifically describes women’s clothes of that period in his famous study.

ლაშხა ლასხიშვილი. XVI საუკუნე.

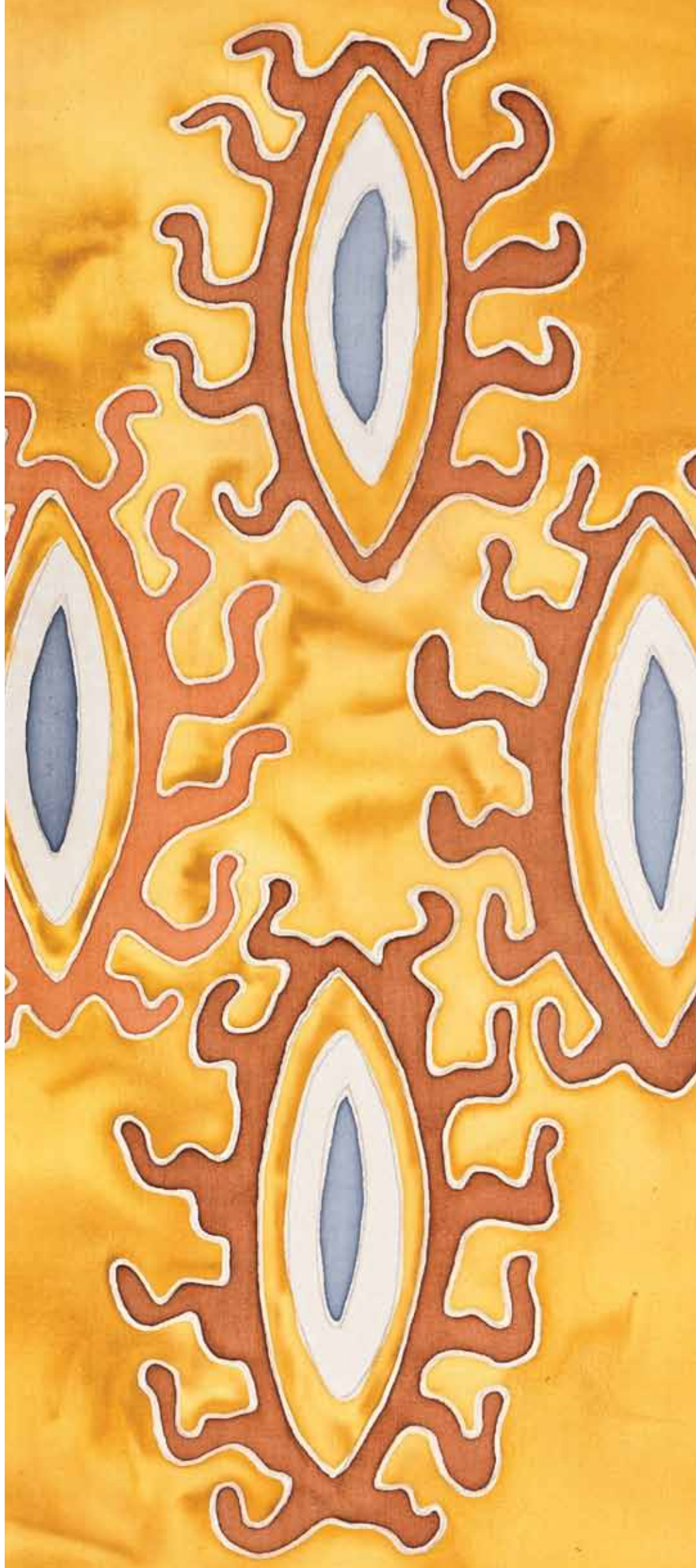
ბუგეული. მთავარანგელოზთა ეკლესია.

ლაშხა ლასხიშვილის სამოსის მსგავსი ქსოვილია გამოსახული ბუგეულის მთავარანგელოზთა ეკლესიაში დახატულ სხვა ქტიტორთა პორტრეტებზეც. ეს გარემოება კი გვაფიქრებინებს, რომ ქსოვილის გაფორმების წარმოდგენილი ორნამენტი, როგორც ჩანს, საქართველოში მთელი XVI საუკუნის განმავლობაში საკმაოდ პოპულარული იყო. იგი სხვადასხვა ვარიაციით გვხვდება ბეთლემისა და გელათის ქტიტორთა ჩაცმულობაში. ჩვენი აზრით, ორნამენტი ახლოს დგას ალექსანდრე I-ის, ქუცნა ამირეჯიბისა და მარეხ დადიანის სამოსის გაფორმებასთანაც. საყურადღებოა ის გარემოება რომ აღნიშნულ პერიოდში ქართული თავადაზნაურობის წარმომადგენლები ქსოვილის თვალ-მარგალიტით უხვად შემკობის ფუფუნებას მოკლებულნი არიან, თუმცა საზეიმო ელფერისა და მედიდურობის შესანარჩუნებლად ქსოვილი წინა საუკუნეებთან შედარებით გაცილებით უფრო მრავალფეროვანია და მოჩითულობითაც უფრო დახუნძლული.

LASHKHA LASKHISHVILI. XVI C.

Bugeuli. Church of Archangels.

Ktitors depicted in the Church of Archangels of Bugeulivillage wear clothes similar to Lashkha Laskhishvili's dress. This fact leads us to believe that the ornaments on the clothes presented here were very popular in 16th century Georgia. We can see other versions of the same in the Ktitors' dress of Betlevi and Gelati churches. The ornamentation is like that of Alexander I, Kutsna Amirejibi and Marekh Dadiani. Georgian nobility of that period had no chance to adorn their clothes with luxury jewelry, although their garment is more diverse and decorated compared to that of previous centuries.

ქართული მოცეკვავე. XVI საუკუნე.
სვეტიცხოველი. გრიგორი გაგარინის
ასლი

GEORGIAN DANCER. XVI C.
Svetitskhoveli Cathedral. Copy by Grigory
Gagarin.

იმერეთის მეფე როსტომი (1590-160).

გელათი. ღმრთისმშობლის შობის ტაძარი

მართალია, მეფეს აქ მდიდრულად მორთული ღორონი და მანიაკი მოსავს, თუმცა მისი ბისონის ქსოვილი აბსოლუტურად სადაა.

განსხვავებულია ქტიტორებს შუა მდგარ კახეთის მეფე ლევანის სამოსი, რომელსაც შიგნით გრძელი ვიწროსახელოებიანი ბიზანტიური სადღესასწაულო ტანსაცმელი აცვია (გვ.153) – მას ინტერულასაც უწოდებდნენ, ზემოდან მკერდზე ჩახსნილი ბისონი მოჩანს. მეფის მარჯვნივ მდგარი უფლისწულის ინტერულა მწვანე ფერისაა, ბისონი კი სახიანი აგურისფერი ქსოვილის. მასზე გამოსახულია მუქი აგურისფერი მცენარეული ორნამენტი, ზოგან მუქი ლურჯი ყლორტებით. ქობა და ყოშები ოქროქსოვილისაა. თვით ლევანის ინტერულა ცისფერია (საყელო, სახელოები), ხოლო ბისონი მუქი შინდისფერი. ბისონზე ოქროთი ამოქარგულია ორნამენტი, წრეებში მოთავსებული ორთავა არწივები პალეოლოგთა გერბს წარმოადგენს და ხშირად გვხვდება ბიზანტიის იმპერატორთა ჩაცმულობაში. ამგვარი გამოსახულება არცთუ იშვიათია ჩვენშიც: მაგალითად, ნაბახტევის მოხატულობაში ქსოვილის მოსართავად გამოყენებულია ფარშავანგები. ლევანის კოსტიუმის აშია (იგივე საოლველი) და მაჯებიც ოქროქსოვილისაა ⁷⁵.

KING ROSTOM OF IMERETI. (1590-1604)

Gelati. Church of the Born of the Virgin Mary.

Despite the fact that the King wears luxurious 'loroni' and 'maniac', the textile of his robe here is simple.

King of Kakheti, Levan, stands between the Ktitors and wears long Byzantine festive underwear with tight sleeves, called an 'interula'. The robe is unfastened from above the chest. The Prince standing next to King wears a green 'interula' and a brick-red robe. On the robe is depicted dark brick-red ornaments of plants, in some places with navy-blue sprouts. King Levan wears a blue 'interula' and his robe is dark burgundy. The robe is embroidered with gold ornament, double-headed eagles placed in a circle is an emblem of the Palaiologos Dynasty and often used in the clothes of the Byzantine emperors. Similar ornaments were nothing unusual in Georgia; for example, peafowls were used in decoration of clothes in Nabakhtevi. The hem and cuffs of King Levan's costume are gold-brocade (75).

იმერეთის მეფე ალექსანდრე III (1639–1660) და
დედოფალი ნესტან-დარეჯანი.

გელათი. ღმრთისშობლის შობის ტაძარი გრიგორი გაგარინის ასლი

სამეფო ოჯახის წევრებს მდიდრულად გაფორმებული სამოსი მოსავთ. განსაკუთრებით საზეიმოა ქსოვილი, რომლის უხვი ორნამენტაცია XVII საუკუნეში დამკვიდრებულ გემოვნებაზე მიუთითებს. როგორც ივანე ჯავახიშვილი აღნიშნავს, “XVII-XVIII საუკუნეებში საქართველოში ირანის პოლიტიკურ გავლენასთან ერთად სპარსული და თურქული ჩაცმულობაც შემოდის. მას ჯერ საჩუქრების სახე ჰქონდა, შემდეგ კი ჩვეულებრივ სახმარ ნივთებად იქცა. ქართული არისტოკრატია ირანის დიდგვაროვანებს ბაძავდა. ასე, მაგალითად, XVII საუკუნის დასაწყისში რუსეთის ელჩები ამგვარი სურათის მოწმენი გახდნენ: ამბავი მოვიდა, ირანის ელჩია ჩამოსულიო. ქართველმა თავადებმა მაშინვე გაიხადეს ნაციონალური ჩაცმულობა და სპარსულად მოირთვნენ. რუსეთის ელჩების პასუხად მათ ასე ახსნეს თავიანთი საქციელი: “რა ვქნათ, ირანის მეფე ძლევამოსილია, ჩვენ მასთან რას გავხდებით და მისი გულის მოგების მიზნით იძულებულნი ვართ, სპარსულად ჩაცმულნი ვეახლოთ”. ასე იყო პირველ ხანებში, მაგრამ შემდეგ და შემდეგ ქართველი დიდგვაროვანი პირნი უკვე სპარსულად შემოსილნი დადიოდნენ”⁷⁶.

მართალია, სპარსული მოდა და გემოვნება დიდ გავლენას ახდენდა ქართულ ყოფაზე, თუმცა მან, რა თქმა უნდა, ვერ შეძლო ეროვნული კოსტიუმისა და ქსოვილის სრულად ჩანაცვლება. სამართლიანად შენიშნავდა პროფესორი მაგალი თოდუა: “ჩაცმულობის უნიფიცირება, რა ახლო ურთიერთობაც უნდა გვქონოდა ჩვენ და ირანელებს, არათუ ორი სხვადასხვა თვითმყოფადი კულტურის მქონე ხალხის, არამედ თვით ერთი ხალხის შიგნითაც შეუძლებელია. და ამიტომაც არის, რომ თუ ჟან შარდენს დავუჯერებთ, მის დროს “ირანელ მანდილოსნებს ჯორაბი (წინდები) არ ეცვათ”, მაშინ როდესაც იმავე ხანის ქართულ მზითვის წიგნებში ეს ნივთი ბლომდაა ფიქსირებული”⁷⁷.

გელათის ფრესკაზე ალექსანდრე მეფე მოსასხამშია. ქართველი მეფეები სამეფო წამოსასხამში ანუ პორფირში იშვიათად იმოსებოდნენ. ალექსანდრემდე ერთადერთი ასეთი შემთხვევა ატენში სუმბათ აშოთის ძის ტანსაცმელში ფიქსირდება. მიზეზი უბრალო იყო, როცა მეფეს დიადიმა ეცვა, მისთვის წამოსასხამის ხმარება აღარ შეიძლებოდა⁷⁸. ალექსანდრეს ამ კოსტიუმში დიადიმის ნაცვლად მოკლე კაბა აცვია, კაბაც და პორფირიც ოქრომკედით უხვად ყოფილა შემკული.

KING ALEXANDER III OF IMERETI (1639–1660) AND QUEEN NESTAN-DAREJAN.
Gelati. Church of the Born of the Virgin Mary. Copy by Grigory Gagarin.

Royal family members always wear luxury adorned clothes. This especially festive textile with abundant decorations indicates to the taste of 17th century Georgia. As Ivane Javakhishvili mentions, “In 17–18th cc., beside the Iranian political influence, Persian and Turkish fashion became more and more popular and the Georgian aristocracy began following the Iranian nobility. Later, they dressed in Persian clothes.”

Despite the great influence of Persian fashion, it could not manage to replace Georgian national textile and clothes. We can see the pelerine (pallium) of Alexander. Georgian kings rarely wore a royal pelerine. The reason was simple, wearing ‘diadem’ and pelerine together was forbidden (78).

იმერთა მეფე გიორგი II (1565-1583), დედოფალი რუსუდანი და უფლისწული ბაგრათი.

გელათი. ღმრთისშობლის მთავარი ტაძარი.

იმერეთის მონარქთა ტანსაცმელი და განსაკუთრებით ქსოვილი მდიდრულია. საგარაუდოდ, იგი მთლიანად მოქარგული უნდა ყოფილიყო. საყურადღებოა ის გარემოება, რომ მეფე გიორგი II-ის ბისონის მუხის რკოს ნაქარგობა იმეორებს ქტიტორთა რიგის თავში მდგარი დავით აღმაშენებლის სამოსის გაფორმებას. საგარაუდოდ, ქსოვილის ეს ორნამენტი ადგილობრივი იყო და ის მხოლოდ სამეფო ტანსაცმლისთვის გამოიყენებოდა.

KING GEORGE II OF IMERETI (1565-1583), QUEEN RUSUDAN AND PRINCE BAGRATI.
Gelati. Church of the Virgin Mary. p. 159

The Imereti monarchs' clothing, and especially textile, is particularly rich. It looks to have been entirely embroidered. It is noteworthy that the oak acorn embroidery of King George II's robe is similar to the clothes of King David the Builder, who stands at the beginning of the Ktitor's row. Perhaps it was a local ornament used only for royal attire.

ბაგრატ III (1510-1565) მეფედ კურთხევის სცენა. დეტალი.
გელათი. ღმრთისმშობლის მთავარი ტაძარი.

მეფის წამოსასხამის, იმავე პორფირის გაფორმება ძალიან ჰგავს ათონის ივერთა მონასტერში და ზოგრაფის მთავარი ტაძრის კედელზე გამოსახული ქტიტორების შესამოსელის ორნამენტებს. სავარაუდოდ, მოსახსამი ბიზანტიური სტილისაა.

საყურადღებოა მეფის შემოსვის წესი. ივანე ჯავახიშვილის აზრით, ქართველი მეფეები ბისონს ზემოთ პორფირს არ მოისხამდნენ, რადგან დიადიმის ტარების შემთხვევაში მისი ხმარება აღარ შეიძლებოდა. აქ კი ბაგრატს დიადიმა, მდიდრულად მორთული ლორუმი და პორფირი ერთად მოსავს. ეს იშვიათი შემთხვევაა და ალბათ იმითაა განპირობებული, რომ ბაგრატი მეფედ კურთხევის დროსაა გამოსახული. გამორიცხული არ არის, რომ ხელმწიფე ინტრონიზაციის დროს ძველ საქართველოში სრულად იმოსებოდა სამეფო ტანსაცმელში

BAGRAT III (1510-1565) SCENE OF CORONATION.
Detail. Gelati. Church of the Born of the Virgin Mary.

The decoration of the king's pelerine is very similar to the ornaments on the Ktitors' clothes depicted in the Monastery of Iveron and Zograf Monastery on Mount Athos. Presumably, it is a Byzantine style pelerine. The dressing habit of the kings is interesting. According to Ivane Javakhishvili, Georgian kings did not wear pelerine over their robes because wearing 'diadem' and pelerine together was forbidden. Perhaps for this reason, at his coronation, King Bagrat is shown wearing the 'diadem' together with an opulently decorated 'loros' and pelerine.

მთიბორ ივანე დიდბუღის მეუღლე გულდამი. XVI საუკუნე
ელიას ეკლესია, ელისქედი. ქალაქი, აკვარელი

KTETOR IVANE THE GREAT'S WIFE, GULDAMI. XVI C.
Elia Church. Copy by George Eristoff, 1950s. Paper, Watercolour.

გელათის წმინდა ელიას ეკლესიაში გამოსახულ ქალბატონს, ომან ლასხიშვილის ასულ ლანდუზის მსგავსად, ძვირფასი ბეწვით გაწყობილი მოსასხამი აცვია. მოსასხამის ერთ-ერთ ფორმას ქათიბი წარმოადგენდა. იგი საზამთრო, სათბილობელი სამოსი იყო. მის შესაკერად ატლასისა და ხავერდის გარდა იყენებდნენ ძვირფას ფარჩას, აბრეშუმსა და მაუდს. შესამკობლად გამოიყენებდნენ ოქრონემსულსა და ყარყუმის ბეწვს, ასევე სიასამურისა და კურდღლის ბეწვს. ცნობილია ორი სახის: ბეწვიანი და უბეწვო ქათიბი. უბეწვოს თავგალა ერქვა და ორი სიგრძისა იყო: ერთი მუხლამდე და მეორე შედარებით მოკლე, რომელსაც იოანე ბატონიშვილის გადმოცემით, ქერექალა რქმევია და ფარჩისგან იკერებოდა. ქერექალა ქათიბს მხოლოდ ქალები ატარებდნენ. სტანდარტული ზომის, გრძელ ქათიბს კი ორივე სქესისა და ფენის (დიდებულნი, მდაბიონი) წარმომადგენლები. შარდენის გადმოცემით, ქათიბი, კაბის თარგზე აჭრილი, ზარის ფორმის სამოსია, რომელსაც მთელ სიგრძეზე, კისრიდან ბოლომდე, ყარყუმის ბეწვს უდებენ სათბილობლად⁷⁹.

A woman depicted on the wall of the Gelati Elia Church wears “Katibi” adorned with a precious fur similar to the pelerine of the daughter of Oman Laskhishvili Landuz. Katibi is warm attire for winter. It was made with satin, velvet, precious brocade, silk and cloth. Sable and rabbit fur was often used for decoration. Two kinds of Katibi are known: with fur and without. Katibi without fur is called “Tagala” and came in both short and long styles. According to Prince Ioane of Georgia, short Tagala was made with brocade, only for women, and was called “Kerekala”. Jean Chardin describes Katibi as bell-shaped clothes, cut according to a dress pattern, with sable from neck to hem (79).

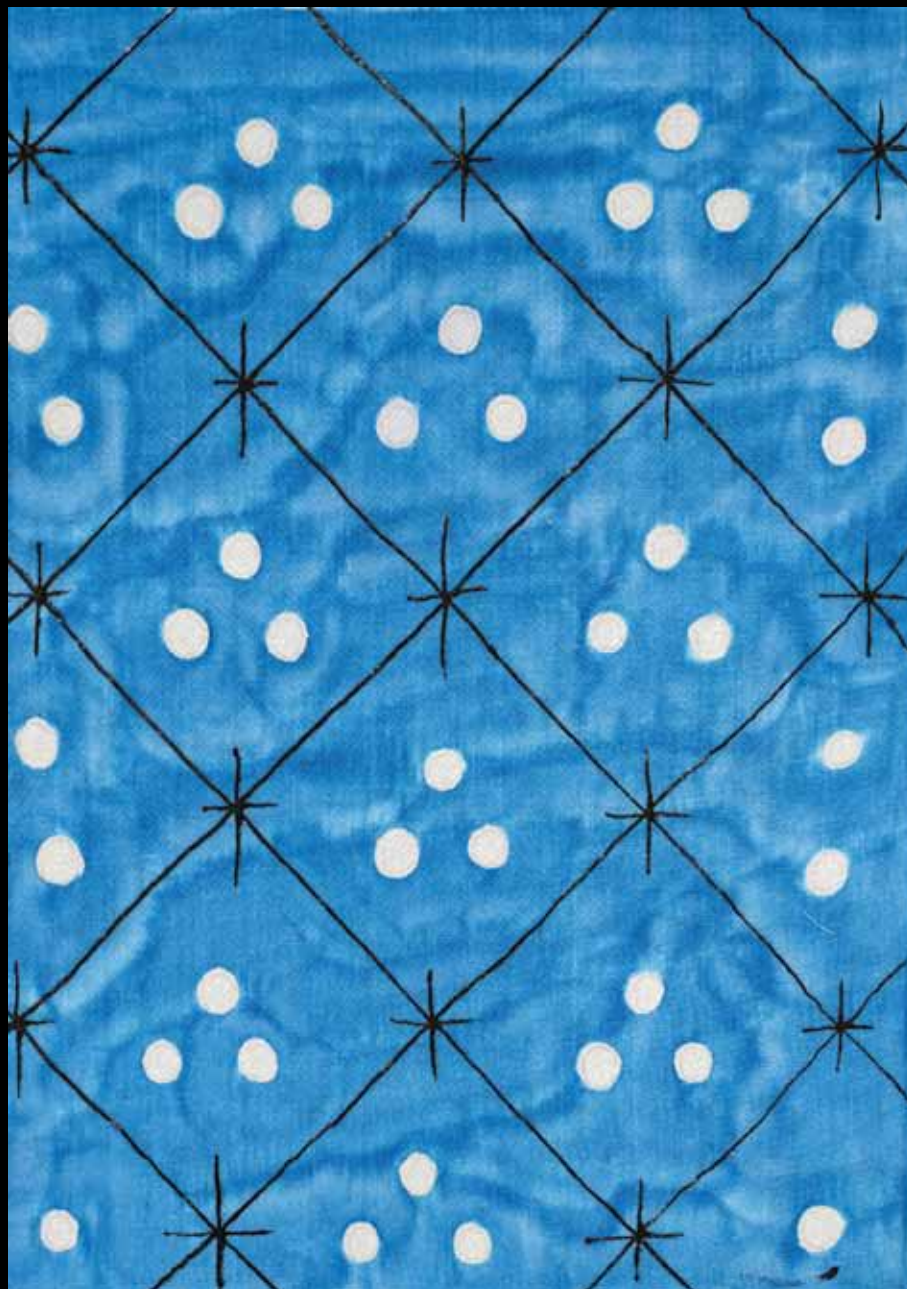
მთიბერი ზვიად დიდებული. XVI საუკუნე.
ელიას ეკლესია, ელისქედი, გელათი.
გიორგი ერისთავის ასლი XX საუკუნის 50-იანი წლები.
ქალაქი, აკვარელი

KTETOR ZVIAD THE GREAT
Elia Church. Gelati. XVI c. Copy by George Eristoff. 1950c. Paper, Watercolor.

მთიბერი მერაბ დიდებული. XVI საუკუნე.
ელიას ეკლესია, ელისქედი, გელათი.
გიორგი ერისთავის ასლი XX საუკუნის 50-იანი წლები.
ქალაქი, აკვარელი

KTETOR MERAB THE GREAT
Elia Church. Gelati. XVI c. Copy by George Eristoff. 1950c. Paper, Watercolor.

წარმოდგენილ ქტიტორებს თითქმის ერთნაირი კაბები აცვიათ. ამ პერიოდისთვის ქართველი მამაკაცის სამამაკაცო კაბა იკერებოდა ირანული წარმოების, ხშირ შემთხვევაში ორნამენტირებული სახიანი ქსოვილისგან. მასალად გამოიყენებდნენ ფარჩას, აბრეშუმს, შალსა და მუდს. თარგის მიხედვით, სამამაკაცო კაბა იყო ერთიანი, წელში გამოყვანილი. ზედა ტანი მომდგარი, ქვედა ნაწილი გაშვებული. ქამარს ქვემოთ წინ მთლიანად ჩახსნილ კაბას იკერავდნენ სხვადასხვა ფორმისა და ხარისხის ღილებით, თუმცა როგორც ირკვევა, აქ წარმოდგენილ ქტიტორთა მსგავსად იყო წინა მხარეს უღილო კაბებიც. პორტრეტიდან ისიც ჩანს, რომ სამოსის ზედა ნაწილი მარცხენა ილლიის ქვეშ იკვრებოდა. საყურადღებოა აღმოსავლური ტიპის, ნასკვით შეკრული ქამარი. სამოსის ეს ელემენტი გვხვდება ასევე წალენჯიხაში, მანუჩარ ქვაბულიას XVII საუკუნის ფრესკაზე.

The Ktitors presented here are dressed almost identically. At the time, Georgian men's clothes were often made in the Iranian style using materials such as brocade, silk, wool and cloth. The upper part of the dress was tightly gathered at the waist and the lower part was pleated and decorated with various buttons. It is notable that the upper part of the clothes was tied under the armpit. The belt was an Eastern type which is also presented in the 17th century fresco of Manuchar Kvabulia in Tsalenjikha.

པུཌ་པུ་མཆོག་གི་

მეფის ძე თეიმურაზი. XVI საუკუნე.
გელათი. წმინდა გიორგის ეკლესია

უფლისწულის სამოსი მდიდრულად მორთულ აღმოსავლურ ხალათს წაგავს. მის გაფორმებაში საერთოდ არ არის გამოყენებული ძვირფასი თვლები ან მარგალიტი. სამაგიეროდ, შთამბეჭდავია ქსოვილის ორნამენტის სინატიფე და მასშტაბები. როგორც არაერთხელ აღინიშნა, საქართველოში არსებობდა ე.წ. სახიანი და უსახო ქსოვილები. მაგალითისთვის ნიკორწმინდის XI საუკუნის სიგელში მოხსენიებულია ქსოვილის ერთ-ერთი სახეობა, სახელწოდებით “სტავრაი ღომოანნი ბერძნული”. ივანე ჯავახიშვილის განმარტებით, “ღომოვანი უეჭველია ბიზანტიაში გავრცელებული სახიანი ძვირფასი ქსოვილის გამომხატველი ძველი ქართული ტერმინი უნდა იყოს, რომლის სახიანობის მთავარს ნაწილს სწორედ წრეში მოთავსებული ღომის გამოხატულება წარმოადგენდა. ქსოვილის მთელი არე ასეთი წრეებით იყო მოფენილი, თითოეულ წრეში კი ღომის სახეა გამოყვანილი”⁸⁰. XIV საუკუნიდან კი საქართველოში მცენარეული ორნამენტით გაფორმებული ქსოვილი გახდა პოპულარული. მას პირობითად “სტავრაი ყვავილოვანი” შეგვიძლია ვუწოდოთ.

PRINCE TEIMURAZ. XVI C.
Gelati. St. George's Church.

The attire of the Prince is similar to an Eastern robe. It is not adorned with precious gems or pearls, though the refinement of the textile ornaments is impressive. As we mentioned above, in Georgia there were two kinds of fabric – with and without figures. In the 11th century Nikortsminda Cathedral, we see a type of textile called “Greek Lions”. As Ivane Javakhishvili explains – “The main part of the fabric should be decorated with a lion placed in a circle.” (80) From the 14th century, textile adorned with plant ornaments became more popular.

მეფის ძე კონსტანტინე. XVI საუკუნე.

გელათი. წმინდა გიორგის ეკლესია

ისევე როგორც ბატონიშვილ თეიმურაზის შემთხვევაში, მეფის ძე კონსტანტინეს სამოსიც უფრო აღმოსავლური ტიპის კაბებსა და ახალუხებს წააგავს. საყურადღებოა კაბის ზედა ნაწილი. აქ შესაკრავი, შეიძლება ითქვას, ბორტიანია და როგორც ჩანს, მარჯვენა მხარეს ილლიასთან იკვრებოდა. კაბის თარგი აღმოსავლური და ქართული ტრადიციების თავისებური ნაზავია. ამ მხრივ საინტერესოა XVII საუკუნის ცნობილი ფრანგი მოგზაურის ჟან შარდენის აღწერილობა. მისი თქმით: “ქართველების ტანსაცმელი თითქმის პოლონელებისას ჩამოჰგავს. ატარებენ პოლონურის მსგავს ჩაჩებს. ქურთუკი გულმკერდთან შეხსნილია, იკვრება ღილებითა და საღილე ყაითნებით. ფეხსაცმელი ისეთივეა, როგორიც სპარსელებისა. ქალების ტანსაცმელი სპარსულისგან არაფრით განსხვავდება”⁸¹. აღმოსავლური გავლენა აშკარაა ქსოვილის მოჩითვაშიც. ორნამენტი ამ შემთხვევაში ფართოა და შესამჩნევი, გამოყენებულია ბროწეულის ლამაზი ჩუქურთმა. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ სიმბოლოს ქართულ ორნამენტაციაშიც დიდი ტრადიცია აქვს.

PRINCE KONSTANTINE. XVI C.

Gelati. St. George's Church.

Prince Konstantine's garment is similar to a robe and is a mix of Eastern and Georgian traditions. The upper part of the clothing was tied under the armpit. Famous French traveller, Jean Chardin, said: “Georgian attire is very close to that of the Polish: They wear almost the same caps. A jacket is slotted on the breast and tied with buttons. The shoes and women's dress are Persian in style.” (81) Eastern influence is obvious in the patterning of the clothes. The ornament shown here is wide and clearly visible, adorned with a beautiful pomegranate – a traditional ornament often used in Georgia.

ქეთორი. XVI საუკუნე.
ღმრთისშობლის შობის ტაძარი.

KTETOR. XVI C.
Gelati. Church of the Born of the Virgin Mary.

მეფე ლევან

მეფის
მეფის

მეფის

ბატონიშვილი თეიმურაზი (1709-1762), მეფე დავითი (იმამყული-ხანი) (1709-1722), მეფე ერეკლე (ნაზარალი ხანი) (1688-1703), მეფე კონსტანტინე II (მაჰმადყული-ხანი) (1722-1732).

გრიგორი გაგარინის ასლი

TEIMURAZ BATONISHVILI (1709-1762), DAVID II OF KAKHETI (IMAM QULI KHAN, 1709-1722), EREKLE I OF KAKHETI (NAZAR ALI KHAN, 1688-1703), CONSTANTINE II OF KAKHETI (MAHMAD QULI KHAN, 1722-1732).

Copy by Gregory Gagarin. pg. 172-173.

მზარეულთუხუცესი ქველი ჟობალია. XVI-XVII საუკუნეები.
წალენჯიხა. მაცხოვრის ფერისცვალების ტაძარი.

მზარეულთუხუცესის სამოსის გაფორმების მანერა და სტილი ხალხური ხელოვნების შემოქმედების ნაყოფი უნდა იყოს. სხვადასხვა ფერის დიდი ზომის ყვავილები არასიმეტრიულადაა განაწილებული მთელ ქსოვილზე. მათ შორის კი წვრილი მარგალიტებია ჩამაგრებული. ქველი ქობალიას სამოსიც და ქსოვილიც სამეგრელოში უნდა იყოს დამზადებული. რეგიონში ამის ხანგრძლივი და მდიდარი ტრადიცია არსებობდა

MASTER COOK, KVELI KOBALIA. XVI-XVII CC.

Tsalenjikha. Church of the Transfiguration of the Savior.

The manner and style of the master cook's dress is very creative: flowers of various colour and size are asymmetrically distributed throughout the fabric and thin pearls are pinned among the flowers. The textile and dress of Kveli Kobalia is thought to have been made in Samegrelo, where a long and rich tradition of such existed.

ბატონიშვილი მარიამ მანუჩარის ასული დადიანი (-1682 წელი).

წალენჯიხა. მაცხოვრის ფერისცვალების ტაძარი.

PRINCESS MARIAM, DAUGHTER OF MANUCHAR DADIANI (-1682).

Tslenjikha. Church of the Transfiguration of the Savior.

მარიამს თავზე ძვირფასი ბეწვითა და ე.წ. სპარსული ბუმბულით ანუ რაჟამით შემკული თეთრი სამკუთხა ქუდი ახურავს. ბატონიშვილს მარჯვენა ხელი წითელი მოსასხამიდან გამოუყვია. შიდა კაბის სახელოებს – მარგალიტები, გულისპირს კი ყვავილთა ორნამენტები ამკობს.

Mariam wears a white triangular hat adorned with precious fur and a Persian feather. Her hand appears from the pelerine. Inside, the dress sleeves are decorated with pearls and a plastron with flower ornament.

ბაბონიშვილი როსტომ მამიას ძე დადიანი, XVI-XVII საუკუნეები.
წალენჯიხა. მაცხოვრის ფერისცვალების ტაძარი.

PRINCE ROSTOM, SON OF MAMIA DADIANI. XVI-XVII CC.
Tsalenjikha. Church of the Transfiguration of the Savior.

როსტომს თავზე მომრგვალებული ძვირფასი ქსოვილისგან შეკერილი ყავისფერი ქუდი ახურავს. წითელი მოსასხამის შიგნით ძვირფასი თვლებით მორთული თეთრი პერანგი მოუჩანს. ასევეა შემკული კაბის საყელო და შესაკრავების გაყოლება. ეს გარემოება XVII საუკუნის საქართველოში უკვე იშვიათობა იყო, თუმცა ლევან II დადიანის მოღვაწეობის (1611-1657) დროს სამეგრელოს სამთავრო “მანამდე არნახულ და შემდეგ არგანმეორებულ სიძლიერეს აღწევს”. ეს გარემოება კი კარგადაა ასახული იმ ეპოქის ქტიტორთა ჩაცმულობაშიც

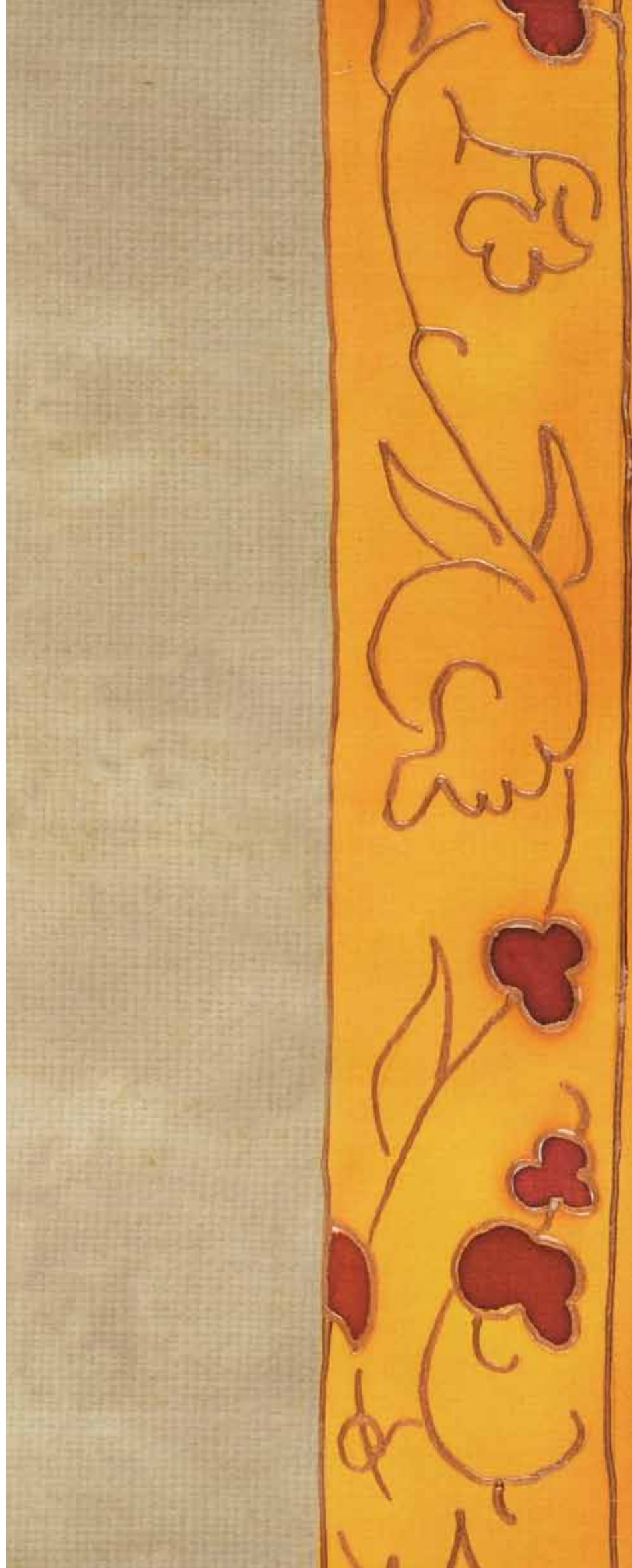

სამეგრელოს ვეზირი გიორგი ლიპარტიანი. XVII საუკუნე.
წალენჯიხა. მაცხოვრის ფერისცვალების ტაძარი.

ძნელია, ქართულ სინამდვილეში მოიძებნოს გიორგი ლიპარტიანისაზე უფრო მეტყველი და რეალისტური ფრესკა. ოდიშის პირველი ვეზირის ფიგურა ძლიერ წარმოსადგვია. მას მაღალი თეთრი ქუდი ახურავს, რომელზეც ოქროს ძეწკვებით ჯვარედინადაა დამაგრებული ე.წ. სპარსული ბუმბული. თეთრი გრძელი მოსასხამის ოქროსფერ კიდეებსა და საყელოს უხვად ამკობს თვალმარგალიტი. ასეთივე მდიდრულია ვეზირის წითელი პერანგი. რა ქსოვილისგან შეიძლება იყოს დამზადებული გიორგი ლიპარტიანის მოსასხამი, ძნელი სათქმელია. იგი თავისებურ ნაბადს ჰგავს, თუმცა თეთრ ქსოვილებს ძველ ქართულში თავისი სახელი ჰქონდა და ნიტრიონი ეწოდებოდა. სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით, “ნიტრიონი ყოველთა თეთრთა ღართა სახელი არს: ბამბისათა, სელისა და მისთანათასა”⁸².

VIZIER OF MINGRELIA, GEORGE LIPARTIANI. XVII C.
Tslenjika. Church of the Transfiguration of the Savior.

The fresco of George Lipartiani is one of the most expressive and realistic in Georgian reality. The first vizier of the Odishi Principality has a very imposing appearance. He wears a white hat with a Persian feather fastened using golden chains. The Golden edges of his white, long pelerine and collar are adorned with various stones and pearls. The same luxury can be seen in the Vizier's red shirt, which is like a felt cloak, although in Georgian the white textile is called “Nitrioni”. According to Sulxhan-Saba Orbeliani, “Nitrioni is the name of everything white: cotton, flax, etc.” (82)

მანუჩარ შვაბულია. XVII საუკუნე.
წალენჯიხა. მაცხოვრის ფერისცვალების ტაძარი.

MANUCHAR KVABULIA. XVII C.
Tsalenjikha. Church of the Transfiguration of the Savior.

მანუჩარის ტანსაცმელი ძალიან მდიდრულია: წაწვეტებული დაბალი ქუდი, ძვირფასი თვლებითა და მარგალიტებით ისე უხვადაა შემკული, რომ გვირგვინს უფრო წააგავს.

წითელ-თეთრი ყვავილ-ფოთლოვანი ორნამენტებით გაფორმებული გრძელი მოსასხამი მანუჩარს თეთრი ქსოვილის ქამრით შეუკრავს აღმოსავლურ სტილზე. საყელო, უფრო სწორად კი სამხრეული, ოქროსფერია და ძვირფასი თვლებითაა შემკული, თეთრი პერანგი კი წვრილი გეომეტრიული ორნამენტებითაა გაფორმებული. მანუჩარის კაბის დეკორი ტიპურია XV-XVI საუკუნეების საქართველოსთვის, ამ ორნამენტმა, როგორც ჩანს, პოპულარობა არც XVII საუკუნეში დაკარგა და ისევ აქტიურად გამოიყენებოდა ქართველ წარჩინებულთა სამოსში.

The attire of Manuchar is very luxurious: his arrow-headed low hat with precious gems and pearls resembling a crown.

The long pelerine with red and white flower ornaments is laced with a white belt. The collar is golden and adorned with precious stones. The white shirt is decorated with geometric ornaments. The adornment of Manuchar's dress is typical for 15-16th century Georgia. Obviously, it had maintained popularity into the 17th century and was actively used in the attire of Georgian nobility.

მამაკაცი დოლბანდით. XVI-XVII საუკუნეები.

წალენჯიხა. მაცხოვრის ფერისცვალების ტაძარი.

წალენჯიხის ფრესკაზე გამოსახულ ამ მამაკაცს მდიდრული აღმოსავლური ტანისამოსი აცვია, ქსოვილის სიჭრელე ერთი მხრივ ეპოქის ტენდენციებზე მიუთითებს, თუმცა ამასთანავე გვიჩვენებს განსხვავებას ქართულ და აღმოსავლურ ქსოვილებს შორის. ივანე ჯავახიშვილის განმარტებით, ხალათი და დოლბანდი არაბეთსა, სპარსეთსა და სომხეთში იცოდნენ, საქართველოში კი ბისონი, პოდირი, გვირგვინი და ქუდი იყო. ტანისამოსი სომხეთში აღმოსავლური იყო, საქართველოში – დასავლური. “ვეფხისტყაოსანში” დოლბანდის ხსენება არსადა ჩანს, არამედ გვირგვინი და ქუდია⁸³.

A MAN WITH A TURBAN. XVI-XVII CC.

Tsalenjikha. Church of the Transfiguration of the Savior.

The man depicted in this fresco from Tsalenjikha wears luxurious Oriental clothes. The diversity of the textile points to the trends of the epoch, although it shows the difference between the Georgian and Eastern fabrics. As Ivane Javakhishvili says, “A robe and turban were used in Arabia, Persia and Armenia. Georgians wore a robe, a crown and a hat. The Eastern clothes were [seen] in Armenia, but Western ones in Georgia.” (83)

წალენჯიხის ტაძარში დოლბანდიანი მამაკაცის სამოსის ქსოვილის გაფორმება აღმოსავლურია. ამაზე მიუთითებს ფერები, მოჩითულობის სიტყვლე და ორნამენტების სიუხვე. სპარსეთი ამ პერიოდის სამეგრელოში ქსოვილის ერთ-ერთი მთავარი იმპორტიორი იყო. ჟან შარდენი თავის მოგზაურობის წიგნში წერდა: “სამეგრელოს მთავარი სპარსეთის ხელმწიფეს ხშირად უგზავნის შევარდნებს და ყველა სახის მტაცებელ ფრინველს. სამაგიეროდ, ხელმწიფე ოქროქარგულ ფარჩეულობასა და აბრეშუმს, ნოხებს, იარაღს, ჭურჭელსა და მრავალ სხვა ისეთ ნივთს უგზავნის, რაც სჭირდება ისეთ ღარიბ დიდებულს, როგორიც არის სამეგრელოს მთავარი”⁸⁴.

Eastern influence can be felt in the adornment of men’s attire as presented in the Tsalenjikha Church. Colours, diversity of patterns and abundance of ornaments are all in the Oriental style. Persia was one of the main importers of textile to Samegrelo. In his book, Jean Chardin says, “The ruler of Samegrelo often sent falcons and different birds of prey to the Persian kings. In return, they sent various golden brocades, silk, carpets, weapons, vessels and many useful things to the poor prince that was the head of Samegrelo.” (84)

ლევან II დადიანი ოჯახთან ერთად.
წალენჯიხა. მაცხოვრის ფერისცვალების ტაძარი.

LEVAN II DADIANI WITH HIS FAMILY.
Tsalenjikha. Church of the Transfiguration of the Savior.

სამეგრელოს მთავარი ძალიან მდიდრულადაა ჩაცმული. უამრავი ძვირფასი თვლით შემკული, მუზარადის მსგავსი ოქროს გვირგვინი ახურავს, ფერთა სიხასხასით და მორთულობის სიმდიდრით გამოირჩევა მოსახლამც. მიუხედავად ამ პერიოდის ტენდენციებისა, როცა ყოფაში აღმოსავლური ჩაცმის სტილი და ქსოვილი მკვიდრდება, ლევანი მაინც დასავლურად, ბიზანტიელ იმპერატორთა და ძველი დროის საქართველოს ხელმწიფეთა მსგავსადაა შემოსილი. კარგად მოჩანს მთავრის მანიაკი, ოლარი, დიადიმა და მათზე მოცმული პორფირი. პორფირს დიადიმაზე არ ატარებდნენ და ასე ხელმწიფეთა ან მმართველთა გამოსახვა იშვიათად ხდებოდა. ლევანის ბისონი თეთრი ქსოვილით, ანუ ნიტრიონითაა შეკერილი. მთავრის მსგავსად, მდიდრულადაა ჩაცმული დედოფალი ნესტან-დარეჯანიც.

The ruler of Samegrelo is dressed very richly. He wears a golden crown adorned with various gemstones. The pelerine is distinguished in its freshness of colour and richness of adornments. Despite the popularity of the Eastern trends, Levan is dressed in a Western style. He wears a 'maniac', 'diadim', 'olari' and 'porfiri'. Levan's robe is made of white textile. Queen Nestan-Darejan is also dressed luxuriously.

მანუჩარ დადიანის ეკვდერის მოხატულობა. XVII საუკუნე.
წალენჯიხა. მაცხოვრის ფერისცვალების ტაძარი.

MANUCHAR DADIANI. EUKTERION PAINTING. XVII C.

Tsalenjikha. Church of the Transfiguration of the Savior.

სამეგრელოს მთავარი მანუჩარ დადიანი (1582-1611) და დედოფალი ნესტან-დარეჯანი საზეიმო ტანსაცმელში გამოწყობილნი დგანან. ფერთა სიხასხასითა და ეფექტურობით მანუჩარ დადიანის პორტრეტი უფრო გამოირჩეულია. მას ე.წ. აღმოსავლური ბუმბულით, უამრავი მარგალიტით, ფირუზითა და ლალით დამშვენებული გვირგვინი ახურავს. გვირგვინი თავისი შესრულების მანერით ძალიან ჰგავს ზაქარია ქვარიანის საკათალიკოსო მიტრას. მთავარს წითელი ხასხასა ქსოვილისგან შეკერილი მოსასხამი და თეთრი პერანგი აცვია. მოსასხამის საყელო, კიდეები და სახელოები ოქროსფერი ორნამენტებითა და მარგალიტებითაა შემკული. მანუჩარს წელზე ორი ქამარი უკეთია. ერთი ოქროსია და ამავდროულად მოსასხამის შესაკრავის ფუნქციასაც ასრულებს, მეორე ქსოვილისაა და აღმოსავლურ სტილშია განსაკუთრებული.

The ruler of Samegrelo, Manuchar Dadiani (1582-1611), with his wife Queen Nestan-Darejan, stands dressed in festive clothing. The portrait of Manuchar Dadiani is more distinguished for its freshness of colour. He wears a golden crown adorned with various pearls, turquoise and rubies; his pelerine is red and shirt white. The pelerine's collar, hems and sleeves are decorated with golden ornaments and pearls. He wears two belts around his waist- one made of gold, and another of textile.

მანუჩარ დადიანის ეკვდერის მოხატულობა. XVII საუკუნე.
ფრაგმენტი

MANUCHAR DADIANI. EUKTERION PAINTING. XVII C. DETAIL.

ქართული თავადის კაბა. XVII საუკუნე
აღდგენილი XX საუკუნის 40-იან წლებში აბრეშუმში, ატლასი. ხელოვნების სასახლის კოლექცია

DRESS OF A GEORGIAN PRINCE. XVII C.
Restored in 1940. Silk, Satin. Art Palace collection.

მამაკაცის ეს კაბა წალენჯიხის ტაძარში გამოსახულ ქტიტორ აფაქიძის სამოსის მიხედვითაა შექმნილი და მოხატული. კაბა აღმოსავლური და ქართული ტრადიციების საუკეთესო ნაზავია. კოსტიუმის შესაკერად მუქი ძოწეულისფერი ატლასია გამოყენებული, ორნამენტად კი ქართული ტაძრების ჩუქურთმები. კოსტიუმი ბრწყინვალე ილუსტრაციაა ეპოქის გემოვნების გადმოსაცემად.

The man's dress presented here was created according to Ktitor Apakidze's attire depicted in the Tsalenjikha Church. The dress is the best example of Eastern and Georgian traditions combined. The costume is made with dark purple satin and the patterns of Georgian Church carvings are used as ornaments. The dress is the best illustration of taste typical to that epoch.

ქტიტორები მხეიძეების (მხეიძისძეების) საგვარეულოდან. XVII საუკუნე.
ზარათი

KTETORS FROM THE MKHEIDZE DYNASTY. XVII C.
Zarati. Tsalenjikha. Church of the Transfiguration of the Savior.

ამ ისტორიულ პირთა სამოსელი-ზოგან მოსასხამი აფრიალებული კალთებით, ზოგან წელში გამოყვანილი და მკერდთან ყრუდ შეკრული გრძელი კაბები, ისეთივეა, როგორსაც XVII საუკუნის ქტიტორებთან - ნიკორწმინდელ წულუკიძეებთან, ხოლო მარტვილში დადიან - ჩიქვანებთან ვხვდებით. ასეთივეა ქუდის ფორმაც - აკეცილი, დანაწევრებული ფარფლებითა და შუა ნაწილი ნახევარსფეროს ფორმისებრ ამოწვდილი, თავს თითქოსდა სანახევროდ მორგებული¹⁴⁰. ზარათელი ქტიტორების შესამოსელში განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს მდიდრული ორნამენტაციით გაფორმებული ქსოვილი. ოთხივე მხეიძის ქსოვილის დეკორაციები ფორმით ერთნაირია, თუმცა ფერები განსხვავებული. ეს გარემოება კი გვაფიქრებინებს, რომ ბრწყინვალედ და დახვეწილი გემოვნებით შესრულებული ნაჭრები შესაძლოა ადგილობრივი წარმოებისა იყოს.

The historical clothes of these persons are very similar to the Tsulukidze attire depicted in the Nikortsminda Church and Dadiani-Chikvani clothing as shown in Martvili. The pelerine, long dresses and shape of hats are very alike. (140) The luxurious textile of Zaratian Ktotor is most distinguished for its rich ornaments which have almost the same shape on all of the Mkheidze attire, signifying possible local production.

ქსნის ერისთავი შალვა. XVII საუკუნე.

გრიგორი გაგარინის ასლი

ქსნის ერისთავ შალვას ამ მინიატიურაში ძვირფასი ქსოვილისგან შეკერილი კაბა აცვია, რომელიც ქულაჯას ჰგავს. ქულაჯა მამაკაცის ზედა სამოსი იყო. მას თავად-აზნაურები ახალუხის ზემოდან იცვამდნენ ჩოხის გარეშე, ცხენოსნები კი ბრძოლის, ჯირითის ან თამაშის დროს. მკვლევარ ივანე ციციშვილის განმარტებითაც, ქულაჯა ახალუხზე მოსაცმელია. მას სათბილობელ სამოსად გამოიყენებდნენ წინათ და მის ამარა გარეთ გასვლა ისეთივე სირცხვილი ყოფილა, როგორც ჟილეტი. ქულაჯასთან დაკავშირებით, ასევე გამოთქმულია მოსაზრება, რომ იგი გარე სამოსი იყო და კურტაკი ეწოდებოდა. კურტაკი, როგორც გარე სამოსი, მოხსენიებულია არჩილის ისტორიულ პოემაში “გაბაასება თეიმურაზისა და რუსთაველისა”. ქულაჯას ძირითადად კერავდნენ ხავერდისგან. ასევე შალის, მაუდისა და ქირმანშალისგან, რომელიც უმეტესად ან ლურჯი იყო, ან შინდისფერი-წითელი. სამოსი აუცილებლად დაბამბული უნდა ყოფილიყო, მას ასარჩულებდნენ ტილოს ან ბამბის ქსოვილისგან. ამკობდნენ ოქრომკედის, ვერცხლმკედის ან უბრალოდ ოქროსფერი ან ვერცხლისფერი ყაითნებით, ბუმბენტებითა და ფუნჯებით. იცოდნენ ასევე ბეწვით გაწყობა. სახელო ჰქონდა საშუალო სიგრძისა, ბოლოზე ბეწვშემოვლებული ⁸⁵.

DUKE OF KSANI SHALVA, XVII C.

Copy by Gregory Gagarin.

In this miniature, the Duke of Ksani, Shalva, wears a coat made of precious cloth called “Kulaja”. This was a man’s costume worn by noblemen over the “Akhalkhi” without “Chokha”. As researcher Ivane Tsitsishvili explains, “Kulaja was warm-weather clothing which it was considered a shame to cover by a jacket of any means. Another source confirms Kulaja as “outside” attire. In a historical poem by Archil Kulaja it is basically described as being made of velvet, although wool, broadcloth and cloth of Kerman (a Persian city) were also often used, mostly of blue, burgundy and red colouring. The lining of the Kulaja was made of linen or cotton and was often adorned with Ok’romkedi, Vertsikhmkedi, fur, etc. (85).

ლიპარტიანის ქალი სვარაშან. XVII საუკუნე.
მარტვილი. ღმრთისმშობლის მიძინების სახელობის ტაძარი

KHVARASHAN LIPARTIANI. XVII C.
Martvili. Assumption of the Mother of God Church.

ლიპარტიანი გიორგი ჩიქვანი, თანამეცხედრე მისი მიქელაძის
ასული სევიდია და ვაჟი მათი ჩიქვანი ოთია. XVII საუკუნე.

მარტვილი. ღმრთისმშობლის მიძინების სახელობის ტაძარი

მარტვილის ტაძარში გამოსახულ ქტიტორებს XVII საუკუნის და-
სავლეთ საქართველოსთვის დამახასიათებელი ტიპური სამოსი
აღვიათ. ოსმალური გავლენა უფრო კარგად ლიპარტიანი გიორ-
გის ჭრელ დოღბანდსა და მოსასხამში ჩანს. ამ პერიოდის საქარ-
თველოში ძვირფას ქსოვილს უმეტესწილად აბრეშუმში შეადგენდა.
უინდჰემ ბივსის მიერ 1751 წელს შედგენილი გზამკვლევის მიხედ-
ვით “საქართველოში აბრეშუმში უხვადაა, თუმცა ქართველებმა მისი
დამუშავება არ იციან და არც ამ საქმის ოსტატები ჰყავთ საწარმო-
ებლად, ამიტომაც გააქვთ თურქეთის ქალაქ ერზერუმსა და მის შე-
მოგარენში”. ბივსი ჩვენს ქვეყნაში აბრეშუმთან ერთად წარმოებულ
სხვა ქსოვილებსაც ჩამოთვლის, ესენია: “სელი, ტილო და ძაფი,
ბეწვეული, კვერნის ტყავი”. ამასვე ადასტურებს ჯონ ავგუსტინ ბერ-
ნარდის 1710 წელს გამოქვეყნებული შრომა, სადაც ნათქვამია, რომ
“ქართველების ძირითადი საწარმოო პროდუქტი აბრეშუმის იყო”.

XVII საუკუნის ფრანგმა მოგზაურმა ჟან შარდენმა საინტერესოდ აღ-
წერა თავის თანამედროვე მეგრელი დედოფლის ჩაცმულობა. მისი
თქმით, დედოფალს “ტანთ ეცვა ოქრონაქარგი ფარჩის კაბა. ეხურა
ძვირფასი თვლებით მორთული თავსამკაული. პირბადე მოხდენილი
და უჩვეულო ფორმისა იყო”⁸⁶.

GEORGE LIPARTIANI CHIKVANI, HIS WIFE SEVDIA MIKELADZE, AND THEIR SON
OTIA CHIKVANI. XVII C.

Martvili. Assumption of the Mother of God Church.

Ktitors depicted in the Martvili Church wear clothes typical to 17th cen-
tury Western Georgia, although the Ottoman influence can be clearly seen
in the motley turban and pelerine of George Lipartiani. At the time, silk
was considered the most precious textile in Georgia. Wyndham Beawes,
in his merchant’s directory published in 1751, notes, “Silk is gathered here
in plenty, but the Georgians, not understanding its preparation, nor having
hardly any artificers among them to manufacture it, carry it among their
neighbours and drive a great trade with it at Arzerem in Turkey and there-
abouts.” “The other merchandizes that this country produces are silk, flax in
linen and thread, linseed, hides, martens skins...” he adds. John Augustine
Bernard also talks about the abovementioned in his geographical diction-
ary, published in 1710: “This country is very fruitful in corn, herbs, and fruits;
and produces a vast quantity of excellent wines; but their most staple com-
modity is silk, of which they have a great quantity”.

The French traveller Jean Chardin interestingly describes a modern Min-
grelian Princess’ attire: “She wore a brocade dress with golden embroi-
dery, the tiara adorned with precious stones atop her head. The unusual
form of veil was elegant.” (86)

მიქელაძის ასული სევდია. XVII საუკუნე.
მარტვილი. ღმრთისმშობლის მიძინების სახელობის ტაძარი

ქრისტეფორე კასტელი თავის ალბომში საგანგებოდ აღნიშნავს: “შეხედეთ ქართველი ქალების სადა ჩაცმულობას, ჩვენი ქალების შესარცხვენად”. ამასთანავე დასძენს: “საქართველოსა და სამეგრელოს დედოფლები ხელში ეკლესიით ახატვინებენ თავს, თავიანთ ქმრებთან ერთად”⁸⁷.

სევდია მიქელაძის თავსაბურავი დაახლოებით ისეთივეა, როგორც არქანჯელო ლამბერტიმ აღწერა. იტალიელი მისიონერის თხზულებაში ნათქვამია: მეგრელი ქალები “თავზე იხურავენ ძლიერ თხელსა და თეთრ ლეჩაქს, სამ უბედ გამოჭრილს, ისე რომ, ერთი უბე ზურგზე აქვთ ჩამოშვებული და დანარჩენი ორი მხრებში. ლეჩაქს თავზე ამაგრებს ოქრომკედის თუ აბრეშუმის ერთნაირი ქუდი, რომელიც გვირგვინსა ჰგავს. ამ ახირებულ გვირგვინზე ჩვეულებრივ წამოაცმევენ ფრთას ან მშვენიერ ყვავილსა”⁸⁸. ამ მოსაზრებას ეხმაურება ჟან შარდენის ჩანაწერიც, სადაც ნათქვამია: “მეგრელების ტანსაცმელი სპარსელი ქალების ტანსაცმელს ჩამოჰგავს. თმის დავარცხნა და დახვევა ევროპელი ქალების მსგავსად იციან. ატარებენ ხილბანდს, რომელიც მხოლოდ თავის ზევითა და უკანა ნაწილს ფარავს”⁸⁹.

SEVDIA MIKELADZE. XVII C.
Martvili. Assumption of the Mother of God Church.

Teramo Christoforo Castelli noted that, “Georgian women’s attire is very simple, shame on our women. The queens of Georgia and Mingrelia were painted together with their husbands with little models of churches in their hands”. (87)

The hat of Sevdia Mikeladze is very similar to the one described by Arcangelo Lamberti. The author notes that, “Mingrelian women wear a very thin white “Lechaki” tight on three different braids. Lechaki is fastened on top of the head with the help of a hat made of Ok’romkedi and silk. The hat is like a crown adorned with feather or flower”. (88) Jean Chardin agreed: “Mingrelian attire is very similar to that of Persian women [yet] they curl and brush their hair like European women and wear wools.” (89).

პაცია ჩიქვანი ოჯახთან ერთად. XVII საუკუნე.

მარტვილი. ღმრთისმშობლის მიძინების სახელობის ტაძარი

თუ როგორ ქსოვილს იყენებდნენ სამოსის შესაკერად XVII საუკუნის დასავლეთ საქართველოში, ეს მარტვილის ფრესკაზე ცხადად ჩანს. ამ მხრივ ასევე საინტერესოა არქანჯელო ლამბერტის ცნობა, რომელშიც წერია: “მეგრელები წვეულებასა და დღესასწაულში იცვამენ კიდევ ერთნაირ ტანისამოსს, რომელიც ფეხებამდის გრძელია და ყურთმაჯები მიწამდის უწვდება. ეს ტანისამოსი მეტად მშვენიერია, როგორც მოყვანილობით, აგრეთვე მდიდრულის ქსოვილით, რომლისგანაც იკერება. ჰკერავენ ამ ტანისამოსს დამასკის ქსოვილისა, ან ხავერდისა და ფარჩისაგან; სარჩულად უდებენ სიასამურის ტყავს და მაღლიდამ ქვედამდი შემკულია ოქროს ან მარგალიტის ღილებით. ყოველ თავად-აზნაურს ამისთანა ტანისამოსი რამდენიმე აქვს, სხვადასხვა ქსოვილისა, რომ გარემოებისამებრ ან ერთი ჩაიცვას, ან მეორე. ეს ტანისამოსი საერთოა როგორც კაცებისათვის, ისე ქალებისათვის”⁹⁰.

ამ აღწერილობას ეხმაურება მეორე იტალიელი მისიონერის დონ კრისტოფორო კასტელის შემდეგი ჩანაწერი: მეგრელი დედოფლის სამოსი “შემოთ და ქვემოთ უმშვენიერესად ოქროკემსულია, ძვირფასი თვლებით მორთული. სამკერდის, ქამრისა და სამკლავების ასეთი შემოჭერილობა ქალს წერწეტას აჩენს. გვირგვინი ღამაში მიძივებითაა დატვირთული”⁹¹.

KATSIA CHIKVANI WITH HIS FAMILY. XVII C.

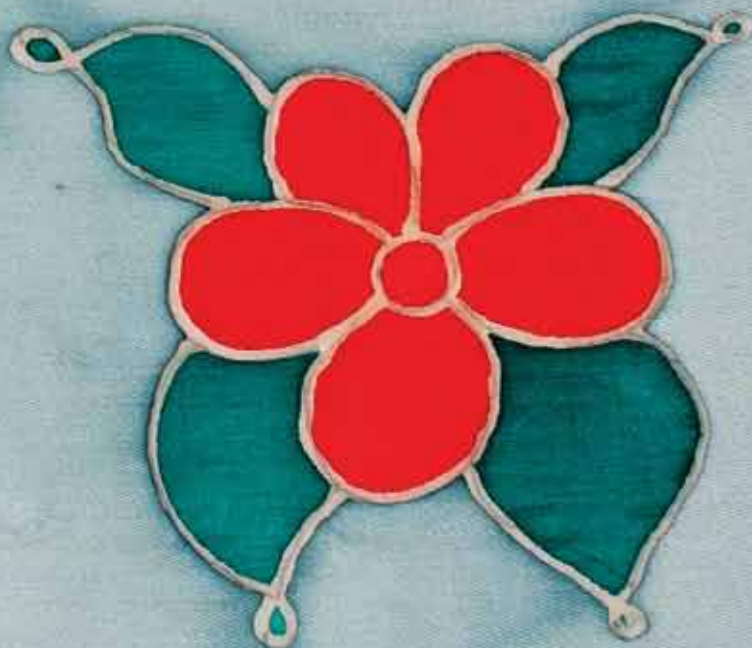
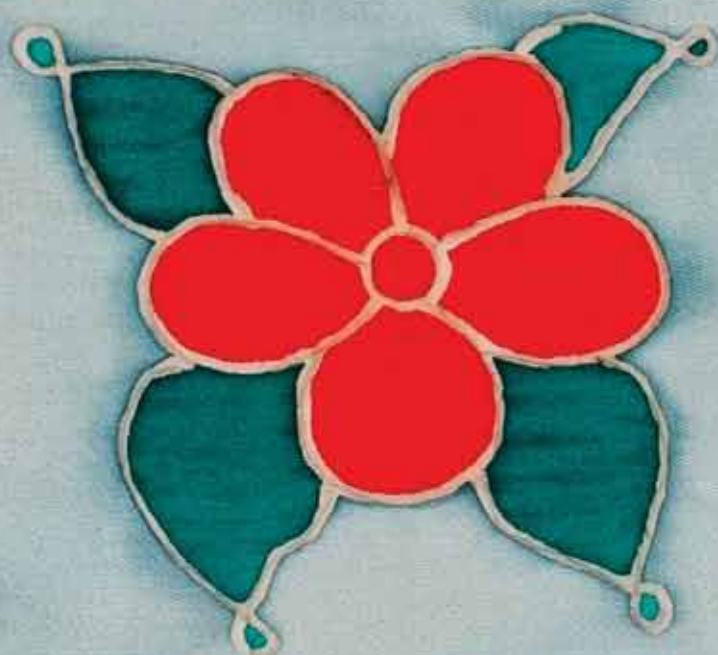
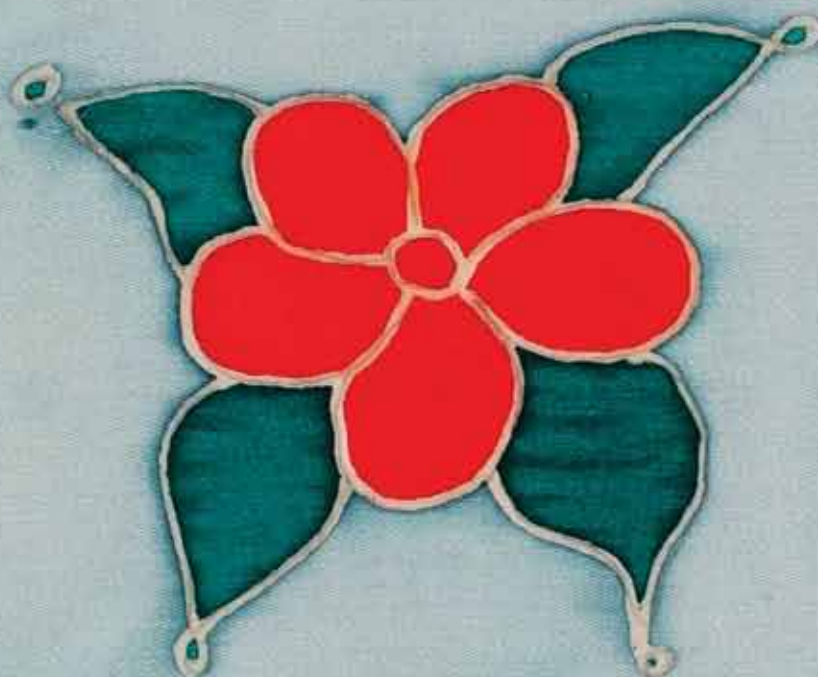
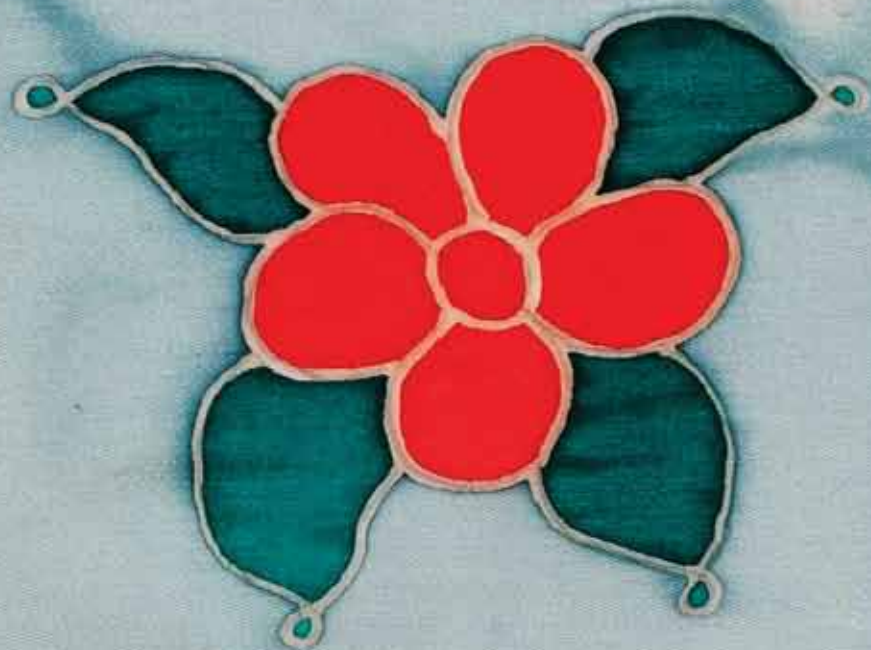
Martvili. Assumption of the Mother of God Church.

Textile typical to 17th century Georgia is depicted in the Martvili Church fresco. Arcangelo Lambert's opinion about the attire of that period is very interesting. As he describes, “Mingrelians wear long garments quite beautiful in form as well as luxurious textile. They are made of velvet and brocade; the lining of sable skin and adorned with gold and pearl buttons. Each nobleman has several such pieces of attire. This garment is common to both men and women.” (90)

“The attire of Mingrelian queens has very pretty upper and lower parts adorned with precious stones. Fastened at the breast, waist and arms, the dress make a woman appear more slender. The crown is decorated with beautiful beads,” Italian missionary Teramo Casteli described. (91).

ქტიტორთა სამოსის გაფორმება. XVII საუკუნე.

მარტვილი. ღმრთისმშობლის მიძინების სახელობის ტაძარი

მარტვილის ფრესკაზე გამოსახული კაცია ჩიქვანის ოჯახის წევრთა სამოსის ქსოვილი ფერადოვნებითა და ორნამენტების სინატიფით გამოირჩევა. ფერები მჭახეა, თუმცა მათ სიკაშკაშეს მოჩითული ყვავილების სიმუქე და სიუხვე უხდება. განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია კაცია ჩიქვანის მოსასხამის გაფორმება. ის დაბეწვილია და შიდა კაბაზე ოდნავ მოკლეა. მოსასხამს მთელ სიგრძეზე შავფოთლებიანი და წითელყვავილეებიანი ორნამენტები ამკობს. მცენარეთა ეს თითქოს არაბუნებრივი ფერები ოსტატურად ეწერება იისფერი ქსოვილის გაფორმებაში.

KTETORS' CLOTHING ADORNMENT. XVII C.

Martvili. Assumption of the Mother of God Church.

The textile of the clothes worn by a member of the Chivani family is distinguished with its colourful and refined ornaments. The colours are sharp but their brightness complements the abundance of flowers. The decoration of Katsia Chikvani's pelerine is very interesting: it is covered with fur and is shorter than the dress under it. Black leaves and red floral ornaments are naturally combined with the violet of the textile.

ქტიტორთა სამოსის გაფორმება. XVII საუკუნე.

მარტვილი. ღმრთისმშობლის მიძინების სახელობის ტაძარი

XVII საუკუნის დასავლეთ საქართველოში ქსოვილს არა მარტო ქარგავდნენ და ძვირფასი თვლებით ამკობდნენ, არამედ არსებობდა მისი მოხატვის ტრადიციაც. ამაზე კარგად მიუთითებს ფრანგი მოგზაურის ჟან შარდენის ერთი ცნობა, საიდანაც ვგებულობთ, რომ სამეგრელოს დედოფალთან სტუმრობისას მისთვის მოხატული ტილოს სუფრა გაუშლიათ⁹³. გამორიცხული არ არის, რომ მარტვილის ფრესკაზე გამოსახული კაცია ჩიქვანის ოჯახის წევრთა სამოსი მოხატული აბრეშუმისგან იყოს შეკერილი. აბრეშუმი ხომ საქართველოში ძვირფას ქსოვილთაგან ყველაზე პოპულარული იყო. XVIII საუკუნის გერმანელი მოგზაური გიულდენშტედტი წერდა, რომ მისი კახეთში მოგზაურობისას აბრეშუმი აქ მხოლოდ საკუთარი მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად მოჰყავდათ, თუმცა აქვე დასძენდა: “მეაბრეშუმეობა კახეთში მნიშვნელოვნადაა განვითარებული. ყოველ ოჯახს ყოველწლიურად 2-დან 4 ფუთამდე პარკი მოჰყავს, რომელსაც გირვანქას 60-დან 90 კაპიკად ყიდის”⁹⁴.

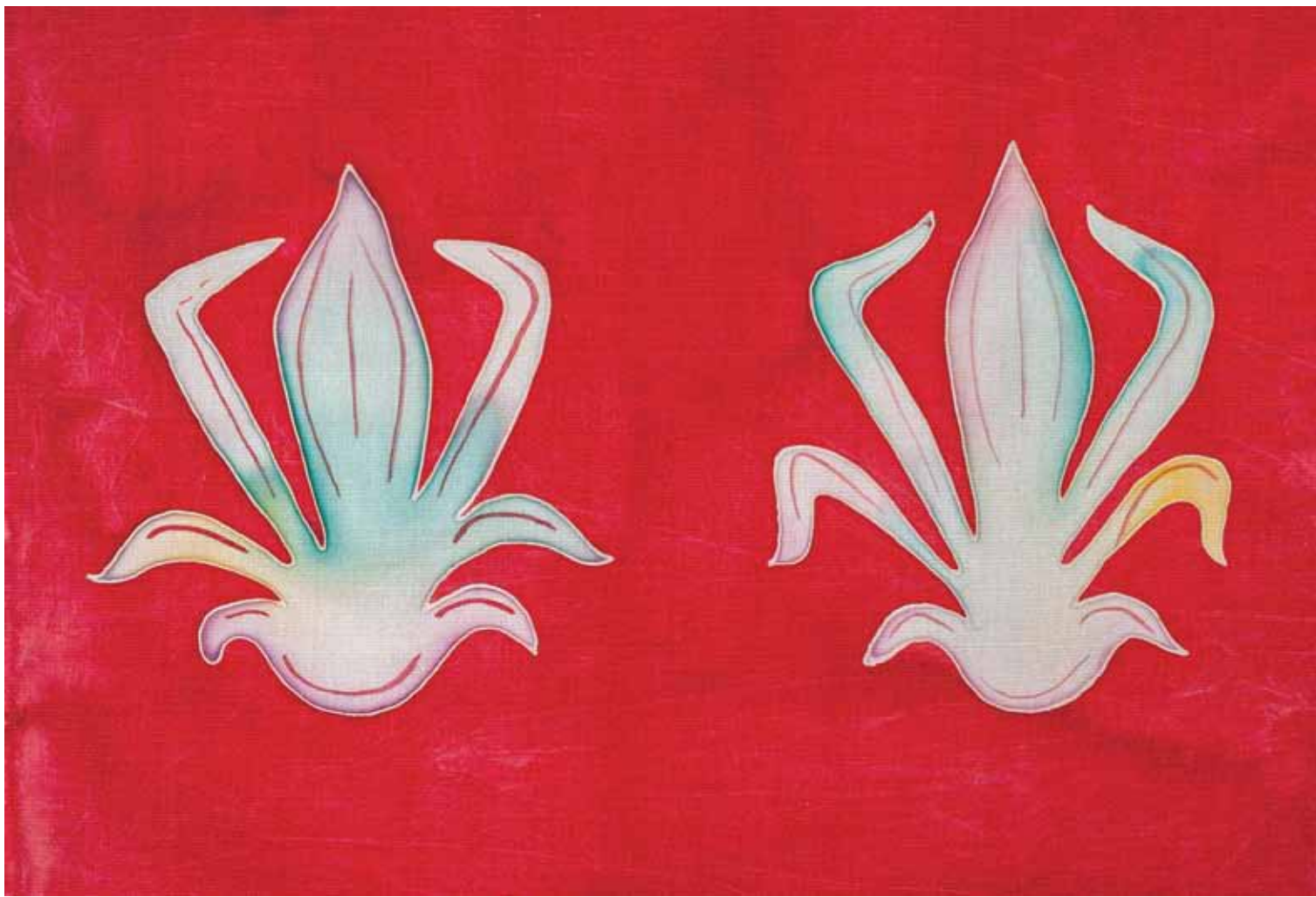
KTETORS' CLOTHING ADORNMENT. XVII C.

Martvili. Assumption of the Mother of God Church.

In 17th century Western Georgia, the textile was not only brocaded and adorned with gemstones; a tradition of painting also existed. According to the French traveller Jean Chardin, during his visit to the Mingrelian Queen's Royal Court, the feast table was covered with painted cloth. (93) Perhaps the presented clothes of the Katsia Chikvani family members are made of painted silk. The most popular textile of that period in Georgia was silk. 18th century German traveller Johann Anton Guldenstadt noted that, “Sericulture is highly developed in the Kakheti region. Every family brings up to four pounds of silk and the cost of each pound is 60-90 kopecks”. (94).

შენიშნული ქტიტორი. XVII საუკუნე.

მარტვილი. ღმრთისმშობლის მიძინების სახელობის ტაძარი

UNKNOWN KTETOR. XVII C.

Martvili. Assumption of the Mother of God Church.

მარტვილის ტაძარში გამოსახული ამ უცნობი ქტიტორის ჩაცმულობიდან განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს თეთრი, უკან გადაღებული ქუდი და ლამაზი ყვავილებით მოჩითული კაბა. ქრისტოფორო კასტელის ცნობით: “სამეგრელოში მდებარე ხალხის ქუდი ნაბდისგან არის დამზადებული და უფრო ჰგავს კოთხოს, ვიდრე ჩვენებურ შაპოს, რადგან კალთები სულ არა აქვს და თავს ძლივს ფარავს. ამ ქუდს სხვადასხვა სახეს აძლევენ. თავად-აზნაურები ამ ქუდს იკერავენ ან წმინდა შალისაგან, ან აბრეშუმისაგან: ზოგიერთები აქარგვინებენ მას ან ამკობენ თათრულად სიასამურის ტყავით, ან ირანულად აკერვინებენ წაწვეტილებს, როგორც კაპუცინების თავსახურავია და ამკობენ ვერცხლის ფერის ცხვრის ტყავით, რომელიც ირანიდან მოაქვთ... წინდებს მდებარე ხალხი ქსოვს ადგილობრივის მატყლისაგან და ან აბრეშუმისაგან”⁹⁵.

მარტვილელი ქტიტორის თავსახურავი ძალიან ჰგავს ქრისტოფორო კასტელის მიერ ჩახატულ სარდალ დათუა ბისკაიასა და ანაკოფიის ციხესიმაგრის მფლობელის დავით ჩიჯავაძის ქუდებს, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ XVII საუკუნის სამეგრელოში მსგავსი ტიპის ქუდები ქართული ეროვნული სამოსის შემადგენელი ნაწილი იყო⁹⁶.

This unknown Ktitor's attire, as presented in Martvili Church, attracts our attention for his very interesting white hat and beautiful dress patterned with flowers. As Teramo Casteli notes, “Common people of Mingrelia wear a hat without lappet. Noblemen wear such a hat made of wool or silk. Some adorn the hat with sable leather or silver sheep skin from Iran...” (95)

The hat of the Ktitor is very similar to that of commander Datua Biskaia and Davit Chijavadze's and it well shows that in 17th century Mingrelia such hats were part of the Georgian national costume. (96)

უცნობი ქტიტორი. XVII საუკუნე

მარტვილი. ღმრთისმშობლის მიძინების სახელობის ტაძარი

მარტვილის მონასტერმა სამეგრელოს ერთ-ერთი უცნობი და მომხიბლავი დედოფლის პორტრეტი შემოგვინახა. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ პორტრეტზე გამოსახულია სამეგრელოს მთავრის ლევან II დადიანის და, ქართლის ცნობილი დედოფალი მარიამ ბატონიშვილი. თუმცა, ამ შემთხვევაში ჩვენთვის უფრო ქტიტორის სამოსია საყურადღებო. დედოფალს ძალიან ლამაზი მცენარეული ორნამენტით შემკული მოსასხამი ამშვენებს, შიდა კაბა კი გაფორმებულია ოქროსფერი ბუჩქებისა და ფრთაგაშლილი მტრედების ნახატებით. ევლია ჩელების გადმოცემით საქართველოში (ტრაპიზონში) წარჩინებულები, დიდებული ბეგები და ბეგთა შვილები “სიასამურის ქურქიან ბრწყინვალე ტანისამოსში არიან ჩაფლულნი”. მოგზაურის თქმით ხალხი კი განსაკუთრებულ ტანსაცმელ-მორთულობას ატარებდა და დიდ პატივისცემას იწვევდა⁹⁷. მარტვილის ფრესკაზე გამოსახული უცნობი ქტიტორი სწორედ ასეთ მედიდურსა და ძვირფას სამოსშია გამოწყობილი.

UNKNOWN KTETOR. XVII C.

Martvili. Assumption of the Mother of God Church.

There is an opinion that the Ktetor depicted on the Martvili Church fresco could be Queen Mariam Batoniashvili, sister of Levan II Dadiani, the Ruler of Mingrelia. The Queen wears a very attractive pelerine adorned with plant ornaments. Her dress is decorated with golden bushes and painted pigeons. This unknown Ktetor is dressed in precious and luxurious clothes.

იმერეთის მეფე ბაგრატ III ის ძე კონსტანტინე და მისი მეუღლე ელენე. XVII საუკუნე.

გელათი. ღმრთისმშობლის შობის ტაძარი

PRINCE CONSTANTINE, SON OF KING BAGRAT II OF IMERETI, AND HIS WIFE ELENE. XVII C.

Gelati. Church of the Born of the Virgin Mary.

215

იმერეთის მეფე გიორგი III, თამარ დედოფალი, მეფის ძე ალექსანდრე. XVII საუკუნე.

გელათი. ღმრთისმშობლის შობის ტაძარი

KING GEORGE III OF IMERETI, QUEEN TAMAR AND SON ALEXANDER. XVII C.

Gelati. Church of the Born of the Virgin Mary.

იმერეთის მეფის წულნი: ბაგრათი, ხვარამზ, მამია. XVII საუკუნე.

გელათი. ღმრთისმშობლის შობის ტაძარი.

სამეფო ტანსაცმლის შემადგენელი ნაწილი იყო წვეტიანი ქუდი, რომელსაც პალეოლოგების დროინდელ ბიზანტიაში სკიადიონი ეწოდებოდა. ასეთმა თავსაბურავმა საქართველოში ფართო გავრცელება პოვა და მას უმაღლესი არისტოკრატიის წარმომადგენლები იხურავდნენ. თავსაბურავი ჩვეულებრივ მოსახლეობაშიც პოპულარული იყო. აი, როგორ აღწერს ქართული კოსტიუმის ამ შემადგენელ ნაწილს XVIII საუკუნის გერმანელი მოგზაური იაკობ რაინეგსი. “იბერიელები თავზე დასახურავად იყენებენ ორ, ოვალურად გამოჭრილ და ერთი ნაპირით ერთმანეთზე მიკერებულ შავი მანდიის ან ტყავის ნაჭერს, რომელსაც ირგვლივ თასმა, ყაითანი ან ღვედი აქვს შემოვლებული და რომელიც ფარავს შუბლის შუა ნაწილს კეფამდე, აგრეთვე ერთი საფეთქლიდან გადადის მეორემდე. ამ თავსაბურავის შემოვლებული ნაპირიდან, სადაც ის საფეთქლებს ეხება, ორივე მხარეს მიმაგრებულია თასმის ბოლოები, რომელიც ნიკაპის ქვეშაა ამოდებული და ამაგრებს ამ თავსაფარს; იბერიელი მას მხოლოდ წვიმაში იყენებს, ხოლო ჩვეულებრივ ჰკიდია კეფის ქვეშ კისერზე”⁹⁸.

PRINCES OF IMERETI: BAGRATI, KHVARAMZ AND MAMIA. XVII C.
Church of the Born of the Virgin Mary.

A pointed hat was a part of the royal attire, very popular in that period in Georgia and worn by noblemen as well as common folk. 18th century German traveller Jacob Reineggs said, “Two oval pieces of black broadcloth or leather are sewn to each other and has a trap bordered around – Georgians use it as a hat”. (98)

რაჭის ფეოდალნი ზულუკიძენი. XVII საუკუნის II ნახევარი.
ნიკორწმინდა. წმინდა ნიკოლოზის ტაძარი.

THE TSULUKIDZES, FEUDAL LORDS OF RACHA. LATE XVII C.
Nikortsminda Cathedral. St. Nicholas Church.

წითელმიხაკებიანი ტანსაცმელი XVII საუკუნეში საქართველოში ძალიან პოპულარული იქნებოდა. მიხაკები მარადიულობის სიმბოლოდ იყო მიჩნეული ირანში. თურქეთში კი ამ ყვავილის ორნამენტით ძვირფას ქსოვილს ამკობდნენ. მიხაკის ყვავილებიანი მოჩითულობა ფართოდ გამოიყენებოდა ოსმალურ საფეიქრო წარმოებაში. წულუკიძეების სამოსის მსგავსი ქსოვილი დაცულია მსოფლიოს არაერთ მუზეუმში და დათარიღებულია XVI-XVII საუკუნეებით. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ქსოვილის ფრაგმენტი, რომელიც რუსეთის აღმოსავლურ მუზეუმში ინახება და ძალიან ჰგავს წულუკიძეთა ქსოვილს. თავის დროზე ეს ნაჭერი ბორის გოდუნოვის უნაგირის შესამკობად გამოუყენებიათ⁹⁹.

ქართლის მეფე გიორგი X (1600-1606).

გრიგორი გაგარინის ასლი

KING GEORGE X OF KARTLI (1600-1606).

Copy by Gregory Gagarin.

გიორგი X-ის სამოსი კარგად ცხადყოფს, რომ XVII-XVIII საუკუნეებში მამაკაცის კაბის თარგი წელში გამოყვანილია. კაბის ზედა ნაწილი ტანზე მომდგარია, ქვედა კი თავისუფლად გაშვებული. სამოსის კალთები ერთი შეხედვით ზარის ფორმას ქმნის. კაბა “მუხლს ქვემოთ” სიგრძისა იყო. გვხდება ასევე შედარებით მოკლე, მუხლს ზემოთ სიგრძის კაბები. ხელოვნების სასახლეში დაცულია უნიკალური კინოკოსტიუმი, რომელიც XVII საუკუნის ქართველი მამაკაცის კაბის რეკონსტრუქციას წარმოადგენს. კოსტიუმი შეკერილია ძვირფასი ხავერდისგან, აპლიკაციებისთვის გამოყენებული XIX საუკუნის სპარსული ფარჩა, ხავერდზე ორნამენტები მოხატულია და გაფორმებულია მინის სამკაულით. ეს ძვირფასი სამოსი ფილმ “გიორგი სააკაძის” გადაღების დროს გამოიყენეს 1943 წელს.

მამაკაცის კაბა. XVII საუკუნე.
აღდგენილი XX საუკუნის 40-იან წლებში
ხავერდი, ფარია. ხელოვნების სასახლის კოლექცია
MAN'S DRESS. XVII C. RESTORED IN THE 1940S.
Velvet, Brocade. Art Palace collection.

მდივან გადამწერი მამუკა თავაძარაშვილი.
XVII საუკუნე.
მინიატურა ვეფხისტყაოსნიდან.

PENMAN MAMUKA TAVAKARASHVILI. XVII C.
Miniature from the poem "Knight in the
Panther's Skin".

ლევან II მსახურთა გარემოცვაში;
მამუკა თავაძარაშვილი და შოთა რუსთაველი. XVII საუკუნე.
მინიატიურა ვეფხისტყაოსნიდან.

LEVAN II AMONG HIS SERVANTS.
MAMUKA TAVAKARASHVILI AND SHOTA RUSTAVELI. XVII C.
Miniature from the poem "Knight in the Panther's Skin".

ავთანდილი და შერმადინი. XVII საუკუნე.
მინიატიურა ვეფხისტყაოსნიდან.

AVTANDIL AND SHERMADIN. XVII C.
Miniature from the poem "Knight in the Panther's Skin".

ქართული ქულაჯა. XVII საუკუნე.
აღდგენილი XX საუკუნის 40-იან წლებში.
ხავერდი, ფარჩა. ხელოვნების სასახლის კოლექცია

GEORGIAN KULAJA. XVII C. RESTORED IN THE 1940S.
Velvet, Brocade. Art Palace collection.

კაბა გვიან შუასაუკუნეებში მამაკაცის ზედა სამოსად გამოსაყენებელ ჩასაცმელს ეწოდებოდა. იგი იკერებოდა ლარის, სკლატის, ანუ ჩოხისაგან. კედლის მხატვრობაში მოცემულ ქტიტორთა და ხელნაწერებში შესრულებულ მინიატიურებზე გამოსახულ ფიგურათა ჩაცმულობით თუ ვიზუალებით, საკაბედ ძირითადად არჩევენ სახიან, მძიმე ქსოვილებს. თუმცა ვხვდებით ერთ ფერში ნაკერ კაბებსაც. ქტიტორ-

თა კაბების სახიანი ქსოვილები ხშირი, სხვადასხვაგვარი ყვავილოვანი ორნამენტებით არის წარმოდგენილი. ქსოვილის ამგვარი მცენარეული და ყვავილოვანი ორნამენტებით გაფორმება, სეფიანთა დინასტიის დროს მოწმდება ირანში. მამუკა თავაქარაშვილის მიერ დახატულ მინიატიურაზე ლევან II დადიანსა და მის თანმხლებ პირებს როგორც სახიანი, ისე ერთ ფერში ნაკერი კაბები აცვიათ.

ქ: ჩიქლაძე ნა:
ქ: მონაწილე ნა:

ქ: გოთხილი:
ქ: გოთხილი:
ქ: გოთხილი:

3

၂။ ကျွန်ုပ်တို့သည်
 နာမည်တော်ကို
 ကျွန်ုပ်တို့သည်
 ကျွန်ုပ်တို့သည်

၁၂၆၂
၁၂၆၃
၁၂၆၄
၁၂၆၅

ქ: ღიქუა რ:~
ქაღაღა რ:~

კაცია ჩიქვანის ოჯახის საძეგლო კომპოზიცია.
XVIII საუკუნის 70-იანი წლები
დავით კაკაბაძის ასლი. 1913 წელი.
ნაკურალეში. ტილო, ზეთი

გვიან პერიოდში საქართველოში მეფე-დიდებულთა კაბები ძირითადად ირანული წარმოების ქსოვილისგან იკერებოდა. ეს კი სრულიად დასაშვებია ქართლის (XVII-XVIII სს.) პოლიტიკური მდგომარეობიდან გამომდინარე. გასათვალისწინებელია ასევე ის ფაქტორიც, რომ გვიანშუასაუკუნეების აღმოსავლეთ საქართველოს ქალაქებში ბაზარი ძირითადად ირანიდან შემოტანილი სხავადასხვა სახის საქონლითა და სურსათ-სანოვავით მარაგდებოდა¹⁰⁰.

შემორჩენილი კედლის მხატვრობის მიხედვით ირკვევა, რომ XVII-XVIII საუკუნეებში ორი ტიპის— უსახელო და ცრუსახელოიანი მოსასხამი არსებობდა. მათ მოიხმარდა მაღალი ფენის ორივე სქესი. უსახელო მოსასხამი თარგის, შემკულობისა და სიგრძის თვალსაზრისით, იყო ტრაპეციად აჭრილი, ერთიანად გაშვებული ქსოვილი, რომელიც მხრების გასწვრივ, ერთი ღილით იკვრებოდა. ვხვდებით როგორც უბეწვო, ასევე ყელის გარშემო ბეწვშემოვლებულ და სარჩულად ბეწვგამოკრულ უსახელო მოსასხამებს.

მოსასხამის მეორე ტიპი ცრუსახელოიანია. ამგვარსახელოიანი მოსასხამები მასობრივად, გვიანშუასაუკუნეებამდე ადრე, შუა საუკუნეების კედლის მხატვრობაში გვხვდება. გვიანშუასაუკუნეებში, ცრუსახელოიანი მოსასხამები უსახელოს მსგავსად, ბეწვითაა დასარჩულებული. თარგი განსხვავებულია. ცრუსახელოიანი მოსასხამი უფრო სწორი და ძირს დაშვებულია. იგი აცვია სვეტიცხოვლის გარდამოხსნაზე ქართლის დედოფალ მარიამს, ვახტანგ V-ის ასულ თამარს, ჭალის წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესიის ჩრდილოეთ კედელზე აბაშიძის მეუღლე “კეკლუცაის” და ლომინ აბაშიძის მეუღლეს “გულნარაშოს”.

THE FAMILY OF KTETOR KATSIA CHIKVANI. 1770S.

Nakuraleshi. Copy by Davit Kakabadze. 1913. Oil on canvas.

In late period, the attire of king-nobles in Georgia was mainly made using textile of Iranian origin. This was quite acceptable according to the political condition of Kartli (17-18 cc.). In eastern Georgian cities of the late Middle Ages, the market functioned with various goods and food from Iran (100).

According to the mural painting, in the XVII-XVIII centuries there existed two kinds of cloak- that without sleeves and that with false-sleeves, made for both genders of high society. The cloak without sleeves, according to the pattern, decoration and length, was cut in the form of a trapezoid; flared textile which was fixed with one button along with the shoulders. There were also cloaks without fur; those with fur edging around the neck and cloaks without sleeves with fur lining.

The second type of cloak has false sleeves. Such cloaks can be seen in mural paintings of the early to late Middle Ages. The cloaks with false sleeves, like the cloaks without sleeves, had fur lining in the late Middle Ages, though the pattern is different. The cloak with false sleeves is straighter and loose. Dressed in such a cloak are Queen of Kartli, Mariam, daughter of Vakhtang V, depicted on the Deposition of Svetitskhoveli, wife of Bashidze “Keklutsai,” and the wife of Lomin Abashidze “Gulnarasho”.

დედოფალი მარიამ დადიანი და მისი შვილი ოთია. XVII-XVIII საუკუნეები.

სვეტიცხოველი. გრიგორი გაგარინის ასლი.

ცნობილი იყო მძიმე და მსუბუქი ქსოვილისგან შეკერილი მოსასხამები. ეს ნაირგვარობა მათ სეზონურ დანიშნულებაზე უნდა მიანიშნებდეს. სათბილობელი მოსასხამები, ქათიბისა და ტოლომას მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, შეიძლებოდა შეკერილი ყოფილიყო დიბას, ქირმანშალის, სქელი ფარჩისა და ხავერდისგან. ხოლო საგაზაფხულო-საზაფხულო მოსასხამები, შედარებით მსუბუქი ფაქტურის ქსოვილებისგან, როგორიცაა მაგალითად, დარაია და აბრეშუმი. მძიმე ქსოვილის მოსასხამები, უმეტეს შემთხვევაში დაბეწვილია და ხშირად საყელოსაც ბეწვის ზოლი შემოსდევს, ხოლო თხელი ქსოვილის მოსასხამები უსაყელოა და მსუბუქი ქსოვილითაა დასარჩლებული. მოსასხამის ქსოვილები მრავალფეროვანია. რომელიმე გამორჩეული ფერი არ დომინირებს. წარმოდგენილია სადა, სახიანი და ორნამენტირებული (მცენარეული, ყვავილოვანი) ქსოვილები.

ქსოვილის ფერების ტონალობისა და ყვავილოვანი ორნამენტების მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, შესაძლოა, იგი ირანული წარმოშობისა იყოს. ცნობილია, რომ გვიანშუასაუკუნეების საქართველოში, განსაკუთრებით კი თბილისში, ირანიდან შემოდიოდა არა მარტო ტექსტილის ნაწარმი, არამედ სხვადასხვა ფორმისა და დანიშნულების საგნები¹⁰¹.

QUEEN MARIAM DADIANI WITH HER SON OTIA. 17TH-18TH CC.

Fresco from Svetitskhoveli. Copy by Grigory Gagarin.

These are popular cloaks sewn from both heavy and light textile depending on their season of use. Warm cloaks, according to Katibi and Toloma, were sewn from Diba, Kirmanshali, thick brocade and velour, while spring-summer cloaks were sewn from relatively light textile, for example, Daraia and silk. On heavy textile cloaks, in most cases, fur was added and collars were hemmed with fur. Thin cloaks are without collar and had a light lining. The textiles of cloaks were diverse and no particular colour dominated. Simple ornamented (plant, flower) textiles dominated.

The tone of colours and flower ornaments were likely of Iranian origin. It is known that in Georgia of the late Middle Ages, especially in Tbilisi, not only textile was imported from Iran, but also items of different form and function (101).

ბატონიშვილი თეიმურაზი (1709-1762), მეფე დავითი (იმამყული-ხანი) (1709-1722), მეფე ერეკლე (ნაზარალი ხანი) (1688-1703), მეფე კონსტანტინე II (მაჰმადყული-ხანი) (1722-1732).

TEIMURAZ BATONISHVILI (1709-1762); KING DAVID (IMAM QULI KHAN) (1709-1722); KING HERACLIUS (NAZARALI KHAN) (1688-1703); KING KONSTANTINE II (MAHMADKULI-KHAN) (1722-1732).

არქანჯელო ლამბერტის აღნიშვნით, კაბა, რომელსაც დიდებულები ატარებენ, დამასკოს ქსოვილისგან იკერებოდა. რაც შეეხება კაბის ქსოვილის ფერს, მრავალფეროვანი გამა იყო ცნობილი. მათგან ჭარბობს თაღის და მეწამული წითელი ფერები. იშვიათი გამონაკ-

ლისის გარდა, არ დასტურდება თეთრი და შავი ფერის ქსოვილისგან ნაკერი კაბების მოხმარება. როგორც ჩანს, შავსა და თეთრი ფერის კაბებს მხოლოდ განსაკუთრებული გარემოების (სამეფოვიაროდ და საქორწინოდ) მიხედვით იცვამდნენ¹⁰².

ლუარსაბ მეფის სამოსი. XVII საუკუნე.
აღდგენილი 1943 წელს ფილმისათვის
გიორგი სააკაძე.
გამოყენებულია სპარსული ფარჩა, ოქრომკედი
(XVIII-XIX საუკუნეები). მარგალიტები. ოქრო.
ვერცხლი. ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

ATTIRE OF KING LUARSAB. 17TH CENTURY. RESTORED IN
1943 FOR THE MOVIE 'GEORGE SAAKADZE'.
Persian brocade, Golden thread, Pearls, Gold, Silver
(XVIII-XIX cc.). Art Palace collection.

კაბა, რომელიც ქართველ მეფეთა ტანსაცმელ-
ში შედიოდა, საფუძველს ძველი ასირიიდან
იღებს. აქედან იგი სპარსელ ჯარისკაცებს გადა-
ულიათ, მოგვიანებით კი ბიზანტიაში გავრცელე-
ბულა. XIV საუკუნეში ეს ტანისამოსი კეისრებისა
და მისი ხელისუფლების სამოსად იქცა ¹⁰³.

240-241

სპარსული ფარჩა. XVIII საუკუნე
PERSIAN BROCADE. XVIII C.

242

ბათონიშვილის სამოსი. XVIII საუკუნე.
გადმოცემის მიხედვით ეკუთვნოდა ერეკლე
II-ის (1720-1798) ოჯახის წევრს. გამოყენებულია
სპარსული ფარჩა, ოქრომკედი, აპლიკაცია.
ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

COSTUME OF A GEORGIAN PRINCE. 18TH CENTURY. THE
ATTIRE PRESUMABLY BELONGED TO A FAMILY MEMBER
OF KING HERACLIUS II (1720-1798).
Persian brocade, Golden thread, Overlay.
Art Palace collection.

ლუარსაბ ჭანდიერის ქულაჯა. 1895 წელი
აბრეშუმი, ხავერდი.
ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

LUARSAB JANDIERI. KULAJA. 1895
Silk, velvet.
Art Palace collection.

245

უცნობი მხატვარი. ალექსანდრე არჩილის ძე ბაგრატიონი (1674-1711).
ტილო, გეთი

UNKNOWN PAINTER. ALEKSANDRE BAGRATIONI, SON OF ARCHIL (1674-1711).
Oil on Canvas.

საბანოვე სუზანი. XVIII საუკუნის ბოლო
ნარმა/ბამბა. აბრეშუმის ძაფი, ყაისნაღური ტექნიკა

ROBE. XVIII C.
Calico, Wool, Silk thread, Crochet.

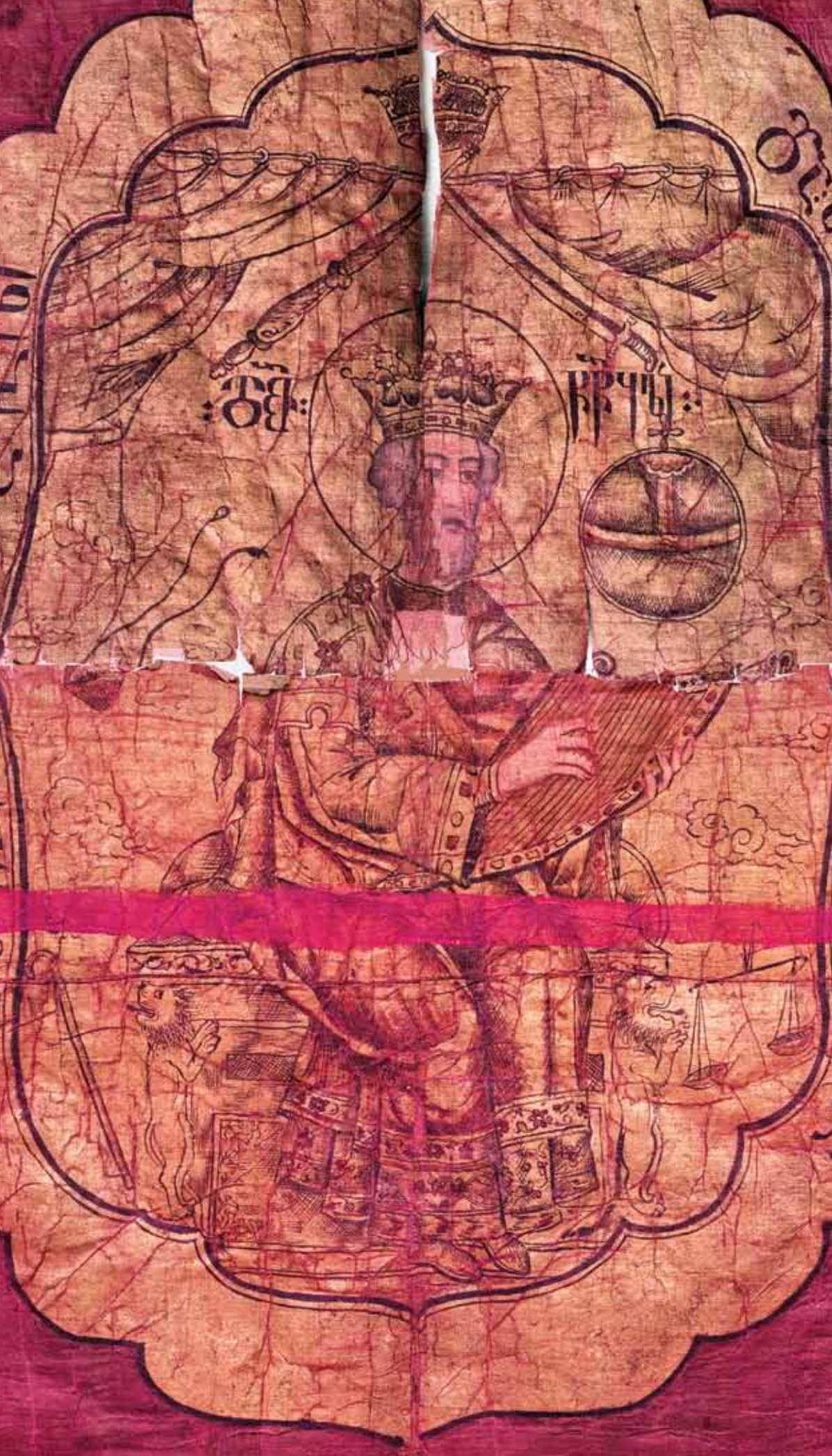

უცნობი მხატვარი. ვახტანგ VI-ის პორტრეტი. XVIII საუკუნე.
ტილო, გეთი

UNKNOWN PAINTER. PORTRAIT OF VAKHTANG VI. 18TH CENTURY.
Oil on Canvas.

Omnipotens deus pater omnipotens
 omnipotens deus pater omnipotens
 omnipotens deus pater omnipotens

1571

ვახტანგ VI-ის დროშა. მოხატული აბრეშუმი. XVIII საუკუნე

FLAG OF VAKHTANG VI. PAINTED SILK. XVIII C.

საქართველოს სამეფო-სამთავროებად დაშლის შემდეგ, მის ყოველ ადმინისტრაციულ ნაწილს, გააჩნდა თავისი დროშა. ამ პერიოდის დროშებიდან აღსანიშნავია ქართლის მეფის ვახტანგ VI-ის 1711 წლით დათარიღებული დროშა, რომელიც რუსეთში ლტოლვილ მონარქს თან წაუღია. შემდგომში ეს დროშა მეფის შთამომავლის ასულისგან - გრაფინია ტოლსტოისაგან მემკვიდრეობით რგებია თავად გოლიცინს, რომელსაც შეუწირავს მოსკოვის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივისთვის. დროშა საქართველოში 1922 წელს დაბრუნდა და ამჟამად საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში ინახება. ესაა სწორკუთხა ფორმის (2მ.14სმX1მ.70სმ) სამი გრძივი ნაჭრისგან შეკერილი თხელი აბრეშუმის დროშა, რომელზედაც გამოსახულია მზე, მთვარე, ვარსკლავები. ცენტრში გერბის ფორმის ოქროს ფარზე გამოსახულია დავით წინასწარმეტყველი. დროშა კუთხეებში შემკულია მცენარეული ორნამენტებით. დროშის მეორე მხარეს ცენტრში გამოსახულ ფარზე ვხედავთ სვეტიცხოვლის აღმართვის ცნობილ სცენას, მეფე მირიანსა და წმინდა ნინოს. დროშას ოთხივე მხარეს მიუყვება ასომთავრული წარწერები

Following the collapse of Georgia into royal-principalities, every administrative unit had its own flag. From the flags, the flag of Vakhtang VI, dated 1711, was a special one, and it is said that the refugee monarch took it with him to Russia. Further, this flag by heritage was handed from the daughter of the descendent of the king, Countess Tolstoy, to Golitsyn, who sacrificed it to the archive of the Ministry of Foreign Affairs of Moscow. The flag was returned to Georgia in 1922 and is now kept in the National Museum of Georgia. Having a thin rectangular form (2m.14cmX1m.70cm), the silk flag was sewn from a longitudinal piece on which there is depicted the Sun, Moon and stars. On the shield, which is placed in the center, there is depicted the Prophet David. In the corners, the flag is decorated with plant ornaments. On the shield which is placed in the center on the reverse side of the flag, we see the famous scene of elevation of Svetitskhoveli, King Mirian and Saint Nino. On all four sides of the flag there run Asomtavruli inscriptions.

ვახტანგ VI-ის დროშა. მოხატული აბრეშუმი. XVIII საუკუნე

FLAG OF VAKHTANG VI. PAINTED SILK. XVIII C.

ალექსი ანტროპოვი
მეფე თეიმურაზ II-ის პორტრეტი. XVIII საუკუნე.
ტილო, ზეთი

ALEKSI ANTROPOV
PORTRAIT OF KING TEIMURAZ II. XVIII C.
Oil on Canvas.

255

ბოხრა ბაგრატიონთა ოჯახიდან. XVIII საუკუნე
აბრეშუმი. სპარსეთი

PURSE FROM THE BAGRATIONI FAMILY. XVIII C.
Silk. Persia.

შეიქმედების თარიღი. XVIII საუკუნე.

სპარსული ყანაოზი, ოქრომკედი, ნაქარგობა, ნამაგრი სითვი

DETAIL OF WOMAN'S TROUSER EMBROIDERY.

Oil on Canvas. Persian kanaozi, Golden thread, Embroidery, Fastened sitvi.

ალექსანდრე ბატონიშვილი. XIX საუკუნის I ნახევარი

ქალაქი, გუაში

ALEKSANDRE BATONISHVILI. EARLY XX C.

Paper, Gouache

XV-დან XVIII საუკუნემდე, მძიმე პოლიტიკური ვითარების გამო, საქართველოში მდგომარეობა რადიკალურად იცვლება, რაც თავის ასახვას პოეზიის ჩაცმის კულტურაზეც. ვრცელდება ირანული და ოსმალურ-თურქული ჩაცმის ელემენტები, განსაკუთრებით იმ რეგიონებში, რომელნიც მძაფრად განიცდიან ამ სახელმწიფოთა აგრესიას.

“XVIII საუკუნის სეფიანთა პერიოდიდან შემორჩენილი სამოსით თუ ვიშკელებით, შეიძლება აღინიშნოს მცირეოდენი განსხვავება ქსოვილის დიზაინსა და დასარჩულებში. აღნიშნულ პერიოდ-

ში, წინა საუკუნეებთან შედარებით, შეიმჩნევა ქსოვილის, კერძოდ ფარჩის გაუხეშება და მოუქნელობა. სასარჩულოდ XVIII საუკუნეში იყენებდნენ ბამბას, რომელიც საკმაოდ უხეშად მოიაზრებოდა XVI-XVIII საუკუნეებში. გარდა ამისა, შეიცვალა ქსოვილის სახის ორნამენტაცია. თუ წინა საუკუნეებში ჭარბობდა ცხოველებისა და ფრინველების გამოსახულებები, XVII-XVIII საუკუნეებში უფრო მეტად შეინიშნება მცენარეული ორნამენტის სიჭარბე. ეფექტი გადატანილია კაბის სახელოებსა და ქვედაბოლოს ტრიზზე”¹⁰⁴.

მეფის კარის მხატვარი ნიკოლოზ აფხაზი. გარსევან ჭავჭავაძის პორტრეტი. XVIII საუკუნის ბოლო.

გარსევან ჭავჭავაძეს ძვირფასი აბრეშუმისგან შეკერილი სამოსი აცვია. განსაკუთრებულ ყურადღებას ქსოვილის მდიდრული გაფორმება იქცევს. ოქრომკედისა და ვერცხლმკედის გარდა აქ ლითონის ძალიან წვრილ, მრგვალ, ვარდულის ფორმის ფირფიტებსაც ვხედავთ. მათ კილიტები ეწოდებოდა. ჭავჭავაძის სამოსზე რელიეფური ნაქარგია გამოყენებული, რომელიც ოქრომკედისა და ვერცხლმკედის ქვეშ ნაფენის მოთავსებით მიიღწეოდა (ნაფენი შეიძლება ყოფილიყო ძაფი, ბაწარი, ქაღალდი ან მუყაო). ქართველი ოსტატები ქარგვისას ბიზანტიურის, რუსულისა და ევროპულისაგან განსხვავებით, ე.წ. გამიჯნული ფერებით არ არღვევდნენ ეროვნული ნაქარგობისთვის დამახასიათებელ სისადავესა და სიდიადეს. ისინი კომპოზიციაში ნაქარგობის ფორმის ხაზგასმისა და რელიეფურობის ეფექტის შესაქმნელად საინტერესო ხერხს მიმართავდნენ. კერძოდ, ერთ სიბრტყეზე ორი ან მეტი სახეობის მასალას იყენებდნენ. მაგალითად, ოქროს თმის გვერდით ვერცხლმკედის განლაგება განსხვავებული ბზინვარების ეფექტს იძლეოდა ¹⁰⁵.

NIKOLAZ APKHAZI, PAINTER OF THE ROYAL FAMILY. PORTRAIT OF GARSEVAN CHAVCHAVADZE. LATE XVIII C.

Garsevan Tchavtchavadze is dressed in clothes sewn from precious silk. Special attention has been paid to the rich ornamentation of the textile. Aside from golden and silver embroidery, we also see very thin, round and rosette metal plates, known as Kilits. On Tchavtchavadze's clothes is relief embroidery, achieved by placing a layer under the gold and silver embroidery (the layer could be thread, string, paper or card). Georgian masters, unlike Byzantine, Russian and European ones, did not disturb the simplicity and greatness of the national embroidery with "separated" colours. To underline the form of the embroidery in the composition and to create the effect of relief, they instead used the above interesting method. The placing of silver embroidery beside a golden line created a unique shimmering effect (105).

ქართული მამლუქის ზუბუნი. XVII საუკუნე

აღდგენილია 1968 წელს. მაუდი, ოქრომკედი. ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

SUBUN OF GEORGIAN MAMLUK. XVIII C.

Restored in 1968. Cloth, Golden thread. Art Palace collection.

ძველი ოსმალური ზუბუნის თავისებური ინტერპრეტაციაა კინო-ფილმ “მამლუქის” (1968 წელი) მთავარი გმირის მაჰმუდის (ოთარ კობერიძე) წითელი კოსტიუმი. მაუდისგან შესრულებული ეს ტან-საცმელი ზუბუნის ძირითად ელემენტებს იმეორებს, თუმცა იგი გაფორმების გაცილებით მაღალი დონით გამოირჩევა და აქედან გამომდინარე, ოსმალთა ჯარისკაცის (ასკერის) საზეიმო მოსახამს წააგავს. როგორც ჩანს, ფილმის მხატვარმა რევამ მირზაშვილმა ამ შემთხვევაში ნიმუშად ოსმალეთის უკანასკნელი სულთნის აბდულ ჰამიდ II-ის (1842–1918) პირადი გვარდიის ჯარისკაცთა აღკაზმულობა გამოიყენა.

ოსმალურ კოსტიუმს ზუბუნს XVI საუკუნეში დამკვიდრებული ტრადიციის მიხედვით, მოქარგულობით ამკობდნენ, მკლავებს კი მდიდრული ფორმებით ამშვენებდნენ. ზურგზე გამოყვანილი ოქროს ძაფით მოქარგული ორნამენტები ზუბუნზე ან მზის დისკოს, ან სიცოცხლის ხის თავისებურ ინტერპრეტაციას წარმოადგენდა. აღნიშნულ შემკულობას იმ სუბუნებზე იყენებდნენ, რომლებიც ძირითადად სამხედრო პირებსა და მამულუქებს ეცვათ. რაც უფრო წარჩინებული იყო პირი, მით უფრო მდიდრული გახლდათ მისი სუბუნი.

A peculiar interpretation of an old Ottoman Subun is this red costume of the main hero of Mahmud (Otar Koberidze) in the film “Mamluk” (1968). It is made from cloth to recreate the main elements of Subun, however is distinguished with a much higher level of performance and accordingly looks like the ceremonial robe of an Ottoman soldier (Askeri). Apparently, the painter of the film, Revaz Mirzashvili, in this case used as a sample the harness of the soldiers of the personal guard of the last Sultan of The Ottoman Empire, Abdul Hamid II (1842–1918).

According to the tradition of the XVI century, the Ottoman Subun was decorated with embroidery, and the sleeves were ornamented with luxurious tassels. Ornaments made from golden thread on the back of the Subun were a peculiar interpretation of the sun disc or tree of life. This ornament was used on Subun worn mostly by military persons and Mamluks. The greater the dignitary, the more luxurious his Subun.

ქართული მამლუქის ზუბუნი.
XVII საუკუნე

მაუდი, ოქრომკედი.

SUBUN OF GEORGIAN MAMLUK. XVIII C.
Cloth, Ok'romkedi.

ზედა ტანი (დებალი). XVIII საუკუნე
ხავერდი, ოქრომკედი, ვერცხლმკედი,
ნამაგრი სიოვი

DETAIL OF UPPER GARMENT. XVIII C.
Velvet, Golden thread, Silver thread, Fastened Sitvi.

მეფე ერეკლე II (1720-1798).

გრიგორი გაგარინის ასლი

ერეკლე II-ის მსგავსად, ე.წ. ტურბანის ფორმის თავსაბურავს ატარებდა თეიმურაზ პირველი, თეიმურაზ მეორე და ასევე სხვა დიდებულები. ჩალმა იგივე ტურბანია და სიმბოლური დატვირთვისაა. მას ატარებდნენ მუსლიმი მამაკაცები. გავრცელებული იყო ადრეულ წინა აზიაში. ეს თავდაპირველად იმისთვის შემოიღეს, რომ არაბი ეთნოსი სხვა ხალხისგან გამოერჩიათ. მომდევნო საუკუნეებში კი ტურბანი გახდა ის ნიშანი, რომლითაც მუსლიმს არამუსლიმისგან განასხვავებდა. წინასწარმეტყველი ალ ჰადი, ტურბანს არაბების გვირგვინს უწოდებდა. სხვა მხრივ იგია “ზღვარი” მორწმუნეთა და არამორწმუნეთა შორის. მიუხედავად ტურბანის სიმბოლური დატვირთვისა, ის მუსლიმთა ისტორიაში სხვადასხვა ვარიაციითაა შესული. განსხვავება იყო მის ქსოვილში, ზომაში, შემკულობაში, თავზე შემოხვევისა და მენდილის (Mendil) (ასე ჰქვია ქსოვილს, რომელსაც თავზე იხვევენ და ტურბანის ფორმას აძლევენ) დაბოლოებული ნაწილის დამაგრების ადგილს შორის. საქართველოში ტურბანის თავსაბურავად მოხმარება, ისევე როგორც ტანისამოსისა, ირანული ზეგავლენის შედეგი იყო ¹⁰⁶.

დღემდე შემორჩენილია ერეკლე II-ის ხალათი, რომელიც ბამბის ქსოვილისგანაა დამზადებული. მასზე დატანილია ფერადი ძაფებით ნაქარგი ყვავილოვანი ორნამენტები. მსგავს ქსოვილებს ამზადებდნენ ირანში, სეფიანთა დინასტიის დროს. თარგიც ირანულია და სპარსული ხალათის ისეთი დეტალებით, როგორიცაა ღია, ჩაღილული წინა მხარე, შეჭრილი გვერდები ¹⁰⁷. აღნიშნული გარემოება გასაკვირი არაა, რადგან ცნობილია, რომ სპარსეთის შაჰმა ერეკლე მეფეს არერთხელ გამოუგზავნა საჩუქრად ძვირფასი ხალათი. პაპუნა ორბელიანი თხზულებაში “ამბავნი ქართლისანი” საგანგებოდ აღნიშნავს: “ყაენის შვილმა ბატონიშვილ ერეკლეს უბოძა ხალათი, ჯმალი და უნაგირი ჯელმწიფობისა შესაკადრი და ასი თუმანი თეთრად. აგრევე, ვინც ახლდა თავადთაგანი, ყველას წყალობა უმურველ მიუნიჭა და ხალათით დამოსნა”.

KING HERACLIUS II (1720-1798)

Copy by Grigory Gagarin.

Like Erekle II, headgear in the form of “turban” was worn by Teimuraz the first, Teimuraz the Second and also other nobles. “Chalma”, the turban, has symbolic meaning. Worn by Muslim men, it was spread throughout early Western Asia, with the function to distinguish the Arab ethnos from other nations. In the following centuries, the turban became the sign which differentiated Muslim from non-Muslim. Prophet Al Hadi called the Arab turban a crown. In spite of the symbolic meaning of the turban, in the history of Muslims it has different variations. The use of turban in Georgia, as well as style of dress, was the result of Iranian influence (106).

The robe of Erekle II is made of cotton. Similar textiles were made in Iran in the Safavid Dynasty. The cut is the same as Iranian, as are the details of the Persian robe, which is open on the front, with buttons (107). This coincidence is not surprising, as the Persian King sent King Erekle precious robes as gifts. In his work “Ambavni Kartlisani”, Papuna Orbeliani underlines, “Khan’s son gifted to Erekle robe, sword and saddle worthy of the king, and a hundred Tumani as Tetri”.

ქართველი თავადის კაბა. XVIII საუკუნე

აღდგენილია 1968 წელს. მოხატული ხავერდი

DRESS OF A GEORGIAN NOBLEMAN. XVIII C.

Restored in 1968. Painted velour.

მეფის კარის მხატვარი ნიკოლოზ აფხაზი.
დედოფალ დარეჯანის პორტრეტი. XVIII საუკუნის ბოლო.
ტილოზე

ქართლ-კახეთის დედოფლის დარეჯან დადიანის სამოსში გადმო-
ცემულია როგორც სამეფო ბრწყინვალეობა, ისე ეპოქის ეკლექტი-
კა, ევროპული და აზიური მოდის ტენდენციების ერთობლიობა. XIX
საუკუნის პირველ ნახევარში საფრანგეთის კონსული თბილისში
ჟაკ ფრანსუა გამბა (1763-1833) სხვა ისტორიულ პირებთან ერთად
სამეგრელოს დედოფალსაც შეხვდა. გამბას ჩანაწერი ქართველი
ქალბატონის ჩაცმულობის შესახებ კარგად გადმოსცემს იმ პერი-
ოდის გემოვნებასა და ჩაცმის კულტურას: “თითქმის ყველა ქალი
ალისფერი მაუდის მოსასხამში იყო გამოწყობილი; თავზე ასეთივე
ფერის მრგვალი ფეტრის ქუდები ეხურათ, გარდიგარდმო ღილკი-
ლოებით, რომელთაც ნაქარგი სირმითა და ორნამენტებით, ოქროსა
და ვერცხლის მონეტებით იყო მორთული. ასეთ მოსასხამებსა და ქუ-
დებს მხოლოდ მოგზაურობის დროს ხმარობენ და ეს ნივთები თაო-
ბიდან თაობაზე გადადის”¹⁰⁸.

NIKOLOZ APKHAZI, PAINTER OF THE ROYAL FAMILY.
PORTRAIT OF QUEEN DAREJAN. LATE XVIII C.
Oil on Canvas.

The clothes of the Queen of Kartl-Kakheti, Darejan Dadiani, are distin-
guished with royal brilliance as well as the eclectic character of the epoch
and tendencies of unity of European and Asian fashion. In the early XIX
century, the French Consul in Tbilisi, Jacque Francois Gamba (1763-1833),
together with other historical persons, met the Queen of Samegrelo. The
record of Gamba about the finery of the Georgian lady shows well the taste
and dress culture of that period: “Nearly all women were dressed in pel-
erine of scarlet; on the head they wore the same colour in round felt hats
with button holes on both sides, embroidered with galloon and decorated
with ornaments, golden and silver coins. Such pelerines and hats are used
only while traveling and these items are passed from generation to genera-
tion”. (108).

ახალუხი. აღდგენილი XVIII საუკუნის
მოდელის მიხედვით. XX საუკუნის 40-იან წლებში.
ატლასი, აპლიკაცია. ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

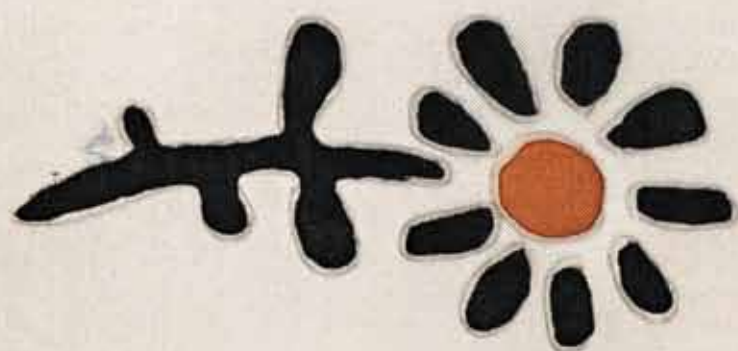
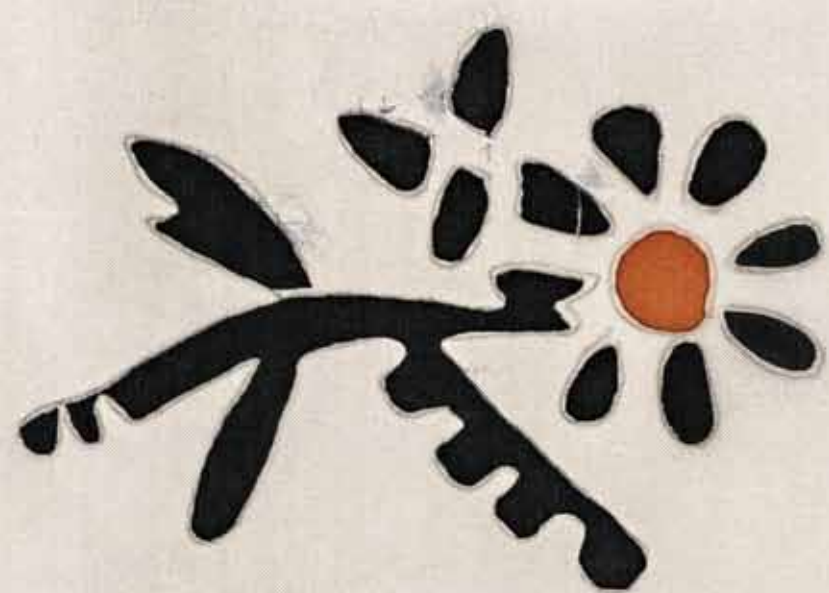
AKHALUKHI. RESTORED IN THE 1940S ACCORDING
TO THE PATTERN OF XVIII C.
Satin, Overlay. Art Palace collection.

პატარა კახის პორტრეტი. XVIII საუკუნე.
(უცნობი მხატვრის ალექსანდრე როინიშვილისეული ასლი)

PORTRAIT OF LITTLE KAKHI. XVIII C.
Copy by an unknown painter.

წერილობითი წყაროების მიხედვით, მამაკაცები გვიან შუასაუკუნეების აღმოსავლეთ საქართველოში მოიხმარდნენ ტყავის, ნაბდისა და დაბეწვილ, მრავალფეროვანი ფორმის ქუდებს. ვახუშტი ბატონიშვილი “სკლატისაგან ანუ შალისაგან ნაკერ გრძელ-წვრილ ქუდს” ასახელებს. იოანე ბატონიშვილი კი “ქუდს ბეწვითა შეკერილსა უფრო მაღალსა და სარქველიცა ყალამის თანასწორეს”. არქანჯელო ლამბერტის აღნიშვნით, “დაბალი” (მდაბიო) ხალხის ქუდი ნაბდისგან არის შეკერილი და უფრო კოთხოს ჰგავს. კალთები არა აქვს და თავს ძლივს ფარავს. ქუდს სხვადასხვა სახელს აძლევენ. თავად-აზნაურები ქუდს იკერავენ ან წმინდა შალის, ანდა აბრეშუმისგან; ზოგიერთები აქარგვინებენ ან ამკობენ თათრულად, სიასამურის ტყავით, რომელიც სპარსეთიდან მოაქვთ. ნაბდის ქუდების შესახებ ცნობას გვაწვდის ემილ ლევიე, რომელიც თბილისში “ნაბდისა და ბუხრის ქუდების” მასობრივ ხმარებას აღნიშნავს¹¹⁰.

ყაჯრული - ქუდის ერთ-ერთი სახელწოდებაა, რომელიც სავარაუდოდ მის ლოკალურობაზე უნდა მიანიშნებდეს. ყაჯრები თურქ-მენული წარმოშობის ტომია და თავიანთ თავს ყარაფაფახელებს უწოდებდნენ. ყაჯართა ტომი ირანის ტერიტორიაზე ცხოვრობდა და XVII-XVIII საუკუნეებში მმართველ სეფიანთა დინასტიას უჭერდა მხარს, ხოლო 1896 წელს ირანი დაიკავეს და 1925 წლამდე მათი დინასტია მართავდა ირანს. შესაძლოა საქუდე მასალა ყაჯარიდან შემოდიოდა და კარგი ხარისხით იყო განთქმული, ისევე როგორც თავრიზული და ქირმანის შალი. როგორი ფორმისა იყო ყაჯრული ქუდი, არ არის ცნობილი, მაგრამ სავარაუდოდ, იგი “ყარაფაფახის” (შავქუდიანი) მნიშვნელობიდან გამომდინარე, კრაველისა უნდა ყოფილიყო. ხოლო მასალის მიხედვით ყავისფერი, თეთრი და შავი

According to written sources, the men in late Middle Ages in Eastern Georgia used leather, Nabadi, and fur hats with various forms. Vakhushthi Batonishvili mentions the “long-narrow hat sewn from Sklati, the same wool”. Ioane Batonishvili mentions a “hat sewn from fur, higher and with a top worthy of the brush of a painter”. Arcangelo Lamberti notes that the hat of the “low” (commoner) is sewn from Nabadi and looks like Kotkho, having no sloping sides and covering the head only slightly. The hat has different names. The noblemen had their hats made from pure wool and/or silk; some of them had others embroider them or decorate them in the Tatar style with sable brought from Persia. Emil Levie provides information about the Nabadi hat, marking the mass usage of “Nabadi and Bukhari hats” in Tbilisi (110).

‘Kajruli’, one of the names of the hat, indicates its locality. Kajari was a community of Turkmen origin which called themselves Karafafakhelis. The tribe of Kajars lived on the territory of Iran and supported the Safavid Dynasty which ruled in the XVII-XVIII centuries. In 1896, they conquered Iran and their dynasty ruled Iran until 1925. It is possible that material for the hat came from Kajari, well-known for good quality, as was the Tavrizian and Kirmani wool. The form of Kajari hat is not known, but, according to the meaning of “Karafafahi” (black hat), it could be made from brown, white or black lambskin (111).

კაცის ხევისურული ტალავარი. XIX-XX საუკუნეები
ფერადი შალი. ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

ხევისურებმა ჩვენს დრომდე შემოინახეს ეროვნული სამოსელი “ტალავარი” (საერთო სახელია ქალისა და მამაკაცის სამოსისთვის). იგი, ძირითადად, ლურჯი ან შავი შინ ნაქსოვი შალისგანაა (ტოლისგან) შეკერილი, და მდიდრულად მორთულია ტრელი აპლიკაციითა და უფაქიზესი ნაქარგით (სახეები ჯვრებითაა გამოყვანილი). ყოველ ხევისურს რამდენიმე ტალავარი ჰქონდა¹¹². ტალავრის შეკერვა და მორთვა ამ მხარეში თითქმის ყველამ იცოდა. მამაკაცის ხევისურული პერანგი იკვრება მარჯვნივ და მისი საბეჭური ფერადი ორნამენტებითაა მოქარგული. პერანგს წინ ყელი ამოღებული აქვს, კალთის გვერდები კი ჩატრილი, მას სამწედროს უწოდებენ. პერანგის კალთის ბოლოს და სამწედროს ნაპირს შემოვლებული აქვს დაკბილული ფერადი შალის არშია ნაფთული.

KHEVSURIAN ‘TALAVERI’. XIX-XX CC.

Art Palace collection.

Until recent times, Khevsurs kept the national costume “talavari” (a common name for women and men’s clothes). It is sewn from blue or black homemade wool (toli) and is richly decorated with a motley overlay and very refined embroidery (faces formed with crosses). Every Khevsur had several talavars (112). Everyone knew how to sew and decorate talaveri in this region. The Khevsurian shirt of the man buttoned on the right and the sabechuri is embroidered with colourful ornaments. At the front of the shirt, the neck is open, the hems slotted, in the military style. At the edges, it was fringed with colourful, notched lace.

კაცის ხევისურული ტალავარის დაკბილული არშია.
XIX-XX საუკუნეები.

შინნამზადი ფერადი შალი.
ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

THE LACE OF KHEVSURIAN ‘TALAVERI’ FOR MEN. XIX-XX CC.

Coloured wool.
Art Palace collection.

კაცის ხევისურული ჩოხის მხარნი. XIX-XX საუკუნეები.
შინამზადი შალი. ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

SHOULDERS OF THE KHEVSURIAN CHOKHA. XIX-XX CC.
Coloured wool. Art Palace collection.

კაცის ხევისურული ჩოხის სახელოები XIX-XX საუკუნეები.
ფერადი შალი. ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

ხევისურული პერანგის საბეჭური საგანგებოდ იკერება და მისი სილამაზე ნაქარგობის მიხედვით ფასდება. ნაქარგობას ხევისურები ნაჭრელას ეძახიან. ნაჭრელა ორგვარია: აბრეშუმის ნაჭრელა და ნაჭრის ნაჭრელა. აბრეშუმით ნაჭრელი საბეჭური სახითა და ფერით უფრო ლამაზია, მაგრამ ძნელი სამუშაოა და ძვირად ფასობს. აბრეშუმის საბეჭური ტილოზე იკერება. ამ მიზნით საბეჭურზე ტილოს დაადებენ და ზედ ნაჭრელის კონტურებს შემობლანდავენ. შემდეგ ნემსითა და აბრეშუმის ფერადი ძაფით ქარგავენ. ორნამენტს ძირითადად გეომეტრიული სახეები და თავგრაგნილი ჯვრები წარმოადგენს. საბეჭურის ნაქარგობასა და პერანგის სახელოს მავებს ხევისურები უურო მინის თეთრი მძივებითა და ღილებით ამკობენ.

SLEEVES OF THE KHEVSURIAN CHOKHA. XIX-XX CC.
Coloured wool. Art Palace collection.

Decorating the shoulders of a Khevsurian shirt is a special process and the value of the garment is estimated according to its embroidery. Khevsurs called embroidery 'natchrela' and there are two kinds: silk and textile 'natchrela'. 'Sabetchuri' made from silk are more beautiful by look and colour, but are difficult to make and have a high price. Silk 'sabetchuri' were sewn on linen by putting canvas on 'sabetchuri' and making the contours with needle and thread. After this, they are embroidered with a needle and coloured silk thread. The form of ornaments was mostly geometric with crosses. The Khevsurs make embroidery on 'sabetchuri' and decorated the cuffs with white beads and buttons.

ხევისურული მანდილის ნაქარგობა "ხაბნი
შიგანმოყოლებულნი". XIX-XX საუკუნეები.
შალი.

THE EMBROIDERY OF A KHEVSURIAN 'MANDILI' (HEADRESS FOR
WOMEN). XIX-XX CC.
Wool.

ხემსურული სადიაცო კაბის ფარაგი. XIX-XX საუკუნეები.

შალი. ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

ხევსური ქალის სამოსში მთავარია სადიაცო - კაბა, რომელსაც პირდაპირ ტანზე იცვამდნენ. სადიაცო შავი ან ღურჯი შალისგან იკერებოდა. ის მთლიანი და მოკლე იყო. კაბას წინ ამოღებული საყელო აქვს, რომელსაც გულისპირს, ფარაგს უწოდებენ. იგი ფერადი ძაფით მოქარგული და მძივ-ღილებით შემკულია. სადიაცოს ფარაგი გასათხოვარ ქალს მუდამ შეკრული უნდა ჰქონოდა, მისი გახსნა სირცხვილი იყო. გათხოვებისა და შვილოსნობის შემდეგ კი მანდილოსანს გახსნილი ფარაგით შეეძლო სიარული. სადიაცოს საზურგულის (უკანა კალთის) ქვემოთ, “ქოქომონის” (ნაოჭებიანი ნაწილი) თავზე, აბლიკაციების სახით მონაცვლეობით დაკერებული აქვს წითელი და ღურჯი ოთხკუთხედები, რომელსაც ნაფთულია და სკლატის დაკბილული ეწოდება ეს სადიაცოს აუცილებელი ელემენტია, მაგრამ მისი გამოჩენა უხერხულად ითვლებოდა და ყოველთვის იფარებოდა კაბაზე წამოცმული ან უსახელო ქოქლოთი, ან სახელოებიანი და საყელოიანი ფაფანაგით ¹¹³.

DETAIL OF THE KHEVSURIAN DRESS ‘SADIACO’. XIX-XX CC.

Wool. Art Palace collection.

‘Sadiatso’ dress is the Khevsurian woman’s main vestment. ‘Sadiatso’ was sewn from black or blue wool. It had a complete form and was short. The dress had a ripped collar, which is called vestee, or ‘faraga’, and is embroidered with coloured thread and decorated with bead-buttons. The ‘faraga’ of the ‘sadiatso’ of unmarried woman needed to be buttoned up, and it was considered a shame to have it unbuttoned. After marriage and motherhood, the woman could wear an open ‘faraga’. At the bottom of ‘sadiatso’ was a ‘sazurguli’ (back hem). On top of the pleated ‘kokomoni’ there appeared a pattern of sewn red and blue squares, a necessary element of ‘sadiatso’, though it was unacceptable to show it and was always hidden with unnamed ‘koklo’ or with ‘fafanagi’ with sleeves and collar (113).

კაცის ხევისურული ჩოხის მხარნი. შალი. XIX-XX საუკუნეები.
შალი. ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

SHOULDERS OF A KHEVSURIAN MAN'S CHOKHA. XIX-XX CC.
Wool. Art Palace collection.

ხევისური ნაძარგობა. ნაჭრელა.
XIX-XX საუკუნეები.
შალი. ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

ხევისურული პერანგისა და ჩოხის ზურგი შემკულია დაკავკავებული თავგრაგნილი ჯვრებითა და მძივ-ლილებით. ტრადიციულად პერანგზე კაცები ჩოხას იცვამდნენ. იგი შავი ან ლურჯი შალისგან იკერებოდა. წინ გულამოღებული იყო, რომ პერანგის საბეჭური კარგად დაენახათ. ხევისურული ჩოხა წელში გამოყვანილია და უკან წვრილ-ნაკეცა ანუ აზლოტი აქვს. ხშირად ჩოხის ზურგსა და ბეჭებზე სირმის გრეხილით შემკული ჯვრები გამოყვანილი.

KHEVSURIAN EMBROIDERY. XIX-XX CC.
Wool. Art Palace collection.

The back of Khevsurian shirt and chokha is decorated with hooked and top-screwed crossed and bead-buttons. Traditionally, men wore the chokha over the shirt. It was sewn from black or blue wool and was kept unbuttoned for the shirt 'sabetchuri' to be seen well. Khevsurian chokha is tight at the waist and with narrow pleats, with the same 'atghoti' on the back. Often on the back and shoulders of the chokha are crosses decorated with twisted silver threads.

ხევსურული ნაქარგობა. ნაჭრელა. XIX-XX საუკუნეები.
შალი. ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

KHEVSURIAN EMBROIDERY, 'NACHRELA'. XIX-XX CC.
Wool. Art Palace collection.

კაცის ხევსურული ჩოხის მხარნი. XIX-XX საუკუნეები.
შალი. ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

ხევსურული ნაქარგობის ერთ-ერთი ფორმაა ნაჭრის ნაჭრელა, რომელიც წარმოადგენს სხვადასხვაფერად შეღებილი შალის ნაჭრების ერთობლიობას. ნაჭრიან საბეჭურს ტილოს ქარგი არ სჭირდება და ის პირდაპირ იკერება. ორნამენტები მარტივია. ძირითადად ჯვარია გამოსახული. ამ ნაქარგობასაც მძივ-ღილეებით ამკობენ.

SHOULDERS OF A KHEVSURIAN MAN'S CHOKHA. XIX-XX CC.
Wool. Art Palace collection.

One of the forms of Khevsurian embroidery is the textile 'natchrela', which is the unity of wool pieces of different colour. A 'sabetchuri' piece needs no canvas pattern and is sewn directly. Ornaments are simple, mainly crosses. This embroidery is also decorated with bead-buttons.

სუფრა მარშლიანთ სასახლიდან. ფრაგმენტები

საქართველოში მხატვრული ნაქარგობა, განსაკუთრებით ოქრომკედითა და სირმით, ფართოდ გამოიყენებოდა: ტანსაცმელზე (ქართული კაბის სარტყელი, გულისპირი, ყურთმაჯები, შეიდიში, ხევსური მამაკაცის პერანგი და ქალის კაბა, ქალისა და მამაკაცის თავსაბურავის ცალკეული ელემენტები-თავსაკრავი, მანდილი, ყაბალახი, ფაფანაკი და სხვ.); საოჯახო ნივთებზე (მუთაქისა და ბალიშის პირები, ფარდები, სუფრები და სხვ.), ცხენის აკაზმულობაზე (ასალი) და სხვ. ამიტომ ქართული მხატვრული ნაქარგობის ტექნიკაც მრავალფეროვანია და შესრულების ათეულ ხერხს შეიცავს. ეს ძვირფასი სუფრა მარშლიანთ სასახლიდანაა და თარხან-მოურავების საგვარეულოს ეკუთვნოდა. საერთოდ, საქართველოში ქსოვილის შესამკობად ძალიან გავრცელებული იყო მცენარეული ორნამენტები. მათ ხშირად ტანისამოსზეც აქარგავდნენ. მცენარეულ ნაქარგში იყენებდნენ ყვავილებს, მცენარის ტოტებსა და ისეთ სახეებს, რომელთა დახმარებით მქარგველი სიცოცხლის ხის გამოსახულებას ქმნიდა. ზოგჯერ მარტო მცენარეული სახეებით ქარგავდნენ, ზოგჯერ კი, სხვადასხვა ორნამენტს ერთმანეთს უთავსებდნენ. მარშლიანთ სასახლის სუფრა მთლიანად მცენარეული ორნამენტებითაა დაფარული, შუაში კი სამოთხის გვრიტების ფიგურებია ამოქარგული.

TABLECLOTH FROM THE MARSHAL PALACE. DETAILS

Artistic embroidery in Georgia, especially with golden and silver threads, was very popular: on clothes (girdle of the Georgian dress, vestee, 'kurtmaji', 'sheidishi', shirt of Khevsurian man and woman's dress, separate elements of the headdress of women and men, 'mandili', 'kabalakhi', 'papanaki', etc.); on household items (Asian cushion and pillowcases, curtains, tablecloths, etc.), horse harness (horse cloth), etc. That is why the technique of Georgian artistic embroidery is diverse and contains dozens of manners of application. This precious tablecloth is from Marshal Palace and was Tarkhan-Mouravi's ancestral property. In common, in Georgia, there was widespread plain ornamentation for the decoration of textile often embroidered on clothes. In plant embroidery, flowers were used with plant branches and forms to create a picture of the tree of life. Sometimes, these forms were combined with different ornaments. The tablecloth of Marshal Palace is completely covered with plant ornaments, in the middle of which are embroidered figures of heavenly Turtledoves.

ყალამპარი ნაბეჭდი (დებალი). XIX საუკუნის დასაწყისი
ბამბის ქსოვილი

PRINTED TABLECLOTH (DETAIL). EARLY XIX C.
Cotton.

ქართული თავადის კაბა. XIX საუკუნე
ფარჩა, ვერცხლმკედი, ოქრომკედი, მარგალიტები.
ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

DRESS OF A GEORGIAN NOBLEMAN. XIX C.
Brocade, Golden thread, Silver thread, Pearls.
Art Palace collection.

უცნობი მხატვარი, ნინო თორნიკე ქსნის ერისთავის
ასულის პორტრეტი. 1829 წელი.

ტილო, ზეთი

კაბა გვიან შუასაუკუნეებში როგორც მამაკაცის, ასევე ქალის
ზედა სამოსად წოდებული ტანსაცმლის ერთ-ერთი ელემენტია.
კერავდნენ ლარის, სკლატის, ანუ ჩოხისაგან; ასევე მაუდის, ხა-
ვერდის, ფარჩისა და დარაიასგან. მარიამ დადიანის მზითვის
წიგნში მოწმდება ასევე ფრანგული შავი ქაშხის, სხვადასხვა
ფერის ფრანგული ატლასისა და ოქროქსოვილისგან ნაკერი
კაბები. საკაბედ არჩევდნენ როგორც სადა, ასევე ორნამენტი-
რებულ, სხვადასხვა ხარისხისა და სისქის ქსოვილებს. ფერის
მიხედვით, მამაკაცის კაბის შეფერილობასთან შედარებით,
ქალის სამოსი ნაკლები ფერადოვნებით გამოირჩევა. ვხვდე-
ბით შავი და თეთრი ფერის კაბებს. ხშირია სადა, ერთფეროვა-
ნი ქსოვილების გამოყენება. ბუნებრივია, ქალთა სამოსისთვის
საჭირო ქსოვილის მეტი ნაწილი, ისევე როგორც მამაკაცისა,
სავარაუდოდ, ირანიდან შემოდიოდა¹¹⁴.

ნინო თორნიკე ქსნის ერისთავის კოსტიუმი განსაკუთრებული
საზეიმო ელფერით, ბრწყინვალეობითა და ფერადოვნებით გა-
მოირჩევა. ცალკე აღნიშვნის ღირსია მდიდრულად მორთული
გულისპირი, რომელზეც ძვირფასი თვლებითა და მარგალი-
ტით თავისებური სიგოცხლის ხის ორნამენტი ამოქარგული.
ყურადღებას იქცევს მკლავებზე ჩამოკიდებული მარგალიტის
კუნჭულები, ოქრომკედით მოქარგული კაბის ბოლო და თხე-
ლი ქსოვილის ნატიფი მანდილი

UNKNOWN PAINTER, PORTRAIT OF NINO, DAUGHTER OF THE PRINCIPAL
OF KSANI, TORNIKE. 1829.
Oil on Canvas.

The costume of Nino Tornike Duke of Ksani is distinguished with
a special solemn appearance, brilliance and colour. The opulently
decorated vestee is of note, on which there is embroidered the or-
nament of the tree of life with precious gems and pearls. Attracting
attention are the 'kubchulis' pearls hung on the arms, the hem of the
dress embroidered with gold, and the refined headdress made from
thin fabric. It is well-known that the majority of the textile used for
clothes was brought from Iran (114).

აკაკი წერეთლის
დედის სამოსლის მოსართავი.
XX საუკუნის I ნახევარი
სხვიტორი. აბრეშუმი, ოქრომკედი

DECORATION OF THE DRESS
OF AKAKI TSERETELI'S MOTHER. EARLY XX C.
Skhvitori. Silk, Golden thread.

აპაკი წმინტელის ფაფანაკი. XX საუკუნის I ნახევარი
სხვიტორი. შალი, ოქრომკედი

PAPANAKI (WEST GEORGIAN HAT) OF AKAKI TSERETELI. EARLY XX C.
Skhvitori. Wool, Golden thread.

ახალციხელი ქალის ზუბუნი. XIX საუკუნე
რუსული ხავერდი, ოქრომკედი, ნაქარგობა, სითვი

ZUBUNI OF A WOMAN FROM AKHALTSIKHE. XIX C.
Russian velvet, Golden thread, Embroidery, Sitvi.

უცნობი ავტორი. ანა ფალავანდიშვილის პორტრეტი. XIX საუკუნე.
ტილო, ზეთი

ქართველი ქალის თავსაბურავი რამდენიმე სახისა იყო და სხვადასხვანაირი ქსოვილისგან მზადდებოდა. ქალაქელი ქალები ძირითადად ჩიხტი-კოპს ხმარობდნენ. ეს თავსაბურავი ორი ნაწილისგან შედგებოდა: ჩიხტისა და კოპისაგან. ჩიხტი თავზე დასადები მუყაოს ან ხის თხემისკენ დაქანებული ბრტყელი რკალი იყო, რომელზეც შუბლსაკრავს, ანუ თავსაკრავს ამავრებდნენ. ეს თავსაკრავი ფარის ან ხავერდის სხვადასხვა ფერის ქსოვილის ვიწრო ოთხკუთხა ზოლისგან მზადდებოდა, მოქარგული ანდა შუბლის ქინძისთავით შემკული იყო, ზოგჯერ მძივებითაც რთავდნენ. კოპი კი ბოლოებწაწვეტებული, ბამბით გამოტენილი ფერადი ფარის ან აბრეშუმის ქსოვილის ნახევარრკალი იყო. მას დებდნენ ჩიხტის შიგნით, რათა ზედ ქინძისთავებით ლეჩაქი დაემავრებინათ.

ხევსური ქალის თავსაბურავის ერთ-ერთი ელემენტი სათაურა გახლდათ. იგი ორი ნაწილისგან შედგებოდა: წინას, რკალისებურად მოყვანილს, სათავე ერქვა. მასზე დამავრებული ქსოვილის გაორმაგებულ ნაჭერს, რითაც სათაურა თავზე მაგრდებოდა-საუკენოს ეძახდნენ. სათაურას ამზადებდნენ შალისა და ბამბის ქსოვილებისგან. ზომამე ალებულ ნაჭერს მრგვალ ფორმას მისცემდნენ, ამოკერავდნენ და შიგნით მატყლით ან ნაბდით გამოტენიდნენ. ფორმის მიხედვით არჩევდნენ კავიანს, ყურიანს, საყენიანსა და მაღალს.

სათაურას სათავეს საგანგებოდ ამკობდნენ: ქარგავდნენ ფერადი ძაფებით, რთავდნენ ფერადი ნაჭრებითა და სირმით, ლილ-მძივებითა და ვერცხლის სამკაულებით. სათაურა ფორმითა და შემკულობით ჩიხტსა და მასზე დამავრებულ თავსაკრავს ჰგავდა. ქარგვის დროს იყენებდნენ ხევსურული ქარგულობისთვის დამახასიათებელ გეომეტრიული ტრელის მრავალ სახეს.

საქართველოში ასევე ცნობილი იყო ხილაბანდი – ბამბის თეთრი ქსოვილის სამკუთხა თავსაფარი. მასთან ერთად (შეწყვილებულად) იხმარებოდა სხვადასხვა ფერის ქსოვილის ოთხკუთხა მოსახვევი, რომელსაც ხილაბანდის ზემოდან იხვევდნენ.

საკმაოდ პოპულარული გახლდათ ლეჩაქი – თხელი, გამჭვირვალე ქსოვილისგან დამზადებული სამკუთხა თავსაფარი. მას კიდეებზე მაქმანი ჰქონდა შემოკერებული. ხშირად ქარგავდნენ ან ბამბითა და წებოთი აპლიკაციებს უკეთებდნენ. ლეჩაქს ძველქართულად ჩიქილა, კუბასტი, მაკინაკი ან მაკნანი ერქვა

UNKNOWN AUTHOR. PORTRAIT OF ANA PALAVANDISHVILI. XIX C.
Oil on Canvas.

There were different types of women's headdress in Georgia. City women mainly used Chikhti-Kopi which consisted of two parts: chikhti and kopi.

Another type of headdress was 'khilabandi', a triangular piece made of white cotton. Together with 'khilabandi' (pairing) were used different coloured quadrangular wraps placed on the top of 'khilabandi'.

'Lechaki' was very popular – a triangular headdress made from thin, transparent textile with tracery lace sewn at the edges. It was often embroidered or decorated with cotton and glue. In old Georgia, 'lechaki' was called Chikila, Kubasti, Makinaki or Maknani (L. Molodini. T. 4, p.569-570, Tb. 1979).

318

ქალის მოსასხამი ბაგრატიონთა ოჯახიდან, XIX საუკუნე
ევროპული მუდი, ოქრომკედი, რელიეფური ნაქარგობა, ნამაგრი სიოვი

A WOMAN'S CLOAK FROM THE BAGRATIONI FAMILY. XIX C.
European cloth, Golden thread, Relief embroidery, Fixed Sitvi.

ხელსახოცი ერისთავების კოლექციიდან. XIX საუკუნე
შალი, ნაქარგობა

NAPKIN FROM THE ERISTAVI COLLECTION. XIX C.
Wool, Embroidery.

უცნობი ავტორი. თბილისელი მანდილოსნის პორტრეტი. XIX საუკუნე
ტილო, ზეთი

UNKNOWN AUTHOR. PORTRAIT OF A LADY FROM TBILISI. XIX C.
Oil on Canvas.

საფულის ყდა (დეტალი). XIX საუკუნე

რუსული ხვერდი, ოქრომკედი, რელიეფული ნაქარგობა, სიტი

COVER OF A WALLET (DETAIL). XIX C.

Russian velour, Golden thread, Relief embroidery, Sitvi.

ელენე ჩერქეზიშვილის კაბა და გულისპირი. XIX საუკუნე

ხვერდი, ოქრომკედი, ატლასი. ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

XVII-XVIII საუკუნეებიდან საქართველოში ტანისამოსის დასამზადებლად უცხოურ მასალას იყენებენ, წყაროებში მოხსენიებულია ინდური, სპარსული, რუსული, ფრანგული და ინგლისური ქსოვილებისგან დამზადებული სამოსელი.

თუ მანამდე საქართველოში ძირითადად ადგილობრივად დამზადებული ქსოვილი გამოიყენებოდა (მიუხედავად იმისა, რომ იმპორტული საქონელი უძველესი დროიდანვე შემოდიოდა), XIX საუკუნიდან იწყება მზა მასალის აქტიური შემოღინება, რაც ნიადაგს აცლის ადგილობრივ წარმოებას. ამ ცვლილებამ შემდგომ პერიოდში ასახვა პოვა ტანსაცმლის ელემენტებში. ამავე დროს გავრცელებას იწყებს უცხოური მზა ნაწარმი, რომლის პირველი მომხმარებლები მაღალი წოდების, ქალაქის მცხოვრებლები არიან ¹¹⁵.

ელენე ჩერქეზიშვილის წარმოდგენილი კოსტიუმი ზემოხსენებული ტენდენციების საუკეთესო განსახიერებაა. გულისპირი, ისევე როგორც კაბის თარგი, ქართულია, თუმცა ქსოვილი და კაბის აბლიკაციებით გაფორმების მანერა – ევროპული.

DRESS AND APRON OF ELISABETH CHERKEZISHVILI. XIX C.

Velour, Golden thread, Satin. Art Palace collection.

From the XVII-XVIII centuries in Georgia, foreign material was used to sew clothes, and in historical sources are mentioned clothes made from Indian, Persian, Russian, French and English textile.

Where in Georgia locally prepared textile had been most popular (despite the fact that imported goods had been coming since olden times), from the XIX century began the active flow of ready-made material which undermined local manufacturing. This change influenced the elements of clothing in the subsequent period. High rank city inhabitants were the first customers for the new products (115).

The costume of Elene Cherkeshishvili is the best depiction of the tendencies mentioned above. The vestee, as well as the dress pattern, is Georgian, however the textile and manner of decoration with applications is clearly European.

შპა ფრანსუა გამბა. სამეგრელოს პრინცესა
1826 წელი. გრავეურა. პარიზი

GIRDLE OF A GEORGIAN DRESS. XIX C.
European velour, Golden thread, Embroidery, Sitvi.

ქართული კაბის სარტყელი. XIX საუკუნე
ევროპული ხავერდი, ოქრომკედი, ნაქარგობა, სითვი

JACQUES FRANCOIS GAMBA. PRINCESS OF SAMEGRELO. 1826.
Engraving. Paris.

შპა ფრანსუა გამბა. ვაჭარი სამეგრელოდან
1826 წელი. გრაფიურა. პარიზი

JACQUES FRANCOIS GAMBA. A TRADER FROM SAMEGRELO. 1826.
Engraving. Paris.

ქართული ხალხური ქსოვილებისთვის დამახასიათებელია ფერადოვნება, ფერების კეთილშობილი შეხამება და თავისებური ორნამენტული მოტივები. ქსოვილების დანიშნულების შესაბამისად, მხატვრული სახეები სრულიად სხვადასხვაგვარია და გოცებას იწვევს დიდოსტატური შესრულებით. განსაკუთრებით ეს ითქმის ქართული ქარგულობის ნიმუშების შესახებ. აღსანიშნავია მამაკაცის ტანსაცმლის ისეთი ნაწილები, როგორც იყო ჩახსაკრავები და წვივსაკრავები. ისინი არა მარტო ფერადი ნართით იქსოვებოდა და სხვადასხვა მოხდენილი სახეებით ამკობდნენ, არამედ ნაქსოვში ჩართული იყო ქართული წარწერები, რომლებიც პატრონს უსურვებდა, “სალხინოდ მოეხმარა” ისინი.

Georgian folk textile is characterized with sophisticated colours and peculiar ornamental motives. The masterful creations of various embroidery excite the viewer. Of particular note are those parts of Georgian clothes ‘chakhsakravi’ and ‘tsvibsakravi’ which were knitted not only with coloured yarn and decorated with different refined types, but which incorporated in the knitted pattern Georgian inscriptions, aiming to wish the owner to “wear it for joy”.

სამეჭლისო კოსტიუმი. XIX-XX საუკუნეების მიჯნა

ხავერდი. ოქრომკედი. ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

BALL GOWN. XIX-XX CC.

Velour. Golden thread. Art Palace collection.

ეს ძვირფასი ოქრომკედით გაფორმებული კაბა ფილმ „გიორგი სააკაძის“ გადაღების დროს, 1942 წელს გამოიყენეს და ერთ-ერთ მთავარ გმირს თეკლე დედოფალს (ლიანა ასათიანი) აცვია. თუმცა ასეთი კაბები XIX საუკუნის რუსეთის იმპერიაში მაღალი წოდების ქალბატონებისთვის იკერებოდა, მაგალითისათვის, მსგავსი ორნამენტებით დამშვენებული სამოსი აცვიათ XX საუკუნის დასაწყისის ორ ცნობილ ქართველ მანდილოსანს მერი შერვაშიძესა და აგრაფინა ჯაფარიძეს. იმავე ტიპის კაბებს ვხვდებით რუსეთის იმპერატორის კარზე 1903 წელს გამართული მეჭლისის მონაწილეებს შორის.

კაბამ ჩვენამდე გადაკეთებული სახით მოაღწია, როგორც ჩანს, იგი ფილმის გადაღების დროს დაამოკლეს და გრძელი (დაახლოებით ორ მეტრამდე) ქვედა ბოლო შეკვეცეს. ძვირფასი ხავერდი 3 ათასზე მეტი ლითონის მცირე დეტალითაა გაფორმებული. ექსპონატში კარგადაა ასახული ოქრომკედით ქარგვის ძველი ქართული ტრადიციები (მდიდარი ორნამენტი, მხატვრული სიმბოლიკა, სიუჟეტური კომპოზიცია, შესრულების მანერა), რომელიც XIX საუკუნის ყოფაში ჯერ კიდევ კარგად იყო შემონახული. ცნობილია, რომ საქართველოში უმთავრესად ხავერდზე, ატლასსა და სხვა ძვირფას ქსოვილებზე ქარგავდნენ. ოქრომკედით ნაქარგ სახეებში ხშირად ურთავდნენ მარგალიტს, ფერად მძივებსა და ზოგჯერ პათოსან თვლებსაც. ოქრომკედით ნაქარგობა ძველთაგანვე საექსპორტო იყო. XIX საუკუნის ერთ-ერთი რუსული წყაროს მიხედვით, ირანსა და ოსმალეთში გატანილი ქართული ოქრომკედით ნაქარგობა საუკეთესო ნახელავად მიიჩნეოდა მთელ აზიაში და ყველაზე ძვირად ფასობდა. ოქრომკედით ნაქარგობის მთავარ მოტივებს წარმოადგენდა ნაყოფიერებასთან დაკავშირებული მცენარეული ორნამენტები (ვაზის ფოთლები და მტევნები, ხორბლის თავთავები). აღნიშნული კოსტიუმი განადგურების პირას იყო, იკარგებოდა მისი ძვირფასი გაფორმება და ფუჭდებოდა ქსოვილი. 2016 წელს ხელოვნების სასახლეში დავით ბეჟუაშვილის განათლების ფონდის დაფინანსებით კოსტიუმს სარესტავრაციო სამუშაოები ჩაუტარდა და საექსპონიციოდ მომზადდა.

This golden threaded dress was used in 1942 for the shooting of the film “George Saakadze”, worn by one of the heroes, Queen Tekle (Liana Asatiani). However, such dresses were sewn for high rank ladies in the XIX century Russian Empire. At the beginning of the XX century, the vestment, decorated with such ornaments, was worn by two famous Georgian ladies: Meri Shervashidze and Agrafina Japaridze. In 1903, among the participants of the ball hosted by the Russian Empress, we see women in such dresses.

While shooting the film, it was apparently shortened and nearly two meters was cut from the hem. The precious velour is decorated with more than 3000 metal details. The exhibit expresses old Georgian traditions of golden thread (rich ornamentation, artistic symbolism, composition with a story, manner of sewing), which was well kept in the XIX century. It is well known that Georgians used to embroider on velvet, satin and other precious textile. In the decorations embroidered with gold, they would often insert pearl, coloured beads and precious gems. From old times, golden thread embroidery was successfully exported abroad. According to a XIX century Russian source, in Iran and the Ottoman Empire, Georgian golden thread was considered one of the best works in all Asia and represented the most expensive item. The main motif of golden embroidery was plant ornamentation (vine leaves and clusters, ears of wheat) connected to fertility.

აგრპინა ჯაფარიძე-ოლდენბურგელი სამეჯლისო კაბაში.
1903 წელი

AGRAPINA JAPARIDZE-OLDENBURGER IN A BALL GOWN. 1903

ქართველი თავადის კაბა. XIX საუკუნე

ფარჩა, ვერცხლმკედი, ოქრომკედი, მარგალიტები.

ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

DRESS OF A GEORGIAN NOBLEMAN. XIX C.

Brocade, silver thread, golden thread, pearls.

Art Palace collection.

ქართველი თავადის კაბის გულმკერდის გასაფორმებლად გამოყენებულია XVIII საუკუნის დასასრულის ვერცხლმკედი. ნაქარგობებს შორის ჩამაგრებულია 1048 მარგალიტი. შეკერილია ძვირფასი რუსული ფარჩისგან. სავარაუდოდ, ეკუთვნოდა ქართული სამეფო ოჯახის ან თავადური საგვარეულოს რომელიმე წარმომადგენელს და 1921 წელს თბილისის კინოსტუდიას გადაეცა.

წარმოდგენილი კაბა ძალიან ჰგავს ხალათს. ამის მიზეზი აღმოსავლური ტრადიციის გავლენაა. XVII-XVIII საუკუნეებში ირანის შაჰები ქართველ მეფეებს, თავადაზნაურებსა და დედოფლებს ხშირად ხალათით აჯილდოებდნენ. ცნობილია ასევე ქართველი მეფეების მიერ ქვეშევრდომთა ხალათით დასაჩუქრების ფაქტები. იმდენად, რამდენადაც, ხალათის ჩუქების წესი აღმოსავლეთიდან შემოვიდა საქართველოში, საინტერესოა XV საუკუნის არაბი ისტორიკოსის, ალ-მაკრიზის ცნობა აღნიშნულთან დაკავშირებით. ისტორიკოსის გადმოცემით, აღმოსავლეთის ქვეყნებში სამოსის ჩუქების ტრადიციას საფუძველი ირანის მმართველმა ჰარუნ ალ-რაშიდმა (786-809 წწ.) დაუდო, როდესაც თავის რჩეულს, ირანის საზოგადო მოღვაწეს-ჯაფარ იბნ იაჰიას, საპატიო სამოსი აჩუქა. როგორც მეცნიერები ფიქრობენ, ამ ფაქტმა განაპირობა აღმოსავლეთის ქვეყნებში მიღებული სამოსის ჩუქების ტრადიციის დამკვიდრება. წესის თანახმად, ხელმოწეფე ქვეშევრდომს პატივისცემის ნიშნად თავის ნაქონ ტანსაცმელს უბოძებდა, რომლის ხმარება დიდ პატივად ითვლებოდა.

ირანული ხალათის ჩუქების წესის ქართლში დამკვიდრებას ვახუშტი ბატონიშვილი როსტომის (1632-1658) გამეფებას უკავშირებს და აღნიშნავს: "ხოლო როსტომ მეფე აძლევდა ქართველთა ლეინის ხალათებსა და მცირესა მისაცემსა, რამეთუ მაშინ ქართველთა არ იცოდნენ კაბა და არცა ჰყუარობდნენ მორთვასა" ¹¹⁶. ამ ცნობამდე შედარებით ადრეული ხანის წყაროების მიმოხილვისას, იგივე ბატონიშვილი გადმოგვცემს ქართულ წერილობით წყაროებში დადასტურებულ პირველ ცნობას ქართველი მეფისადმი ირანული ხალათის ბოძების ამბავს. ვახუშტის მონათხრობის მიხედვით, გიორგი X-ს (1600-1605) ყეენის ნაბოძები ხალათი მიართვეს, რომელმაც: "არა აღიხადა სამოსელი თვისი, არამედ მას ზედა შთაიცვა ხალათი" ¹¹⁷. ცხადია, აღნიშნული ჩვეულება როსტომის გამეფებამდეც ცნობილი იქნებოდა საქართველოში. გარდა ამისა, ცნობაში განსაკუთრებულ ყურადღებას საჭიროებს ხალათის ჩაცმის სიუჟეტი-გიორგი X-მ "არა აღიხადა" ეროვნული სამოსი, არამედ მასზე (ქართულ სამოსზე) გადაიცვა ხალათი. შაჰის საპატიო ხალათი სხვა ძვირფას საჩუქრებთან ერთად გიორგი XI-საც (1676-1688) მიუღია. ამ დროს მეფეს ქართული სამოსი გაუხდია და სპარსულ ყაიდაზე შემოსილი გამოსულა ნარიყალას ციხიდან ¹¹⁸.

ამ საკითხთან დაკავშირებით, ფრიად საინტერესო ცნობას გვაწვდის XVII საუკუნის იტალიელი მისიონერი და მოგზაური დიონიზი კარლი. იგი დეტალურად აღწერს ყეენის ნაბოძები ხალათის ჩაცმის ცერემონიას და აღნიშნავს, რომ შაჰის გამოგზავნილი ხალათის ჩაცმას თავისი წესი ჰქონდა. აი, როგორ აღწერს ამ ამბავს იტალიელი მოგზაური: "გიორგი XI ერთი კვირით ადრე გასცემს ბრძანებას, ქალაქის მოედანზე სპარსული ხალათის ჩაცმის ცერემონიის შესახებ. სადაც მას, საპატიო სამოსის (ირანული) მიღებითა და ჩაცმით, საქ-

ვეყნოდ უნდა ელიარებინა ირანის შაჰის მორჩილება. დადგა დათქმული დრო. მოედანი ხალხით აივსო. მზის ჩასვლამდე სამი საათით ადრე, მშვენიერ ცხენზე ამხედრებული, ქართულ ეროვნულ სამოსში გამოწყობილი მეფე სამეფო სასახლიდან გამოვიდა. მას თან ახლდა ხმლითა და ხელთოფებით შეიარაღებული 50 ქვეითი მეომარი. ამაღამ ჩვეული წესისამებრ, ქალაქის ბაზარზე გაიარა და ციხეში შევიდა. მეფე ციხეში ქართულ სამოსს იხდის და სპარსელების დახმარებით ხელმწიფისგან გამოგზავნილ ხალათს იცვამს. სპარსულ ყაიდაზე ჩაცმული, ციხიდან (ნარიყალა) გამოსული მეფე იმავე გზით ბრუნდება სასახლეში. ეს ხალათი მას მთელი დღე ეცვა. მეტხანსაც შეეძლო სცმოდა, თუკი ამას მოისურვებდა”¹¹⁹.

იტალიელი მისიონერის ცნობების მიხედვით ირკვევა, რომ საქართველოში შაჰის მიერ გამოგზავნილი ხალათის ჩაცმის დადგენილი წესი არსებობდა და ის ირანის მბრძანებლისადმი მორჩილების აღიარების თავისებური ფორმა იყო. ამ მხრივ გიორგი XI-ს წესი ზედმიწევნით დაუცავს და შაჰის ქვეშევრდომობისთვის ბოლომდე გაუსვამს ხაზი, თუმცა გიორგი X სხვაგვარად მოიქცა. მან ყენის ნაბოძები ხალათი ქართულ ტანსაცმელზე გადაიცვა. ამის გამო დიდებულებისგან შენიშვნაც კი მიუღია, ეს საქციელი შაჰისთვის მოსაწონი არ იქნებაო. მეფეს კი უპასუხია: “თქვენ არა იცით არცა ერთი, უკეთუ ვყო ეგრეთ, მერმე მითხრის სხუადა ნებისა თვისისა ყოფად, და აწ ამისათვის ესრეთ უმჯობეს არისო”¹²⁰. ცხადია, ამგვარი მოქმედებით ქართველმა მეფემ ირანის შაჰის სანახევროდ მორჩილებას გაუსვა ხაზი¹²¹.

For the decoration of a vestee of a Georgian nobleman of the late XVIII century, silver embroidery was used. There are 1048 pearls. The attire is made of precious Russian brocade and is thought to have belonged to the Georgian Royal Family or a representative of noble ancestry. In 1921, it was given to the Tbilisi Cinema Studio.

The presented dress looks like a robe. The reason is Asian influence. In the XVII-XVIII centuries, Iranian shahs used to gift Georgian kings, nobles and queens with robes. Georgian kings also gifted robes to their subordinates. The gifting of robes came to Georgia from Asia, and there is interesting information from XV century Arab historian Al-Maqrizi concerning this fact. In Asian countries, the tradition of gifting of clothes comes from Iranian ruler Harun Al-Rashid (786-809), who gifted to Iranian public figure Ja’far ibn Yahya an honorable vestment. This is believed to have determined the tradition of gifting clothing in Asian countries. According to this rule, the ruler gifted to his favorite subordinate an item of clothing used by him. It was considered a great honor. Vakhushti Batonishvili connects the tradition of the Iranian robe gifts to the enthronement of Rostomi (1632-1658): “and King Rostom was giving to Georgians Leini robes and slam gifts, because Georgians didn’t know dress at that time and had no love of decorations” (116). Earlier sources are described by Batonishvili. According to the narration of Vakhushti, George X (1600-1605) was the first to be granted a robe from the Khan, who: “did not take off his own vestment and put the robe over it” (117). It is clear that this tradition was known before the enthronement of Rostomi. The fact that George X “did not take off” the national dress but placed the robe over it is worthy of note. George XI (1676-1688) also was also gifted an honored robe of the Shah. They say the king took off the Georgian vestment and went from Narikala stronghold clothed in the Persian style (118).

According to the Italian missionary, there was an established rule of wearing robes sent from the Shah in Georgia- it was a peculiar form of expressing obedience to an Iranian ruler. According to this, George XI thoroughly defended his rule, however George X did it in a different way. He dressed the robe gifted by the Khan over Georgian vestment. Because of this he was criticized by the nobles as unacceptable for a Shah. The king answered: “You are ignorant, if I do as you say, others will tell me to do as they want and that’s why this is better” (120). It is clear that the Georgian king was underlining his plan to halve obedience to the Iranian Shah (121).

ყურთმაჯიანი ქულაჯა. მოხატული ხავერდი. XIX საუკუნე
მოდელის მიხედვით აღდგენილი XX საუკუნეში.
ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

KULAJA WITH CUFFS. PAINTED VELVET. XIX C.
Restored according to a XX century pattern.
Art Palace collection.

გრიგორი კორადინი თავადი ალექსანდრე ერისთავი -
 "ბარძიმის როლში".
 პიესა "გაყრის" ილუსტრაცია. ქაღალდი, აკვარელი. 1851 წელი.

GRIGORY KORADIANI, "NOBLE ALEKSANDRE ERISTAVI
 IN THE ROLE OF BARDZIMI"
 Illustration of the play "Gakra". Paper, watercolour. 1851.

გრიგორი კორადინი "ქართული ქალის კოსტიუმის ესკიზი".
პიესა "გაყრის" ილუსტრაცია. ქაღალდი, აკვარელი. 1851 წელი.

GRIGORY KORADIANI, "GEORGIAN WOMAN'S COSTUME SKETCH"
Illustration for the play "Gakra". Paper, watercolor. 1851.

ნაბარგობის ნიმუში, XIX საუკუნე
ტილო, მძივი, სითვი

SAMPLE OF EMBROIDERY. XIX C.
Canvas, Bead, Sitvi.

ქირმანშალი. XIX საუკუნე
სპარსული შალი ქირმანიდან. ხელით ნაქსოვი

KIRMANSHALI. XIX C.
Persian Wool from Kirmani. Hand knitted.

ქალის სამოსის ფრაგმენტები. XIX საუკუნე
ხავერდი, ოქრომკედი

XIX საუკუნეში განსაკუთრებული პოპულარობით სარგებლობს ქალის ორნაწილიანი სამოსი, ანუ ზედატანი და ქვედატანი. ეს ფორმა უკლებლივ ყველა კუთხეში ვრცელდება. მიუხედავად ტრადიციული ტანსაცმლის ნელ-ნელა ხმარებიდან გადასვლისა, მისი ზოგიერთი ელემენტი შენარჩუნებულია ახალი სტილის სამოსელში, ეს ძირითადად ჩასაცმელის მორთულობასა და თავის დაბურვის წესში გამოიხატებოდა. ეგზოტიკური ელფერის მისაღებად ევროპულ ტანსაცმელზე ქართველი ქალები ძვირფასი ხავერდის ქსოვილის ზედატენებს იცვამდნენ. ისინი ოქრომკედით უხვად იყო დამშვენებული.

FRAGMENT OF WOMAN'S VESTMENT. XIX C.
Velour, Golden thread.

In the XIX century, woman's vestment with two parts was especially popular. This form was spread in every corner of the country. In spite of the fact that traditional attire was slowly going out of fashion, several elements were still kept in the new style vestment, expressed mostly in decoration of the textile and wearing of a headdress. To give an exotic appearance, Georgian women wore precious velour textile over European clothing. They were abundantly decorated with gold embroidery.

ნინო ნინონის (1900-1968) გულისპირი. XX საუკუნის დასაწყისი. (დეტალი)
ატლასი. ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

პერანგის გულისპირი, რომელსაც დიდებული ქალბატონები აუცილებლად სხვა-დასხვა სამშვენისითა და ნაქარგობით ამკობდნენ, ახალუხის (შესაბამისად, კაბის) ღრმად ამოჭრილი დეკოლტედან ჩანდა. ამიტომ იგი, ქართველი ქალის ჩაცმულობაში, ერთ-ერთ აუცილებელ ელემენტად მოიაზრებოდა. პერანგის გულისპირი მანამ ასრულებდა კაბის გულისპირის ფუნქციას, სანამ სარტყელ-გულისპირიანი კაბები შემოვიდოდა ხმარებაში. პერანგის გულისპირის შემკობა იცოდნენ მარგალიტის, ოქრომკედის, ძვირფასი ლილეებისგან ნაკერი გრეხილით, ამკობდნენ ქინძისთავით. საკუთრივ გულისპირის ხმარება სარტყელთან ერთად, მას შემდეგ შემოვიდა, რაც ქართველმა ქალბატონებმა გუჯასტიანი კაბა ჩაიცვეს. გულისპირს კერავდნენ სხვადასხვა ფერის ხავერდის, ფარჩის, აბრეშუმისა და ბამბის ქსოვილისგან. XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან გულისპირებს ამკობდნენ ოქრომკედითა და ვერცხლმკედით. ქარგავდნენ მცენარეული და ყვავილოვანი ორნამენტებით, ამკობდნენ ბისერებითა და მძივებით. შარვალს ქალები კაბის ქვეშ ატარებდნენ, რომელსაც შეიდიში ერქვა. შეიდიშის ტოტებს ქარგავდნენ. მიწი კაბიდან გამოჩენა სირცხვილად არ ითვლებოდა¹²³.

DETAIL OF VESTEE OF NINO NINONI (1900-1968). EARLY XX C.
Satin. Art Palace collection.

The vestee of the shirt, usually decorated by noble women with different trinkets and embroidery, can be seen through the deeply cut décolleté of Akhalukhi. That's why, in the vestment of Georgian woman, it was considered one of the necessary elements. The shirt vestee performed the function of the dress vestee until dresses with girdle-vestee came into fashion. Wearers used to decorate the shirt vestee with sewn twists made from pearl, golden thread, precious buttons, and decorated with pins. The wearing of the vestee with girdle came into fashion when Georgian women dressed with Gujasti. The vestee was sewn from different coloured velour, brocade, silk and cotton textile. From the late XIX century, vestees were decorated with golden and silver embroidery with plant and flower ornaments, along with beads and glass beads. Trousers were worn by women under the dress named 'sheidishi'. The trouser legs of 'sheidishi' were embroidered and there was no shame considered if the trousers were visible (123).

გრიგორი გაგარინი. ქართველი თავადის ასულის სამოსი
ფერადი გრავიურა. 1845 წელი

GRIGORY GAGARIN (1810-1893). VESTMENT OF A GEORGIAN NOBLEMAN'S DAUGHTER
Coloured engraving.

ნინო ნინონის თავსაპარავი. XX საუკუნის დასაწყისი
ფარია. ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

პერანგი კაბის ქვეშ ჩასაცმელი, ანუ ქვეშეთი სამოსია. ატარებდნენ დიდებულები და მდაბიონი (ორივე სქესის). კერავდნენ აბრეშუმის, ბამბის, მერდინის, მოვის, ტილოსა და ყანაოზისგან. გავრცელებული ყოფილა სხვადასხვა ფერის (ყვითელი, განსაკუთრებით წითელი) პერანგები. მოწმდება ორი სიგრძის პერანგი. იოანე ბატონიშვილის გადმოცემით, “ძველად ქართლოსიანთა დროსა ჰსცმიათ ქართველთა გრძელი, ფეხებამდის პერანგი და პერანგის ამხანაგი... ხოლო უკანასკნელთა დროთა შინა პერანგი მოკლე და საყელოც დაბალი”. დავით ფანასკერტელი-ციციშვილიც იოანე ბატონიშვილის მსგავსად, “ფერხთამდე” სიგრძის პერანგს ასახელებს. მდაბიო ქალთა “პერანგის გული გაჭრილი აქვთ და უვლიათ გარშემო გრეხილი შავი აბრეშუმისა ანუ მატყლისა. ჩაირჭმენ ქინძისთავს და დაამაგრებენ საშუალ მკერდისა გრეხილისა მას და უჩანთ ნახევარ-მკერდი ყელამდისინ ტიტველი”. პერანგი ქინძისთავის გარდა იკვრებოდა ერთი ღილით. დიდებულთა პერანგები ანალოგიური თარგისა იყო, ოღონდ ყელსა და ქობას ქარგავდნენ სირმით, ძვირფასი ქვებითა და მარგალიტებით, პერანგის მოქარგული ყელი ახალუხიდან ლამაზად რომ გამოჩენილიყო. პერანგს იცვამდნენ სეზონურად: ზაფხულში, გაზაფხულსა და შემოდგომაზე სხვადასხვა ფერის მოვის პერანგებს ატარებდნენ, ხოლო ზამთარში ტილოსას, “გულისპირ-შეკერილს”¹²⁴.

HEADRESS OF NINO NINONI (1900-1968). EARLY XX C.
Brocade. Art Palace collection.

Under the dress, an inner vestment was worn by nobles and commoners of both genders. It was sewn from silk, cotton, merdini, movi, canvas and kanaozi and shirts came in yellow or red and the skirts in two lengths. According to Ioane Batonishvili, “in old times, Georgians used to wear long shirts, which inside was short and the collar of it was low”. Ioane Batonishvili as well as Davit Panaskertel-Tsitsishvili said the long shirt went down “to the feet”. The vestee of common women was cut off and adorned with black silk or wool”. Aside from the pin, the shirt was buttoned with one button. The shirts of nobles had the same pattern, but the neck and ‘koba’ was embroidered with silver thread, precious stones and pearls, the embroidered neck of the shirt to was attractive when seen through the Akhalukhi. The shirt was worn seasonally: in summer, spring and autumn, they wore different colour ‘movi’ shirts, and in winter ones made from canvas, “sewn on vestee” (124).

გრიგორი გაგარინი. თბილისელი მანდილოსნის სამოსი
ფერადი გრაფიურა. 1845 წელი
GRIGORY GAGARIN (1810-1893). VESTMENT OF A LADY FROM TBILISI.
Coloured engraving.

გრიგორი გაგარინი. ქართველი პრინცის სამოსი.

ფერადი გრაფიკა. 1845 წელი

GRIGORY GAGARIN (1810-1893). ATTIRE OF A GEORGIAN PRINCE.

Coloured engraving.

ცნობილია, რომ შარვალს ქართველები ხმარობდნენ უბეგანიერსა და ხვანჯარგაყრილს (ზონარგაყრილს), რომლის ტოტებს ჯერ პაიჭში (პატიტებში), შემდეგ კი ჩექმაში იტნევდნენ. გარდა ამისა, ქართველები სხვადასხვა ტიპის (ჩერქეზული, ნაკეციანი, ნაოჭიანი და სხვ.) შარვლებს მოიხმარდნენ, მათ შორის ე.წ. “ქართულ” შარვალს, რომელიც შედარებით მოკლეთოტიანი, უბეგანიერი და წელში ხვანჯარგაყრილი ყოფილა. უმეტესად, ქართველების შარვალი კოჭამდე გრძელი იყო ¹²⁵.

შარვალი წელქვევით ჩასაცმელი, ტოტებიანი გარეთა სამოსია. სიტყვა შარვალი სპარსული სიტყვა შალვარისგან წარმოიშვა და ქართულ ენაში XVII საუკუნიდან დამკვიდრდა. შალვარი სულხან-საბას განმარტებული აქვს როგორც ბერძნული წარმოშობის სიტყვა, რომელიც ნიფხავს ნიშნავს. იგი შალვარის ქვეშ, საცვლის რამდენიმე ტიპს (როპანაგი, საწარმართულო, პერიკამი) აერთიანებს. სულხან-საბას განმარტებას არ ეთანხმება ივანე ჯავახიშვილი, რომელიც ამტკიცებს, რომ შალვარი არც ბერძნული წარმოშობისაა და არც ნიფხავს არ აღნიშნავს. შალვარი (Šalvār) სპარსულში თურქული ენიდან დამკვიდრებული სიტყვაა, რომელიც უბეგანიერ შარვალს ნიშნავს და ხმარობდნენ როგორც ქალები, ასევე მამაკაცები. მოწმდება შალვარის რამდენიმე ტიპი. ერთ-ერთი მათგანია ჩახჩური. იგი შედარებით ვიწროტოტებიანი და ხვანჯარგაყრილი (ზონარგაყრილი) შარვალია, რომელსაც წინდებში იტნევდნენ. გვიანშუასაუკუნეების წერილობით წყაროებში, შარვლის აღმნიშვნელ ტერმინებად გვხვდება საკუთრივ შარვალი, ჩახჩური, საწარმართულო და პერიკამი ¹²⁶.

Georgians wore wide trousers with ‘khvanjari’ (tied with lace), the legs of which were tucked into ‘paitchi’ (Patchitchi), after this in high boots. Georgians also used to wear different kinds of (Cherkezian, with fold, creased, etc) trousers, among them so-called “Georgian” trousers which had relatively short legs, wide bays and with tied lace at the waist. Most trousers were ankle-length (125).

The word ‘sharvali’ (trousers) is a Persian word originating from ‘shalvari’ and established in Georgian from the XVII century. Sulkhan-Saba explains ‘shalvari’ as a word of Greek origin which was ‘nipkhavi’. It unites several types of underwear (ropanagi, satsarmartulo, perikami). There were several types of ‘shalvari’. One is the ‘chakhchuri’ with narrow legs and ‘khvanjari’ tied with lace and tucked into socks. In the written historical data of the late Middle Ages, the terms describing trousers are the same: ‘sharvali’, ‘chakhchuri’, ‘satsarmartulo’ and ‘perikami’ (126).

გობელენის ქსოვილი. XX საუკუნის დასაწყისი
ირანი. ქერმანი. ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

ახალუხს კაბის ქვეშ ატარებდნენ. მას კერავდნენ ე.წ. შავი ფართლელის (ყარამანდულა, სატინი, დიმიკიტონი, ქიშმირი, ხამი, ნაშური და სხვ), შალისა და აბრეშუმისგან. იგი “ყელიდან წელამდე ვერცხლის ნაჭედი ღილებით” იყო ჩაღილული და ეცვათ პერანგზე ისე, რომ პერანგის მოქარგული ყელი არ დაფარულიყო¹²⁷.

ცნობილია, რომ ახალუხს, როგორც ქართველი, ასევე ირანელი მამაკაციც ატარებდა. შარდენის თქმით, ირანში გავრცელებულია სამოსი, რომელიც “მუცელთან ორჯერაა გადაკეცილი და ილლიის ქვეშ იკვრება. პირველი ბორტი იკვრის მარცხენა ილლიის ქვეშ, მეორე ბორტი კი მარჯვენა ილლიის ქვეშ. სახელოები ვიწრო და ზომამე გრძელი იციან, რის გამოც ისინი მკლავებზე შეკეცილი აქვთ და მაჯასთან ღილებით შეკრული”¹²⁸. აღწერილი სამოსი ძალიან ჰგავს საქართველოში გავრცელებული ახალუხების გარკვეულ ტიპს. ასეთი ახალუხის თარგზე აჭრილი კაბები საქართველოში ცნობილი იყო ჯერ კიდევ X საუკუნეში. აღნიშნული სახის სამოსი სხვადასხვა ვარიაციით გვხვდება XI, XII, XIII საუკუნეების შუა წლებამდე. აღნიშნულის გათვალისწინებით, შესაძლებელია გამოითქვას ვარაუდი, რომ გვიან შუასაუკუნეებში, ქართველი მამაკაცის გულდახშული და დაბამბული ახალუხი ირანულ ახალუხთან დიდი მსგავსებით ხასიათდებოდა¹²⁹.

ახალუხი როგორც დიდებულის, ასევე გლეხი მამაკაცის ჩაცმულობის ერთ-ერთი მთავარი შემადგენელი ნაწილი იყო. საინტერესოა XX საუკუნის დასაწყისში ქართული ეროვნული სამოსის მკვლევარის ივანე ციციშვილის ახალუხთან დაკავშირებული მოსაზრება: “სამთავე წოდება ერთი ფორმის ახალუხებსა ხმარობდა, ხოლო თავადანაურობა და მოქალაქენი შალისას, აბრეშუმისას, დიბისას და ქირმანშალისას რომ აკეთებდნენ, გლეხობა ჩითისას და ლეინისას (სქელი სატინის მაგვარი)”¹³⁰. გამოთქმული მოსაზრებით, ივანე ციციშვილი კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს, დიდებულთა და მდაბიოთა მიერ, ერთ თარგზე აჭრილი და განსხვავებული ქსოვილით ნაკერი სამოსის მოხმარებას შემკულობის გარეშე.

TEXTILE SEWN FROM FUR, LIKE A TAPESTRY. EARLY XX C.
Iran. Karmani. Art Palace collection.

Akhalukhi was worn under the dress. It was made from “black drapery”, wool and silk. It was buttoned “from neck to waist with silver buttons” and was put over the shirt not to cover the embroidered neck of the shirt (127). Notably, in the late Middle Ages, the buttoned cotton akhalukhi was similar to the Iranian akhalukhi (129).

Akhalukhi was one of the main parts of the vestment of noble as well as peasant men. The view expressed by researcher of Georgian national vestment, Ivane Tsitsishvili, about akhalukhi is interesting (he writes about popular Georgian vestment): “men of all three ranks wore one form of akhalukhi; where nobles and citizens made it from wool, silk, ‘dibisa’ and ‘kirmanshali’, peasants used calico and ‘leini’ (thin satin)” (130). According to Ivane Tsitsishvili, akhalukhis of nobles and commoners were cut from one pattern and sewn with different textiles and without decoration.

გრიგორი გაგარინი. მამრელი პრინცის სამოსი
ფერადი გრავიურა. 1845 წელი

GRIGORY GAGARIN (1810-1893). ATTIRE OF A MEGRELIAN PRINCE.
Coloured engraving.

ქსოვილის ფრაგმენტი. XX საუკუნის დასაწყისი
ბამბა.

საგულისხმოა, რომ ქართველი მამაკაცის კაბა ზოგადი ნიშნებით ახლოს დგას აღმოსავლური ქვეყნების სამოსთან. კაბის გულისპირის ჩაფრასტებითა და ბუზმენტებით შემკულობა დამახასიათებელია თურქეთის, ირანისა და სხვა აღმოსავლური სახელმწიფოებისთვის. აღმოსავლეთ საქართველო ირანის დაქვემდებარებული ქვეყანა იყო და შესაბამისად, მეტი შესაძლებლობა იქნებოდა კულტურათა ურთიერთმეგავლენისა. საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში დაცული თეიმურაზ II-ის კაბა აღნიშნული მოსაზრების კარგი ილუსტრაციაა. იგი შეკერილია ღია ტონის ყავისფერი, შედარებით უხეში ფარჩისგან, რომელზეც ოქრონემსულით გამოყვანილია ყვავილოვანი ორნამენტები. კაბის ზედა ნაწილი ტანზე მომდგარია, წელში გადაჭრილი, ქვედა ნაწილი კი უფრო თავისუფალი. კაბას გვერდებში ჩადგმული აქვს ჩაქები, რომელიც მის ქვედა ნაწილს ნახევარსფეროს ფორმას აძლევს. ბოლოში გვერდები 7 სანტიმეტრზე შეხსნილია. კაბა წინ მთლიანად ღიაა და იკვრება გულისპირზე დამაგრებული ლითონის ბუზმენტებით. საყელო დაბალი, სახელო მკლავზე გამოყვანილი, ილლიის არე იდაყვამდე ღია. მაჯასთან ვიწრო და შეხსნილია. თეიმურაზ II-ის კაბა მაჯებზე ბოლომონიკბულია. კაბის სახელო ოვალური ფორმის ყოშით მთავრდება და სახელოზე გადაკეცილია. კაბას როგორც ქართველი, ასევე ირანელი მამაკაცები ატარებდნენ. ირანული კაბა, ქართულის მსგავსად, წინ ჩახსნილი და ჩალილული იყო. ზედა სამოსად კაბის ხმარება ირანში შუა საუკუნეებიდან მოყოლებული მოწმდება და თუ საშუალო და დაბალი ფენა არა, მაღალი რანგის წარმომადგენლებს უდავოდ უნდა ეტარებინათ ¹³¹.

FRAGMENT OF TEXTILE. EARLY XX C.
Cotton

It is noteworthy that the dress of Georgian man is in general appearance like the apparel of Eastern countries. The decoration of the dress vestee with ‘chprasti’ and ‘cuzmenti’ is characteristic for Turkey, Iran and other Eastern countries. Eastern Georgia was under the subordination of Iran and, accordingly, there was more possibility for mutual influence of cultures. The dress of Teimuraz II kept in the National Museum of Georgia is a good illustration of this point. It is sewn from relatively rude brocade of a light brown colour, with flower ornaments made with gold thread. The upper part of the dress is tightly gathered to the body, cut at the waist, with a loose skirt. The dress has ‘chaki’ sewn on both sides, which gives to the skirt of the dress the form of a hemisphere. The sides are opened by a length of 7 centimetres. The dress is completely open in front and is buttoned with ‘buzments’ fixed on the vestee. The collar is low, the sleeves tight, the armpit area open to the elbow. It is narrow and open at the wrist. The dress of Teimuraz II has embroidered lace on the cuffs. The collar of the dress has oval ‘koshi’ at the end and is folded up over the sleeve. The dress was worn by both Georgian and Iranian men. Iranian dress, like Georgian, was open in front with a line of buttons. The fact the dress was used as an upper vestment in Iran is confirmed from the Middle Ages and if not the middle and low class, the high rank representatives would certainly have worn it (131).

გრიგორი გაგარინი. კახელის სამოსი
ფერადი გრავიურა. 1845 წელი

GRIGORY GAGARIN (1810-1893) ATTIRE OF A KAKHETIAN.
Colored e Engraving.

ხელსახოცი ამილახვრების სასახლიდან. XX საუკუნის დასაწყისი
ფრანგული აბრეშუმი

NAPKIN FROM THE AMILAKJVARI PALACE. EARLY XX C.
French silk

ეფემია მესხის (1862-1941) მოსახსანი.
XX საუკუნის დასაწყისი
მოქარგული აბრეშუმი.
ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

PELERINE OF EPEMIA MESKI (1862-1941). EARLY XX C.
Embroidered silk.
Art Palace collection.

ხელსახოცი ამილახვრების სასახლიდან.
XX საუკუნის დასაწყისი
ტილო, ოქრომკედი

NAPKIN FROM THE AMILAKHVARI PALACE. EARLY XX C.
Linen, Golden thread.

სუფრის ფრაგმენტი ერისთავების სასახლიდან.
XX საუკუნის დასაწყისი
შალი, ნაქარგობა

FRAGMENT OF TABLE-CLOTH
FROM THE ERISTAVIS' PALACE. EARLY XX C.
Wool, Embroidery.

მოსასხამი. XX საუკუნის დასაწყისი
ტილო, აბრეშუმი, ოქრომკედი, რელიეფური სითვი. დეტალი. ხელოვნების სასახლის კოლექცია.
PELERINE. EARLY XX C.
Linen, silk, golden thread, Relief Sitvi. Detail. Art Palace collection.

ქართველი მწერლის იესე ბარათაშვილის მემკვიდრეობა საშუალებას გვაძლევს კარგად დავინახოთ თუ როგორ იმოსებოდნენ ქართველი თავადაზნაურობის წარმომადგენლები, მის “თავდასავალში” მრავალფეროვან ტანსაცმელთან ერთად ქსოვილის მრავალფეროვნებასაც ვხედავთ. 1774 წელს ის წერს: მე “ათი-თორმეტი კაბა არ გამომლევიან ზანდუკში, ოთხი და ხუთი ახალუხი, ხუთი და ექვსი პერანგი და მუქასარი, ჩახჩუკი და პაიჭი, ათი-თორმეტი ქუდი საჩეხი, თუშური ნაკერი ქუდი და ყაჯრული სხვადასხვა ფერიო”. ამასთანავე “ზამთარს ზამთრისას ვიხმარებდი”, სახელდობრ: “ზამთარში ჩავიცვამდი რბილის შიგნით ტანისამოსს, ახალუხს, მსხვილს კაბას ყიზილბაშურს, დაბამბულს-ორშაბათს, სამშაბათს და შაბათ-კვირემდის ან ლაინისას, ან ჩითისას და შაბათ-კვირას ან ატლასისა, ან სხვა რასმე კარგს, კარგის ღილით, იმასაც დაბამბულს”.

სხვადასხვანაირად ვიცვამდით, მოგვითხრობს იესე ბარათაშვილი წელიწადის სხვადასხვა დროსაც: “გაზაფხულზე, გაზაფხულ-შემოდგომას მოვის პერანგებს სხვადასხვა ფერს და ზაფხულში ტილოს პერანგებს, გულისპირშეკერილს, ახალუხს ლამაზებს და კაბებს დარაიებს-შაბათს-კვირას სხვადასხვა ფერს და უმისოდ მაუდებს და წმინდას შალებს. აგრეთვე სარტყელს ზამთარში რბილსა და ზაფხულში დიბებს და შალებს. ქუდს ზამთარში კვერნისას და ზაფხულში მსუბუქსა და ხან ჩაჩეხსა და ხან თუშურსა და ხან სირმით ნაკერსა”¹³².

იესე ბარათაშვილის ანდერძიდან ძველ საქართველოში გავრცელებული რამდენიმე ქსოვილის სახელს ვგებულობთ. ესენია: მოვი – აბრეშუმის ქსოვილს, ალისფერი ბატისტს აღნიშნავდა, ლაინი შეღებილი ნარმა იყო, თავად ნარმა კი ბამბის ან სელისგან იქმნებოდა. დარაია – შინამრეწველური წესით დამზადებული აბრეშუმის ქსოვილია (აღმოსავლეთ საქართველოში თავთა, მერდინი). ქსოვდნენ ჰორიზონტალურ საქსოვ დაზგაზე 2 ან 4 დგომით, ქსოვილის ხლართის შესაბამისად. მას ფართოდ იყენებდნენ ყოფაში, განსაკუთრებით სამშითვოდ. საქართველოს შიდა ბაზრებზე დიდი გასავალი ჰქონდა. დარაიას თავშალები (“ქიცები”) გავრცელებული იყო დასავლეთ საქართველოში, უმეტესად სამეგრელოში. დიბა – ძვირფასი ქსოვილი, იგივე ფარჩა ან ატლასი იყო.

The heritage of Iese Baratashvili gives us a chance to see how representatives of Georgian nobles dressed: in his “adventure”, together with diverse vestments, we also see a diversity of textile. In 1774, he wrote: “I used to have ten-twelve dresses in a wardrobe trunk, four and five akhalukhi, five or six shirts and ‘mukasari’, ‘chakhchukhi’ and ‘paitchi’, ten-twelve ‘sachekhi’, a Tushetian sewn hat and different coloured ‘kajruli’.” Also, he, in winter “used to wear underclothes of ‘rbili’, ‘akhalukhi’, Khizilbashian thick dress, cotton – on Monday, Tuesday, and on Saturday-Sunday used to wear clothing made from ‘laini’, ‘calio’ or satin, or other good ones, with good button, the same cotton”.

From the will of Iese Baratashvili we learn about the existence of several kinds of textile in Georgia. These are: movi – silk textile, alisferi used to mean ‘batisti’; laini was colored calico, the same calico was made from cotton or flax. Daraia is home-made silk textile (in Eastern Georgia Tavta, Merdini), knitted on a horizontal loom with 2 or 4 weaver’s reeds, according to the nodus of the textile. It saw widespread use for dowry. It was also in high demand on Georgian markets. Headscarfs of Daraia (“kitsis”) were spread in Western Georgia, mostly in Samegrelo. Diba – precious textile, was brocade or satin.

საქართველოში გავრცელებული იყო ქსოვილის ე.წ ცივი კუბური ლეზვა. ის აღმოსავლეთიდან შემოვიდა. ამ დროს ნახატის რეზერვაცია ხდებოდა ქსოვილზე საჩითავი ყალიბის მეშვეობით ცხიმნარევი სანთლის დაღვენით. ამგვარად მიღებულმა ჩითმა სპეციალური გამოყენება პოვა საქართველოში: ასე “ჩითავდნენ” მხოლოდ და მხოლოდ “ლურჯ სუფრებს”, რუსეთისა და ევროპისაგან განსხვავებით.

ქსოვილის ხარისხისა და ზომის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, “ლურჯ სუფრას” საზოგადოების ყველა ფენა ხმარობდა. XX საუკუნის მეორე ნახევარშიც კი მთიულეთში შემონახული იყო განსაკუთრებით ვიწრო და გრძელი სუფრები, რომელთა განი 60 სანტიმეტრი, სიგრძე კი 2,8 მეტრი იყო, რაც ოთხ ადლს უდრის. არსებობდა უზარმაზარი სწორკუთხა სუფრები, რომლებიც ქსოვილის 3, 4 და 5 განისგან იკერებოდა და მათი სიგრძე 5-7 მეტრს აღწევდა, იყო სულ პატარა –მეტრი-მეტრზე სუფრებიც.

სუფრის ქსოვილი სხვადასხვავარი იყო: სელის ქსოვილზე “დაჩითული” ბაცი ლურჯი ფერის სუფრა უფრო ძველი წარმოშობისაა. მისი თეთრი ნახატი ოდნავ ბუნდოვანია და სტილის მიხედვით არქაული. საფაბრიკო ბამბის ქსოვილისგან დამზადებული სუფრები კი მუქი და ინტენსიური ლურჯი ფერისაა, მათი კაშკაშა თეთრი ნახატი უაღრესად მკვეთრია და ნათელი.

მიუხედავად ამისა, “ლურჯი სუფრების” ორნამენტიკა უფრო მკვეთრად გამოვლენილ ხალხურ ხასიათს ატარებდა დაჩითული ქსოვილების ორნამენტიკასთან შედარებით, რადგან მათი ბეჭდვის ტექნიკა უფრო უხეშა და რბილი ჯიშის ხისგან მარტივად ამოჭრილ ყალიბებს ითხოვდა.

სუფრაზე დეკორატიული ფორმების განაწილებისას ოსტატი, თავისი საკუთარი გემოვნებისა და შინაგანი მხატვრული ალღოს მიუხედავად, მაინც დადგენილ, ჩამოყალიბებულ სქემას მისდევდა. გამოყენებულ მოტივთაგან მრავალს, ვფიქრობთ, დეკორატიული მნიშვნელობის გარდა, გაცილებით უფრო ღრმა და ხალხის უძველეს მსოფლმხედველობასთან დაკავშირებული შინაარსი ჰქონდა. ამიტომ სავარაუდოა, რომ “ლურჯი სუფრები”, საყოფაცხოვრებო დანიშნულებასთან ერთად, რიტუალურ ხასიათსაც ატარებდა. ამ მხრივ საყურადღებოა ის ფაქტიც, რომ ძველ საქართველოში “ლურჯი სუფრები” მხოლოდ განსაკუთრებულ საზეიმო ვითარებაში (საქორწინო ნადიმი და საეკლესიო დღეობა) იშლებოდა”.

In Georgia, dyeing fabric in the “Cubian” style was very popular. This tradition came to Georgia from the East. While colouring, masters displayed the drawing with the help of print-work cast by dropping melted wax mixed with fat. The ‘chitma’ received after this procedure had special meaning in Georgia and was used only for Blue Tablecloths, in difference from Russia and Europe.

Blue Tablecloths were used by every level of society. In the late XX century in Mtiuleti were kept especially narrow and long table-cloths, 60 centimetres wide, 2.8 metres long, which equalled four ‘adli’. There were large rectangular tablecloths sewn from 3, 4 and 5 wide cloth, with a total length of 5-7 meters, and also small tablecloths of 1m x 1m.

The textile of the tablecloth varied: the pale blue tablecloth with decoration on flax is older in origin. Its white painting is vague and, according to the style, archaic. The tablecloths made from cotton are a dark and intense blue colour, their bright white drawing sharp. Despite this, ornaments of Blue Tablecloths more clearly expressed folk character in comparison with textile with the ‘chiti’ ornament, because their printing technique asked for ruder molds, cut simply and made from soft wood.

While placing decorative ornaments on fabric, as well as his own taste and internal artistic intuition, the master followed the determined, established rules. We think that from the motives used by the master, many of them, aside from decorative meaning, had a much deeper meaning connected to old philosophy. That’s why it is thought Blue Tablecloths, together with a domestic function, had ritual character. From this point of view, it is remarkable that in old Georgia Blue Tablecloths were used only on special occasions (wedding table and ecclesiastic festive occasions)”.

სუფრა. XX საუკუნის დასაწყისი
ტილოს ქსოვილი. ყალამყარი. ისპაჰანი
ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

მნიშვნელოვანი ადგილი ეჭირა ქსოვილის დამზადებას და შეღებვას საქართველოს ეკონომიკაში. განსაკუთრებით გავრცელებული იყო დაჩითული ქსოვილი, შედარებით მარტივი წარმოების, სიიაფისა და ამდაგვარად დამუშავებული ქსოვილის უადრესი დეკორატიულობის გამო. მისი დამზადებისას მთელი ნახატი და შეფერილობა საჩითავი ყალიბების მეშვეობით “იბეჭდებოდა” ქსოვილზე. ყალიბთა შესრულების დონე ცხადყოფს, რომ მათ ჭრიდნენ მაღალი მხატვრული გემოვნებისა და დიდი ოსტატობის მქონე ხითხურობები. დასაჩითად იყენებდნენ სხვადასხვა ქსოვილს. ყველაზე უძველესი ნიმუშები სელისაა, შემდგომი, საკმაოდ უხეში— ბამბის, ბოლოს, ჩითისა და მარმამისმაგვარი თხელი საფაბრიკო ბამბისა. ქსოვილის ხასიათისა და ხარისხის შესაბამისად, ირჩევდნენ ნახატსაც. მრავალრიცხოვან დეკორატიულ მოტივს შორის უფრო ძველია გეომეტრიული. შემდგომში განსაკუთრებული გავრცელება ჰპოვა მცენარეულმა მოტივებმა.

ჭრელ, ფერადოვანსა და ლამაზად დაჩითულ ქსოვილს ხმარობდნენ სამოსლის სარჩულად, ფარდებად, მუთაქისა და ბალიშის პირად, ბოხჩებად, თავსაკრავებად, წიგნის ყდის სარჩულად და ა.შ.

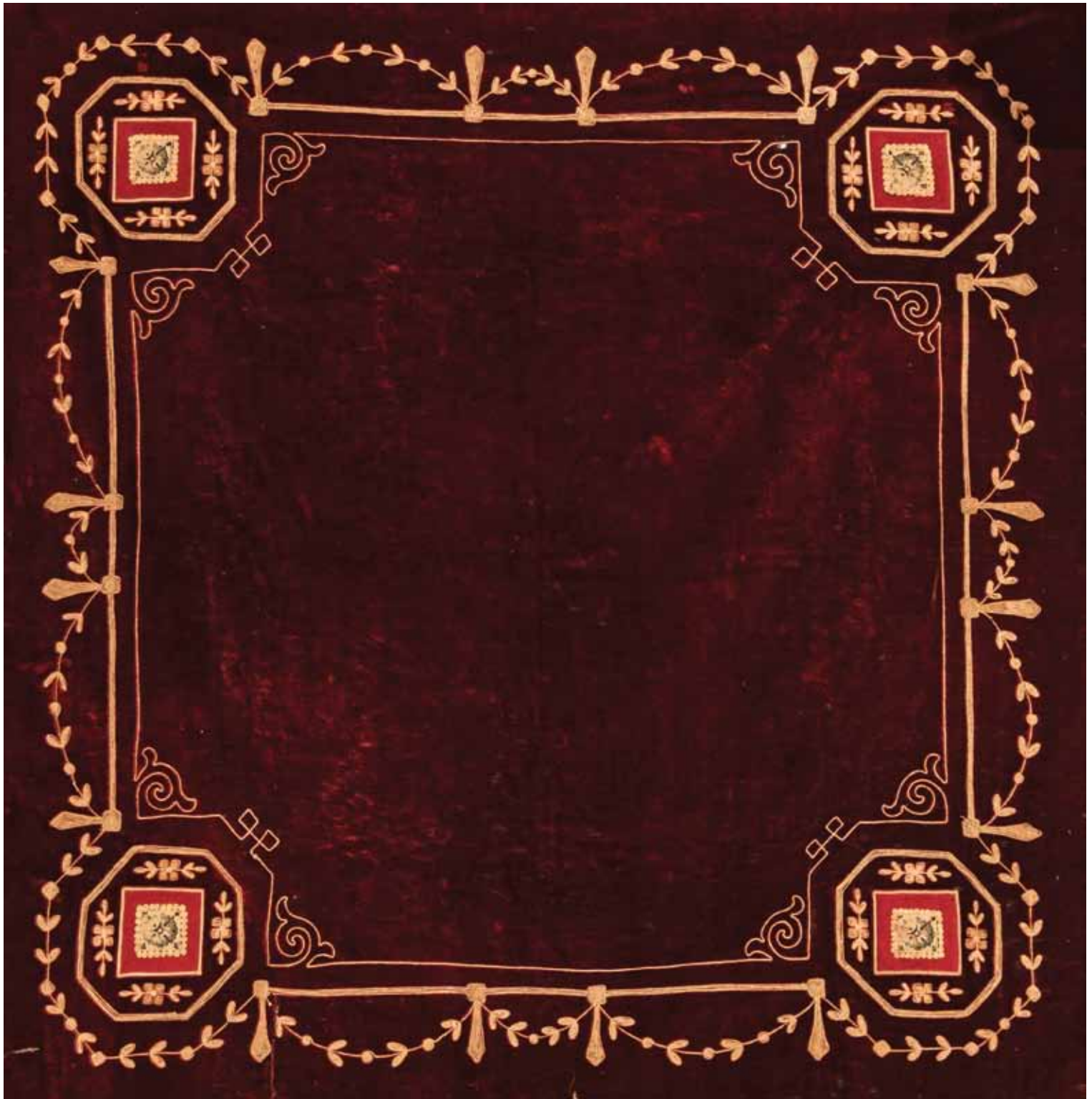
XIX საუკუნის დასასრულს საფაბრიკო წესით დამზადებულმა დაჩითულმა ქსოვილმა სრულიად განდევნა შინამრეწველური დაჩითული ქსოვილი. წარმოდგენილი ისპაჰანური სუფრა სწორედ საფაბრიკო წესით დამზადებული ნაწარმია. იგი საქართველოში საკმაოდ პოპულარული იყო, გამოიყენებოდა როგორც სუფრად, ასევე მოსასხამად და თავსაბურავად.

TABLECLOTH. EARLY XX C.
Linen. Kalamkari. Isfahan.
Art Palace collection.

“The preparation and coloring of textile had an important place in the Georgian economy. There was especially spread textile with ‘chiti’ decorations, because of relatively simple production, cheapness and deeply decorative character of the textile which was produced this way. While producing this textile, the whole drawing and colour was printed with the help of the ‘chiti’ mold onto the textile. The level of preparation of molds show they were cut by ‘khithuros’ of high patristic taste and high mastership. For the process of ‘chiti’ decoration, different textiles were used. The oldest samples are made from flax, further, and quite rude —cotton, and also thin cotton like muslin. They chose ornaments according to the character and quality of the textile. Between many kinds of decorative motifs, the oldest is geometric. Further, there were especially spread plant motifs. Motley, colorful and beautifully decorated textile with ‘chiti’ was used for the lining of clothing, curtains, pillowcases and Asian cushion cases, headdresses, the lining of book covers, and more.

At the end of the XIX century, imported fabric textile decorated with ‘chiti’, overtook homemade textile decorated with ‘chiti’. The Isfahan tablecloth is a product produced in a factory way quite popular in Georgia, used as tablecloth, cloak and headdress.

დადიანების ასალი. XX საუკუნის დასაწყისი
ხავერდი. საფრანგეთი.
ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

ASALI (CLOTH FOR COVERING THE BACK OF THE HORSE)
OF THE DADIANIS. EARLY XX C.
Velvet. France. Art Palace collection.

სუფრა. XX საუკუნის დასაწყისი
ხავერდი. რუსეთი. ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

TABLE-CLOTH. EARLY XX C.
Velvet. Russia. Art Palace collection.

ფარდაგი ეწოდება ქართული ქსოვილის ერთ-ერთ სახეობას, რომელიც იქსოვებოდა სხვადასხვა ფერის მსხვილად ნაგრები, ძირითადად შალის უხაო ძაფით. საქსოვი მასალის ხარისხისა და ქსოვის ტექნიკის მიხედვით განარჩევენ ფარდაგის რამდენიმე სახეობას. დიდ ფარდაგს ვერტიკალურ საქსოვ დაზგაზე ქსოვდნენ, პატარა-პატარა საფენ ფარდაგებს კი ყაისნალითაც. ყველაზე მარტივი წესით ჯეჯიმი იქსოვებოდა. არსებობს ერთსახიანი და ორსახიანი ფარდაგი. ერთსახიანის ნიმუშია კვირტულა. კვირტულისა და ჯეჯიმის სახეობის ფარდაგზე ორნამენტის სახე არ არის ჭვირით გამოყოფილი. ორნამენტის ჭვირით გამოყოფილი ფარდაგები უფრო რთული ტექნიკით იქსოვება და უმთავრესად ბარის რაიონებისთვის არის ნიშანდობლივი. ფარდაგის ორნამენტში გვხვდება მცენარეული, ზოომორფული და ანთროპომორფული მოტივები. დიდი ადგილი ეთმობა გეომეტრიულ ჭრელს. ბევრი ფარდაგის სიუჟეტურ მხატვრობას თან ახლავს ხელოსნის ვინაობა და მოქსოვის თარიღი. ქსოვის მრავალფეროვნებითა და ორიგინალობით გამოირჩევა თუშური ფარდაგი. ამ მხრივ ასევე საინტერესო უბანია მთიულეთ-გუდამაყარი, ივრის ხეობა, პატარა ლიახვისა და ქსნის ხეობები, ქვემო ქართლი, ჯავახეთი, აჭარა, ქიზიყი, სამეგრელო და ლეჩხუმი.

თუშეთში უძველესი დროიდან სილამაზით გამორჩეულ ფარდაგებს ამზადებდნენ. აქ ოჯახის სიმდიდრის ერთ-ერთ საზომად საფარ-საგებლის ანუ ხალიჩა-ფარდაგების რაოდენობა და ხარისხი ითვლებოდა.

ძველად ფარდაგებს “ფლასები” და “საგორავები” ერქვა. ფლასი იყო მოკლე და განიერი, საგორავი-გრძელი და ვიწრო. ფლასი შედგებოდა ნაპირის, გულისა და შუაგულისგან. თუშური ფარდაგის ერთ-ერთი მახასიათებელია მისი დახვეწილი, თავშეკავებული კოლორიტი, რომელიც ძირითადად შემდეგი ფერებით განისაზღვრებოდა: შავი, თეთრი, ლევა, ლურჯი, მწვანე, ყვითელი, ღვინისფერი. ყველა ეს ფერი ბუნებრივი საღებავით მიიღებოდა.

შავი ფერისთვის გამოიყენებოდა თავშავა. ამ მცენარეში ნახარშ

ნართს უმატებდნენ მთის ჟანგძალას, ასევე გამოიყენებოდა კაკლისა და დაფნის ფოთლები.

ყვითელ ფერს იღებდნენ თუთუბოს, ვაშლის ხის ქერქის, თუთის შემოდგომის ფოთლებისგან და ხარკის ფურცლებისგან. წითელი ფერის მისაღებად ძირითადად ენდროს ხმარობდნენ, რომლებიც თუშებს კახეთიდან ამოჰქონდათ. ყავისფერს იღებდნენ ბერძნული კაკლის მწვანე წენგოსგან, ლურჯს ინდიგოსგან, ყვითლისა და მწვანის სხვადასხვა ელფერისთვის-ლეღვის ფოთლებს.

თუშეთში საუკუნეების განმავლობაში არსებული ნატურალური საღებავებით ლეღვის მყარი ტრადიციების გამო ხელოვნური საღებავები შედარებით გვიან შემოვიდა. თავიდანვე გამოიყენებოდა მხოლოდ იასამნისფერი და ნარინჯისფერი, მაგრამ XX საუკუნის ოციანი წლებიდან ბუნებრივი საღებავები აქაც თითქმის მთლიანად სინთეტიკურით შეიცვალა. სიგრძის მიუხედავად, თუშური ხალიჩებისა და ფარდაგების სიგანე ძირითადად 1-1,5 მეტრს არ აღემატებოდა. ამის გამო ხშირად დაზგაზე მოქსოვილი ფარდაგები ერთმანეთზე გადაკერილი ორი ნაწილისგან შედგებოდა. ამ ტიპის ფარდაგებს ახასიათებს კომპოზიციის, ორნამენტული დეკორისა და კოლორითის მდგრადობა, მკაცრი სტილიზაცია და გეომეტრიზაცია, რომლის ფესვებსაც მეცნიერები ძველ სელჯუკურსა და ოსმალურ ტრადიციებს უკავშირებენ. თუშური ფარდაგის კომპოზიცია შედგება შიდა სიბრტყისა და ორნამენტული ოლესგან, რომელიც ამ სიბრტყეს გარე შემოსდევს. გავრცელებულია რამდენიმე ორნამენტული მოტივი: ყველაზე ტიპური და დამახასიათებელი თუშური ფარდაგისთვის ჯვარია, როგორც შიდა სიბრტყეზე, ისე ოლეში. ჯვარია ჩაწერილი მთავარ მოტივებში და ჯვრებითაა შევსებული ინტერვალები ამ მოტივებს შორის. ასევე ცნობილია: “ნაფოტა თვალი”, რომელსაც მეხალიჩობაში ვარსკვლავისებრ მოტივს უწოდებენ; “რქანახარა” პოპულარულია განსაკუთრებით ხაოიან ხალიჩებში. ეს მოტივი ადრექრისტიანული ეპოქით თარიღდება; “კაუჭისებრი” მოტივი, რომელიც საქართველოს სხვა კუთხეების ხალიჩებში საერთოდ არ გვხვდება და “რომბისებული ფიგურა რქანახარებით”¹³⁵.

376 Pardagi (carpet), is the name of a Georgian textile which was knitted with wool thread. By the quality of the knitted material and knitting technique, different types of ‘pardagis’ were determined. Large ‘pardagi’ was knitted on a vertical knitting loom, small ‘pardagis’ knitted by crochet. ‘Jejimi’ was the most simple to knit. There were one and two sided ‘pardagi’. Single faced ‘pardagi’ were called ‘kvirtula’. Among the variety of ‘pardagi’, ‘kvirtuli’ and ‘jejimi’, the face of ornaments is not separated with ‘tchviri’. The ‘pardagis’ with ornaments made with ‘tchviri’ are knitted with a more

complicated technique mostly characterisic to the valley regions. Tushetian carpets were distinguished by special beauty. One of the measures of richness in this region was the number and quality of ‘Sapar-Sagebeli’ carpets.

In old times, the name of ‘pardagi’ was ‘plasi’ and ‘sagoravi’. The ‘plasi’ was short and wide, the ‘sagoravi’ long and narrow. One of the characteristics of Tushetian ‘pardagi’ is the colours: black, white, grey, blue, green, yellow, wine colour, all of which were produced naturally.

საყელო. XX საუკუნის დამთავრების
აბრეშუმის ძაფის ნაქარგობა, შალის ქსოვილი

COLLAR. EARLY XX C.
Wool.

- 382 ქართული ქარგულობა ოდიტგანვე განთქმული იყო. საზოგადოდ, მაღალი წრის ქართველი ქალები ქარგვის ხელოვნებაში ეძებდნენ თავიანთი ნიჭის გამოხატულებას. ქარგვაში ჩაქსოვილი ესთეტიზმი ბევრად განსაზღვრავდა ქალის ნიჭისა და გემოვნების დონეს და ასეთი დამოკიდებულება ყველა ფენისა და წოდების ქალთა ნამუშევრებში შეინიშნება. ქარგვის ხელოვნებას ხელს უწყობდა იმპორტული აბრეშუმის შემოღინება. საქართველო თავადაც აწარმოებდა აბრეშუმს და ეს გარემოება კიდევ უფრო ახალისებდა ქარგვის პროცესის ამაღლებასა და დახვეწას. უბრალო ფერად ძაფთან ერთად ქარგულობაში დიდი ადგილი ეჭირა ოქრომკედსა და ვერცხლმკედს. ქარგვის ხელსაქმის ოსტატებში იყვნენ ისეთები, რომელთა ნაწარმი საექსპორტოდ გაჰქონდათ და იყვნენ ისეთებიც, ვინც სასაჩუქრედ ან თავის გამოჩენისთვის ქარგავდა. ქართულმა ქარგულობამ განსაკუთრებულ აყვავებას მიაღწია ფეოდალური ხანის საეკლესიო დაფარების შემკულობაში, რომლის მსგავსი იშვიათად თუ მოიპოვება ქრისტიანულ ხელოვნებაში.

სამარგაპის ანაბანა. ბარბარე ერისთავის ნამუშარი. XX საუკუნის დასაწყისი
ტილო, აბრეშუმის ნაქარგობა

SAMPLE OF EMBROIDERY. EMBROIDERY OF BARBARE ERISTOFF. EARLY XX C.
Linen.

Georgian embroidery was well known even in olden times. Generally, Georgian women used to seek expression of their talent in the art of embroidery. Georgia produced silk and this circumstance greatly promoted the process of raising and refining embroidery. Together with simple coloured thread, golden and silver was widely used. The works of some embroidery masters were intended for export. Georgian embroidery reached a peak in the decoration of church communion chalice cloth, which is rare to find in Christian art.

სუფრის ხელსახოცი. XX საუკუნის დასაწყისი
 აბრეშუმი, ნაქარგობა. საფრანგეთი.
 ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

TABLECLOTH NAPKIN. EARLY XX C.
 Silk, Embroidery. France.
 Art Palace collection.

ელენე ჩერქეზიშვილი ქართულ კაბაში
ELISABETH CHERKEZISHVILI IN GEORGIAN DRESS.

ელენე ჩერქეზიშვილის გულისპირი. XX საუკუნის დასაწყისი.
ატლასი. ვერცხლი. ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

VESTEE OF ELISABETH CHERKEZISHVILI. EARLY XX C.
Satin, Silver. Art Palace collection.

ქართველი ქალბატონის სამეჭლისო კაბა
XX საუკუნის დასაწყისი

ხავერდი, აბრეშუმი, ნაქარგობა.

ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

XIX საუკუნიდან საქართველოში აქტიურად იკიდებს ფეხს ევროპული მოდა. მაშინ ქალის კაბა ფასდებოდა ქსოვილის ღირებულებით. მისი რთული თარგის შესრულების საფასური ძალზე მცირე იყო. ქსოვილები უფრო სწრაფად იცვლებოდა, ვიდრე სტილი. ამიტომაც ქსოვილი კარნახობდა ცვლილებებს სამოსში. დიდი პოპულარობით სარგებლობდა ატლასი და სატინი, რომელთა ხარისხი იძლეოდა შესაძლებლობას კაბაზე ნაოჭები და ტალღები შეექმნათ. ასეთი ქსოვილები შუქზე სხვადასხვა ეფექტს ქმნიდა, რაც მწახველზე შთაბეჭდილებას ახდენდა¹⁴².

ევროპული გავლენის შემოჭრა XIX საუკუნის 60-იანი წლების თბილისელთა ჩაცმა-დახურვის სფეროში იმით აიხსნება, რომ ევროპული და რუსული ტანსაცმელი უფრო სადა და ადვილად სახმარი იყო. თანაც, ქართული სამოსი თავისი რთული შემადგენლობით ძვირი ჯდებოდა. ამ დროიდან საკმაოდ ეკლექტიკური გახდა თბილისელი ქალის ჩაცმულობა. XIX საუკუნის 60-იან წლებში ევროპული და ქართული კაბის ქვეშ მავთულებით გაწყობილი ჩიხორა-კრინოლინი ჩაიცვეს. ჩაიცვეს აგრეთვე ისეთი კრინოლინის კაბები, როგორსაც გერმანიასა და საფრანგეთში ატარებდნენ. ქალაქური ახალი მოდა სოფლებშიც შეჭრილა. მაღალი წრის მანდილოსნები კაბის ქვეშ მავთულებს იკეთებდნენ, რომ კაბა განზე გაშლილიყო, ხოლო გლეხი ქალები ამავე მიზნით დაგრეხილ ვაზის რქის ჩიხორას იყენებდნენ¹⁴³.

BALL GOWN OF A GEORGIAN LADY. EARLY XX C.

Velvet, Silk, Embroidery.

Art Palace collection.

From the XIX century, the European style of clothing became very popular in Georgia, with women's dress assessed by the quality of its textile. The textile changed faster than the style, which is how textile came to dictate the changes in clothing. Satin and sateen was very popular, the quality of which made it possible to create creases and waves in the cloth. Such textile was created utilising different kinds of effects with the light, making an impression on the spectator (142).

European influence in the sphere of dress in the 1850s century is explained by the fact that European and Russian vestments were simpler and easier to use. Because of its complicated structure/pattern, Georgian clothes were expensive. That was why attire of Georgian women became quite eclectic. In the 1860s, to spread their dresses wider under the European and Georgian dresses, Georgia women started to use 'chikhora' (made from wire). Like in Germany and France, they also had Krinolin (143).

ქართული ქალბატონის სამეჯლისო კაბა
XX საუკუნის დასაწყისი

აბრეშუმი. მოხატული ქსოვილი
ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

XIX საუკუნიდან საქართველოში ტრანსფორმაცია განიცადა ქალისა და მამაკაცის კოსტიუმმა. დაიხვეწა კოსტიუმის მხატვრული მოდელირება. შემოტანილი ნედლეულის ფართო ასორტიმენტის გამო კი, სხვადასხვა ხერხითა და ტექნოლოგიით შესაძლებელი გახდა უფრო მრავალფეროვანი ქსოვილის მიღება და ახალი მეთოდებით მათი დამუშავება, და აგრეთვე, გაფორმებაც. ყოველივე ამან თავის მხრივ ჩვენს ქვეყანაში ხელი შეუწყო მოდური ტენდენციების განვითარებას, რამაც ასევე ასახვა პოვა ჯერ ქალაქურ, შემდეგ კი სასცენო კოსტიუმშიც.

XIX საუკუნის დასაწყისისა და XX საუკუნის დასაწყისის ხავერდის კაბა ტიპური იყო იმდროინდელ თბილისში. ხავერდი აბრეშუმის, შალისა და ბამბის დაჭიმული ან დასერილი ხლართისგან მიღებული ქსოვილია. იგი სათავეს იტალიაში იღებს. 1247 წელს 95 ვენეციელმა მქსოველმა უფლება მიიღო ჩამოეყალიბებინა საკუთარი გილდია. ეს გადაწყვეტილება მათ აბრეშუმის ქსოვილის წარმოების გაფართოების მიზნით მიიღეს.

რენესანსის ეპოქაში ქსოვილისთვის ნახატებსაც კი ქმნიდა ცნობილი მხატვარი პოლაიულო, ხოლო ბაროკოს ეპოქაში ხავერდი ხდება ფერადი. რაც შეეხება ქსოვილების სხვადასხვა სახეობას, იმ პერიოდისთვის საქართველოში დიდი მრავალფეროვნება იყო. ძირითადად ქსოვილები კი მეზობელი ქვეყნებიდან შემოჰქონდათ

XIX საუკუნის გავეროპელებულ თბილისში მართალია ქართულმა ჩაცმულობამ უკვე დაკარგა პრაქტიკული ღირებულება, მაგრამ ქალის ქართული ტანსაცმელი ისეთ ცალკეულ ელემენტს შეიცავს (კაბის შეხსნილი სახელოები, ყურთმაჯები, გულისპირი, სარტყელი, ჩიხტისმაგვარი ქუდი და სხვ.), რომელთა გამოყენება ტანსაცმლის გასალამაზებლად შეიძლებოდა. აგრეთვე, იყენებდნენ ქართულ ქარგულობას¹⁴⁴.

BALL GOWN OF A GEORGIAN LADY. EARLY XX C.
Silk. Painted textile.
Art Palace collection.

From the XIX century, the costume of women and men went through a transformation, with the artistic design of the costume becoming more refined. Because of the wide variety of exported material, it became possible, with different means and technology, to get a more diverse textile and to work with new methods and decoration. This led to the development of fashion tendencies.

მამაკაცის კოსტიუმი.
XX საუკუნის დასაწყისი
გამოყენებული იყო სპექტაკლში
დონ-ჟუანი ხავერდი. ოქრომკედი.
ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

COSTUME OF A MAN. EARLY XX C.
Used in the play “Don Juan”.
Velvet, Golden thread.
Art Palace collection.

ქეთოს კაბა. მხატვრული ფილმი “ქეთო და კოტე”. კოსტიუმის მხატვარი ფარნა ლაპიაშვილი. 1948 წელი
აბრეშუმი. ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

THE DRESS OF KETO. MOVIE ‘KETO AND KOTE’
Painter – Parna Lapiashvili. 1948. Silk. Art Palace collection.

ფილმში “ქეთო და კოტე” მხატვარმა ფარნაოზ ლაპიაშვილმა მაქსიმალურად სცადა, აესახა იმ პერიოდის საქართველოს მოდის მიმართულება. ეს ის დროა, როდესაც ხდება ახალი ტენდენციების დანერგვა ნაციონალურ თუ ქალაქურ სამოსში, თუმცა, ძირითადი ქართული ეთნოელემენტების შენარჩუნების ხარჯზე. ფილმში მხატვარი არ სესხულობს კოსტიუმების შესაქმნელად ძველებურ დეტალებს. იგი მათ სტილიზაციას მიმართავს. ეს კარგად ჩანს განსახილველი კოსტიუმის მაგალითზე. ხდება თბილისში ადრე გავრცელებული კოსტიუმების ახლებურად გარდაქმნა, მათი გაფორმება სხვადასხვა დეტალით. სამოსი უფრო თეატრალიზებულ ხასიათს იძენს და მასში ერთმანეთს ერწყმის სხვადასხვა ქვეყნის სამოსის დეტალები. ყოველივე ეს ხელს უწყობს თბილისელებისთვის გარემოსა და ყოფა-ცხოვრებისთვის დამახასიათებელი სამოსის ჩამოყალიბებას, რომელშიც აისახება თბილისის კოლორიტი და ატმოსფერო¹⁴⁵.

In the movie ‘Keto and Kote’, the painter Parnaoz Lapiashvili tried to express the direction of fashion in Georgia at the time. This is a period when new tendencies were being introduced in national and urban dress while maintaining the main Georgian ethno-elements. The painter did not apply old details to create the costumes, instead stylising them. This is seen very well in the example of the Keto costume. There takes place a reformation of the costumes that were common to Tbilisi, which sees their decoration with different details. The costume becomes more theatrical and details are combined of the dress of various countries. All the abovementioned promoted the formation of the costumes characteristic to the environment and domestic life of Tbilisians, within which is expressed the atmosphere and local colour of the city (145).

სანდრო ინაშვილის მოსახალხო ოპერადან
“კარმენი”. 1923 წელი

ატლასი. ოქრომკედი. იტალია.
ხელოვნების სასახლის კოლექცია.

CLOAK OF SANDRO INASHVILI
FROM THE OPERA CARMEN. 1923.

Satin. Golden thread. Italy.
Art Palace collection.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Kvavadze, E.; Bar-Yosef, O.; Belfer-Cohen, A.; Boaretto, E.; Jakeli, N.; Matskevich, Z.; Meshveliani, T.: "30,000-Year-Old Wild Flax Fibers". Science 325 (5946), gv. 1359, 2009; იხ. ასევე: Balter, M.: "Clothes Make the (Hu) Man", Science 325 (5946) gv. 1329, 2009.
2. ციციშვილი, ივანე: მასალები ქართული ჩაცმულობის ისტორიისათვის. გამომცემლობა "ხელოვნება". თბ., 1954. გვ.4.
3. ჭეროდოტე: ისტორია, ბერძნულიდან თარგმნა, წინასიტყვაობა და საძიებელი დაურთო თინათინ ყაუხჩიშვილმა, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, ტ. I., თბ., 1975, გვ. 123.
4. ჭეროდოტე. გვ. 156.
5. Kang, Jun-suk. A History of Textiles in Egypt. Korean Minjok Leadership Academy. International Program, Term Paper, AP European History Class, December, 2009.
6. ცურტაველი, იაკობ: წამებები წმიდისა შუშანიკისი დედოფლისაი. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი წერილი და ლექსიკონი დაურთო ციალა ქურციკიძემ, გამომცემლობა "საბჭოთა საქართველო", თბ., 1978, გვ.: 28, 50.
7. კეცხოველი, მზისთვალა: "შუა საუკუნეების დეკორატიული ქსოვილები ზემო სვანეთიდან". თბ., 1988. გვ.4.
8. ჯავახიშვილი, ივანე: მასალები ქართველი ერის მატერიალური კულტურის ისტორიისათვის. ტ.3. ტანსაცმელი, ქსოვილები და ხელსაქმე; ტ.4. საომარი საჭურველი და სამხედრო საქმე. საქ. სსრ მეცნ. აკადემია, ქართული ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტი, ტ. III-IV, თბ., 1962.. გვ.169
9. კეცხოველი. გვ.4.
10. მაჩაბელი, კიტი: ქართული ისტორიული კოსტიუმი (V-X საუკუნეები), თბ. 2013. გვ. 22.
11. მაჩაბელი. გვ. 29-34.
12. მაჩაბელი. გვ. 39.
13. მაჩაბელი. გვ.56.
14. მაჩაბელი. გვ.81.
15. მაჩაბელი. გვ.85.
16. მაჩაბელი. გვ.92.
17. მაჩაბელი. გვ.92.
18. მაჩაბელი. გვ.94.
19. მაჩაბელი. გვ.120.
20. მაჩაბელი. გვ.133.
21. მაჩაბელი. გვ.138.
22. ბატონიშვილი ვახუშტი: აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. კრბ: "ქართლის ცხოვრება". თბ. 1973. გვ.46.
23. ბატონიშვილი იოანე: კალმასობა. ტომი II. თბ.,1948.გვ 224.
24. ჯავახიშვილი, ივანე: მასალები ქართველი ერის მატერიალური კულტურის ისტორიისათვის. ტ.3. ტანსაცმელი, ქსოვილები და ხელსაქმე; ტ.4. საომარი საჭურველი და სამხედრო საქმე. საქ. სსრ მეცნ. აკადემია, ქართული ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტი, ტ. III-IV, თბ. 1962.
25. ჩაჩაშვილი, გერცელ: "ქართლელი გლეხი მამაკაცის კოსტიუმი XIX საუკუნისა", აკად.ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე ტ. XIXA და XXIB. თბ., 1957.
26. კეცხოველი, მზისთვალა: შუა საუკუნეების დეკორატიული ქსოვილები საქართველოდან. თბ., 1988.
27. ბარათაშვილი გულნაზი, ბერელაშვილი ეკა, კეცხოველი მზისთვალა, მელიქიშვილი იზოლდა, ნადარაია ნინო, სულხანიშვილი ეთერი: ქართული ნაქარგობა. თბ., 2011.

28. კვანტიძე გულნარა: “ეთნოგრაფიული სურათები XVII-XVIII საუკუნეების საქართველოს ისტორიიდან (ისტორიულ-ეთნოგრაფიული კვლევა)”. სადისერტაციო ნაშრომი. თბ., 2014.
29. მაჩაბელი კიტი. ქართული ისტორიული კოსტიუმი. (V-X საუკუნეები). თბ. 2013
30. ბრაილაშვილი, ნინო: ასეთი მახსოვს საქართველო. ეთნოგრაფიული ჩანახატები. თბ., 1990.
31. ჯავახიშვილი. გვ. 27.
32. ჯავახიშვილი. გვ. 32.
33. აბრამიშვილი გურამ. ატენის სიონი. თბ. 2012. გვ. 179.
34. ბატონიშვილი. გვ. 45.
35. გეორგიკა- ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. ტომი VIII. ტექსტები ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო სიმონ ყაუხჩიშვილმა. თბ. 1970. გვ. 15-16
36. ქართული მატერიალური კულტურის ეთნოგრაფიული ლექსიკონი. საქ. ეროვნ. მუზეუმი [პროექტის ავტ. და სამეცნ. ხელმძღვ. ელდარ ნადირაძე; რედ. როინ მეტრეველი; ავტ.-შემდგ.: გვანცა არჩვაძე, მარინა ბოკუჩავა, თამარ გელაძე და სხვ.]. - თბ., მერიდიანი, 2011. გვ. 610.
37. წმიდა გრიგოლ ღვთისმეტყველი. შეგონებანი ოლიმპიადას. მარინა ნიაურის თარგმანი. კრებ.: ”სიტყვა მართლისა სარწმუნოებისა”, ტ. IV. თბ., 1992.
38. ჯავახიშვილი. გვ. 37.
39. ჯავახიშვილი. გვ. 37.
40. ჯავახიშვილი. გვ. 165.
41. ჯავახიშვილი. გვ. 116.
42. კეცხოველი. გვ. 53-54.
43. ზაქარია აღ-კაზვინის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ. არაბულ ტექსტს შესავალი წაუძღვარა, ქართული თარგმანი და შენიშვნები დაურთო ოთარ ცქიტიშვილმა. თბ. 1975. გვ. 40.
44. სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. ავტოგრაფიული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკის საძიებელი დაურთო ილია აბულაძემ, თბ., 1991. გვ.: 289, 406.
45. ჯავახიშვილი. გვ. 170-171.
46. ჯავახიშვილი. გვ. 39.
47. ბეზარაშვილი, ციალა, ქალის სამოსელი აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში, თბ., 1974.
48. ჯავახიშვილი. გვ. 46.
49. ჯავახიშვილი. გვ. 38.
50. ჯავახიშვილი. გვ. 183.
51. ჯავახიშვილი. გვ. 181.
52. ლამბერტი არქანჯელო: სამეგრელოს აღწერა. თარგმანი იტალიურიდან ალექსანდრე ჭყონიასი. თბ. 1938. გვ. 44.
53. ჯავახიშვილი. გვ. 189.
54. თაყაიშვილი ექვთიმე: არხეოლოგიური მოგზაურობიდან სამეგრელოში. ტფ. 1913. გვ. 134.
55. ჯავახიშვილი. გვ. 41.
56. ბერიძე, ვახტანგ. სამცხის ხუროთმოძღვრული ძეგლები. თბ., 1957. გვ. 60.
57. ჯავახიშვილი. გვ. 46.
58. ჯავახიშვილი. გვ. 128.
59. ჯავახიშვილი. გვ. 130.
60. XV საუკუნის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ. იტალიურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ელდარ მამისთვალიშვილმა. თბ., 1981. გვ. 55.
61. ჯონ ავგუსტინ ბერნარდი. ამჟამინდელი და ანტიკური სახელებისა და სახელმწიფოების გეოგრაფიული ლექსიკონი, მსოფლიოს ყველა ქვეყნის, სამეფოს, ოლქის, მნიშვნელოვანი ქალაქების, უნივერსიტეტების, ნავსადგურების, მთების, ზღვების, გზების, ჩანჩქერებისა და მდინარეების შესახებ. მეოთხე გამოცემა. ლონდონი. 1710
62. ჯავახიშვილი. გვ. 172-173.
63. ჯავახიშვილი. გვ. 175.
64. ლორთქიფანიძე, ინგა: ისტორიულ პირთა პორტრეტები ნაბახტევიდან . ჟურნ.: ძეგლის მეგობარი“. თბ., 1969. # 17. გვ.: 18-26.
65. ბატონიშვილი, ვახუშტი: აღწერა სამეფოსა საქართველოსა გვ. 708
66. ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ). ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო მზია მგალობლიშვილმა. თბ., 1975. გვ. 119

67. სალუქვაძე, სოკრატ: წამალთმოდნობა ძველ საქართველოში და მისი შემდგომი განვითარების გზები, უძველესი დროიდან XX საუკუნემდე. თბ., 1987. გვ.306.
68. კვანტიძე. გვ.77.
69. “იტალიელი მოგზაურები საქართველოში XV საუკუნეში”. იოსაფა ბარბარო, ამბროზიო კონტარინი. ჟურნ. “მოამბე”. XI, სტამბა წიგნ. გამომცემლობა ქართული აშხანაგობისა. ტფ., 1894. გვ. 47.
70. მაიკლ ადამსი. ახალი სამეფო გეოგრაფიული ჟურნალი, იგივე მსოფლიო გეოგრაფიის თანამედროვე, სრულყოფილი, უტყუარი და მდიდარი ცნობარი. ლონდონი. 1794.
71. Лорткипанидзе Инга: Роспись в Цаленджиха Художник Кир Мануил Евгеникос и его место в Грузинской средневековой монументальной живописи. Тбилиси 1992. გვ 92
72. ბატონიშვილი. გვ. 45.
73. ბატონიშვილი. გვ. 46.
74. ბატონიშვილი. გვ: 45-46.
75. გაჩნაძე, მარინა: კედლის მხატვრობის ძეგლები (ლევან კახთა მეფისა და თინათინ დედოფლის პორტრეტული გამოსახულებანი). „ძეგლის მეგობარი“, №31-32, თბ., 1973.
76. ჯავახიშვილი. გვ. 308.
77. თოდუა, მაგალი: სეფიანთა ხანის ქართველ დიდებულთა ჩაცმულობა. ხელოვნების სასახლის ხელნაწერთა და საარქივო დოკუმენტთა ფონდი. მაგალი თოდუას არქივი
78. ჯავახიშვილი. გვ. 44.
79. ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში... გვ.115.
80. ჯავახიშვილი. გვ. 180.
81. შარდენი. გვ. 298
82. სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. ტომი I. ავტოგრაფული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკის საძიებელი დაურთო ილია აბულაძემ. თბ.1991. გვ.596
83. მ. ჯავახიშვილი. გვ. 33.
84. შარდენი. გვ.126.
85. კვანტიძე. გვ. 120.
86. შარდენი. გვ. 189.
87. დონ კრისტოფორო დე კასტელი. ცნობები და აღბო-მი საქართველოს შესახებ. ტექსტი გაშიფრა, თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ბეჟან გიორ-გაძემ. თბ.1976. გვ. 93.
88. ლამბერტი. გვ. 42.
89. შარდენი. გვ. 117.
90. ლამბერტი. გვ. 38-41.
91. კასტელი. გვ.93.
92. ლამბერტი. გვ.: 38-41.
93. შარდენი. გვ. 221.
94. გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში. ტომი I. გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ.გელაშვილმა. თბ., 1962. გვ.255.
95. ლამბერტი. გვ. 38-41.
96. კასტელი. ილუსტრაცია # 27-28.
97. ევლია ჩელების “მოგზაურობის წიგნი”. თურქულიდან თარგმნა, კომენტარები და გამოკვლევა დაურთო გიორგი ფუთურიძემ. ნაკვ I. თბ., 1971. გვ.98.
98. რაინეგსი, იაკობ: მოგზაურობა საქართველოში. გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა. თბ., 2002. გვ. 135.
99. М.В. Нулланда: Художественный текстиль Османской империи XVI-начала XX в. Москва, 2007.გვ.65.
100. კვანტიძე. გვ.74.
101. კვანტიძე. გვ.123.
102. კვანტიძე. გვ.76.
103. ჯავახიშვილი. გვ.34.
104. Āsaf, Mohammad-Hāšem (Rostam-al-Hokama): Rostam al-tawarik, tr. B. Hoffman as Persische Geschichte 1694-1835 erlebt, erinnert and erfunden, Das Rustam al Tawarikh in deutscher Bearbeitung, 2 vols., Berlin, 1986, გვ. 47.
105. ბარათაშვილი გულნაზი, ბერელაშვილი ეკა, კეცხო-ველი მზისთვალა, მელიქიშვილი იზოლდა, ნადარაია ნინო, სულხანიშვილი ეთერი: ქართული ნაქარგობა. თბ., 2011. გვ. 21.
106. კვანტიძე. გვ.131.
107. კვანტიძე. გვ.67.
108. მოგზაურობა სამხრეთ რუსეთში, კერძოდ, ამიერკავ-

- კასიაში, რომელიც განახორციელა 1820-1824 წლებში შევალე გაბამ, მეფის კონსულმა თბილისში. ფრანგულიდან თარგმნა, კომენტარები დაურთო მზია მგალობლიშვილმა. თბ., 1987. გვ. 114.
109. კვანტიძე. გვ.88.
 110. ემილ ლევიეს მოგზაურობა კავკასიაში, ქუთაისი და თბილისი, ჟურნ. "მოამბე", 7 1894, გულნარა კვანტიძე. ეთნოგრაფიული სურათები XVII-XVIII საუკუნეების საქართველოს ისტორიიდან (ისტორიულ-ეთნოგრაფიული კვლევა). თბ. 2014. გვ.129.
 111. კვანტიძე. გვ.130.
 112. ბრაილაშვილი, ნინო: ასეთი მახსოვს საქართველო. ეთნოგრაფიული ჩანახატები. თბ., 1990. გვ.24.
 113. ბრაილაშვილი. გვ.24.
 114. კვანტიძე. გვ.106.
 115. ქვრივიშვილი, მაია: ქართული ნაციონალური სამოსი. ჟურნ: "ცივილიზაციური ძიებანი", №1, თბ., 2003.
 116. ბატონიშვილი. გვ. 418
 117. ბატონიშვილი. გვ.420
 118. გიორგაძე ბეჟან: "დიონიზო კარლის ცნობები თბილისის შესახებ (მე-17 ს.)"; მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკ. 29. ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის ინსტიტუტი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბ. 1953, გვ. 175.
 119. იქვე.
 120. ბატონიშვილი. გვ. 420.
 121. კვანტიძე. გვ. 58.
 122. კვანტიძე. გვ. 88.
 123. კვანტიძე. გვ. 112.
 124. კვანტიძე. გვ. 126.
 125. კვანტიძე. გვ. 91.
 126. კვანტიძე. გვ. 86.
 127. კვანტიძე. გვ. 83
 128. შარდენი. გვ. 116.
 129. კვანტიძე. გვ. 85.
 130. ჟურნალი "კლდე". 1914, №40: ვინმე სოფლელი, "ქართული ეროვნული ჩაცმულობა" (ქართული დრუჟინის გამო).
 131. კვანტიძე. გვ. 80.
 132. ბარათაშვილი, იესე: ცხოვრება-ანდერძი. ტექსტი გამოსცა შესავლით, შენიშვნებით, ლექსიკონითა და საძიებლებით ავთანდილ იოსელიანმა. თბ., 1950, გვ. 341.
 133. ბრაილაშვილი. გვ.: 147-148.
 134. ბრაილაშვილი. გვ.: 143-144.
 135. ქართული მატერიალური კულტურის ეთნოგრაფიული ლექსიკონი. საქ. ეროვნ. მუზეუმი [პროექტის ავტ. და სამეცნ. ხელმძღვ. ელდარ ნადირაძე; რედ. როინ მეტრეველი; ავტ.-შემდგ.: გვანცა არჩვაძე, მარინა ბოკუჩავა, თამარ გელაძე და სხვ.]. - თბ., მერიდიანი, 2011. გვ. 433.
 136. იქვე. გვ.453-454.
 137. კეცხოველი. გვ.: 82-83.
 138. კეცხოველი. გვ.: 19-20.
 139. ვარგარიძე, თამაზ. კინწურაშვილი, სოფო. ჭურღულია, ნანა: "ქართული დამწერლობა და ტიპოგრაფიკა. ისტორია, თანამედროვეობა". თბ., 2016. გვ.143.
 140. დევდარიანი,ფ. ხუსკივაძე, იუზა "ზარათი წმიდათა კვირიკესა და ივლიტას ეკლესია". თბ.2008. გვ.6
 141. გელაშვილი, ლალი: "რეალური სამოსიდან კინოსტუდიაში (კინოფილმ "ქეთო და კოტეს" მიხედვით). დისერტაცია. თბ. 2011. გვ.82
 142. გელაშვილი. გვ.71.
 143. გელაშვილი, ლალი: "რეალური სამოსიდან კინოსტუდიაში (კინოფილმ "ქეთო და კოტეს" მიხედვით). დისერტაცია. თბ., 2011. გვ. 81.
 144. იქვე.
 145. იქვე. გვ. 4

ქსოვილი საქართველოდან

TEXTILE FROM GEORGIA

წიგნში გამოყენებულია

საქართველოს ხელოვნების სასახლის, საქართველოს ეროვნული მუზეუმის, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო მუზეუმის, გ. ჩუბინაშვილის სახელობის ქართული ხელოვნების ისტორიისა და ძეგლთა დაცვის ეროვნული კვლევითი ცენტრის ს. ქობულაძის სახ. ხელოვნების ძეგლთა ფოტოფიქსაციის ლაბორატორიის, ნუცა ერისთავის, არჩილ გელოვანის, ლეილა ჭიჭინაძის, ლევან მიზანდარის, სოსო ბიჭიკაშვილის და მერი ლეჟავას კოლექციებში დაცული მასალა

Materials preserved in the collections of the Georgian State Museum of Theatre, Music, Cinema and Choreography, Georgian National Museum, Akaki Tsereteli State Museum, George Chubinashvili National Research Centre for Georgian Art History and Heritage Preservation, Monuments Photo Recording Laboratory and private collections of Nutsa Eristavi, Archil Gelovani, Leila Chichinadze, Levan Mizandari, Soso Bichikashvili, Meri Lezhava are used in the presented book.

განსაკუთრებული მადლობა

SPECIAL THANKS TO

საქართველოს ხელოვნების სასახლე
GEORGIAN ART PALACE

არჩილ გელოვანს,
მაია ნაგლაძეს,
ქეთი გურაშვილს.

Archil Gelovani,
Maia Nagladze,
Keti Gurashvili.

მარინა ფანცხავას,
მზია პეტაშვილს,
ოთარ ქობალიანს,
საბა დემეტრაშვილს.

Marina Pantskhava,
Mzia Petriashvili,
Otar Kobaliani,
Saba Demetrashvili.

ბაჩანა ჭანტურიას,
ეკატერინე ჯავახიშვილს.

Bachana Chanturia,
Ekaterine Javakhishvili.

დავით ლორთქიფანიძეს,
მიხეილ წერეთელს,
ზურაბ თვალჭრელიძეს,
ელდარ ნადირაძეს.

Davit Lortkipanidze,
Mikheil Tsereteli,
Zurab Tvalchrelidze,
Eldar Nadiradze.

იუზა ხუსკივაძეს, მირიან კილაძეს, მაკა ბულიას, თემო ჯოჯუას, ნუცა ერისთავს.

Iuza Khuskivadze, Mirian Kiladze, Maka Bulia, Temo Jojua, Nutsa Eristavi.

ყველა უფლება დაცულია. ამ გამოცემის არცერთი ნაწილი არანაირი ფორმითა და საშუალებით, იქნება ეს ელექტრონული თუ მექანიკური, მათ შორის ფოტოკოპირის გადაღება და მაგნიტურ მონაცემების საშუალებით ჩანერგვა, არ შეიძლება გამოყენებულ ან გავრცელებულ იქნას საავტორო უფლების მფლობელის წერილობითი ნებართვის გარეშე

All right reserved. No part of this edition may be reproduced by any means of whatsoever, either mechanical or electronic, photocopy or magnetic recording without written permission from the publisher and copyright holder.